

37.01
Q-59

S.B.QORAYEV

PEDAGOGIKA

*Pedagogika ta'lim sohasi bakalavriat ta'lim
yo'nalishlari uchun o'quv qo'llanma*

89.04.
Q-59

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA MAXSUS O'RTA TAILIM VAZIRLIGI

TOSHKENT VILOYATI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

S.B.Qotayev

PEDAGOGIKA

*Pedagogika ta'lim sohasi bakalavriat ta'lim
yo'nalishlari uchun o'quv qo'llanma*

- 13753/98 -

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
2-FILIALI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«ZEBO PRINT»
TOSHKENT – 2022

UO'K: 37.013(075.8)
K BK: 74.6ya73

p.f.n, dots. **S.B.Qoriyev**, "**Pedagogika**". O'quv qo'llanma. - T.:
"ZEBO PRINT" nashriyoti. - 2022. - 196 b.

Bugungi kunda «Pedagogika» fanining nazariy va amaliy asoslari davr talablari va davlat ta'lim standartlari asosida takomillashirilmoqda. Mazkur o'quv qo'llanmada pedagogika fanining nazariy va metodologik asoslariga, mazmuni, tarkibiy qismlariga, ularning vazifalariga jiddiy e'tibor berilgan, shu bilan birga, pedagogik mahorat haqida tushuncha, uning o'qituvchi faoliyatida tutgan o'rni, o'qituvchining pedagogik va kommunikativ qobiliyati, mulqot madaniyati, ta'lim oluvchilar bilan mulqoti, pedagogik nazokat va odob-axloq, pedagogik texnika haqida tushuncha, o'qituvchining tarbiyachi sifatidagi mahorati, tarbiya texnologiyalari asosida faoliyat olib borishi, komp'yuter texnologiyalaridan foydalanishi hamda o'qituvchi mehnatini ilmiy asosda tashkil etish kabilar yoritilgan.

Qo'llanmadan ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyat olib borayotgan professor-o'qituvchilar, tarbiyachilar, pedagogik faoliyat yo'nalishida ta'lim olayotgan talaba va magistrantlar o'z faoliyatlarida foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

F.A.Babashov - O'zbekiston milliy Universiteti dotsenti. p.f.n.

Sh.A.Abduljalilova - Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti dotsenti. p.f.n.

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining
2022-yil 19 iyuldagi 233sonli buyrug'iga asosan darslik sifatida
nashrga tavsiya etilgan.*

ISBN 978-9943-8562-1-9

© S.b.Qoriyev, 2022.
© «Zebo print» nashriyoti, 2022.

PEDAGOGIKA FANINING NAZARIYASI ASOSLARI

Reja:

1. "Pedagogika nazariyasi" tushunchasi mazmuni.
2. Ta'limga oid huquqiy-me'yoriy hujjatlar
3. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi.
4. Pedagogika nazariyasini o'rganish zaruriyati.
5. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mardonov, U.Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - T.: "Jahonch hamkor", 2021.
2. R.A. Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik. - T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: Sano-standard, 2017.

Tayanch iboralar: pedagogika, maqsad, vazifa, ob'yekt, predmet, kategoriya, pedagogikaning sohnlari, pedagogika fani metodologiya, ilmiy-tadqiqot metodlari.

1. "Pedagogika nazariyasi" tushunchasi mazmuni. Pedagogika (yunoncha pedagogika bo'lib, paida - «bolalar» va gogika - «yetak-layman») ilmiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan ja-miyatda yagona ilmiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan. Pedagogika ilmiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanilib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqbol g'oyalari asosida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi.

Pedagogika- ta'lim va tarbiya jarayonini yaxlitlikda o'rganadigan fan sohli.

Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati - uni o'qitish va tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratganligi bois didaktika (ta'limnazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanining muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Didaktika (ta'lim nazariyasi, yunoncha didaktikos «o'rgatuvchi», didasko «o'rganuvchi») ta'limning nazariy jihatlari, ta'lim jarayonining mohiyati, qonun va qonuniyatlari, tamoyillari, o'qituvchi va o'qituvchi

faoliyati, ta'limning maqsadi, mazmuni, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari kabi masalalarni tadqiq etadi.

Tarbiya nazariyasi - pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayonining mazmuni, tarbiya turlari, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish masalalarini o'rganadi.

Ijtimoiy tarbiya fuqarolik, aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, huquqiy, iqtisodiy, ekologik tarbiya kabi yo'nalishlarda tashkil etiladi.

Pedagogika fanining ob'yekti - yaxlit pedagogik jarayon.

Pedagogika fanining predmeti - ta'lim-tarbiya jarayoni, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, shakl, metod va vositalari.

Pedagogika fanining vazifalari. Pedagogika fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Pedagogika fani maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat rivojlanish strategiyasi, uning hayotida yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalari mohiyati muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish, ilg'ot xorijiy tajribalar asosida ta'lim va tarbiya nazariyasini rivojlantirish vazifasini hal etadi. Mazkur jarayonda quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari. Bizga yaxshi ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi.

Fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha kategoriya deb ataladi.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolotini ta'minlash, ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishga qaratilgan jarayonlarning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim katego-riyalar sirasiga quyidagilar kiradi: shaxs, tarbiya, ta'lim (o'qitish, o'qish), bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, ma'lumot, shakllantirish, rivojlantirish.

3-rasm. Pedagogikaning asosiy kategoriyalari

Shaxs psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va katti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyog'arashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Tarbiya - muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlana o'stirish, uning ongini, xulq-atvori va dunyog'arashini tarkib topirish jarayoni.

Ta'lim - o'quvchilarni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, kompetentlikni tarkib topirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyog'arashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon.

Bilim - shaxsning ongida tushunchalar, umumlashmalar, ma'lumotlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Ko'nikma - shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish layoqati. Malaka - muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning Avtomatlashirilgan shakli.

Kompetensiya - egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik va kasbiy faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

Ma'lumot - ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyog'arash majmui.

Shakllantirish - shaxsda barqaror xususiyat va sifatlarini belgilangan talab va me'yori asosida tarkib topirish jarayoni.

Rivojlanish - shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

2. Ta'limga oid huquqiy-me'yoriy hujjatlar;

2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi o'rtasidagi muddatli istiqbolida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan eng muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjat asosida ta'lim sohasiga doir qator islohotlar amalga oshirildi. Ta'lim tizimini xalq bilan mulohaza va ilg'or xorijiy tajribalar asosida isloh qilishga asosiy e'tibor qaratildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» PQ-3305-son qarori asosida respublikamizda ilk bor Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi.

Maktabgacha ta'lim vazirligi o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2017-yil 30-sentabrdagi PF-5198-son Farmoni va «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son qaroriga muvofiq amalga oshiradi.

Uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, maktabgacha ta'lim muassasalari davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimini boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5198-son Farmoni qabul qilindi. Mazkur farmonda quyidagilar O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib belgilandi:

birinchidan, maktabgacha ta'limsohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

ikkinchidan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish; uchinchidan, respublikada davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari orasida sog'lom raqobat muhitini yaratish hisobiga barcha bolalarning maktabgacha ta'limmuassasalariga boshqichma-boshqich qamrab olinishini ta'minlash, ularga soliq imtiyozlari va preferensiyalar berish, byudjetdan subsidiyalar ajratish, shuningdek, bolalarning maktabgacha ta'limi va tarbiyasining muqobil shakllarini amalga oshirish;

to'rtinchidan, zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni, ta'lim va tarbiyaning samarali shakllari hamda usullarini ta'lim-tarbiya jarayoniga, shu jumladan nodavlat sektorida joriy etish;

beshtinchidan, milliy madaniy-tarixiy qadriyatlarni aks ettiruvchi va bolalikdan kitob o'qishga qiziqishni uyg'otuvchi o'quv-metodik, didaktik materiallar, o'yin va o'yinchoqlar, badiiy adabiyotlar bilan maktabgacha ta'lim muassasalarini ta'minlash;

oltinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni hisobga olgan holda bolalarni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish masalalarini professional darajada hal etishga qodir bo'lgan maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

yettinchidan, maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarini moddiy rag'batlantirish tizimini yaratish va tajribali yuqori malakali va kasbiy jihatdan puxta tayyorlangan pedagog kadrlar hamda tarbiyachilarni ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb qilish;

sakkizinchidan, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarning rasional va belgilangan me'yorlar asosida sog'lom va to'g'ri ovqatlanishini ta'minlash uchun munosib sharoitlar yaratish, ko'ngilochar va bilim beruvchi mashg'ulotlar elementlari bo'lgan, hujmlari va intensivligi asosiy tibbiy taqdimnomalar bilan belgilanuvchi serharakat o'yinlar va mashqlar uyushtirish;

to'qqizinchidan, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan birgalikda maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga tibbiy xizmat ko'rsatish hamda ularning hayoti va sog'lig'ini himoya qilish bo'yicha profilaktika chora-tadbirlarini muvofiqlashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrda gi «O'zbekiston respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida» gi PQ-3304-son Qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrda gi PQ-3304-son Qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyati takomillashtirildi.

Mazkur qarorga muvofiq, quyidagilar O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib belgilansin:

birinchidan, xalq ta'limi tizimini rivojlantirishga qaratilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni har tomonlama rivojlantirish, o'quvchilarning bilimi va ma'naviy-axloqiy darajasini yanada yuksaltirish;

ikkinchidan, o'rta ta'lim maktablari hamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'rtasida o'zaro integratsiyani ta'minlash orqali 11 yillik o'rta ta'limni joriy etish bo'yicha tashkiliy-metodik tadbirlar tizimini amalga oshirish;

uchinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-11-sinf o'quvchilariga kasb-hunar o'rgatish hamda umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlariga va maktabdan tashqari ta'limga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq xalq ta'limi muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish hamda o'quvchilarga kasb-hunar o'rgatishda metodik rahbarlik qilish;

to'rtinchidan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitish samaradorligini ta'minlash, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va mehnat ta'limini yaxshilash bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;

beshinchidan, o'quv-tarbiya jarayoniga o'qitishning zamonaviy ilg'or shakllarini, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini, o'quvchilarning o'quv, psixologik va jismoniy yuklamasini optimal- lashtirishni hisobga olgan holda ta'lim-tarbiyaning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

oltinchi dan, mazmun va sifat jihatidan xalqaro talablarga javob beradigan, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda yangilangan o'quv reja va dasturlarga muvofiq ishlab chiqilgan o'quv va o'quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodi yaratilishi va nashr etilishini tashkil qilish;

yettinchidan, mehnatboplik uylari faoliyatini takomillashtirish, ota-onalar qarovsiz qolgan bolalarning ijtimoiy-psixologik reabilitatsiyasini va huquqiy himoya qilinishini ta'minlash, ularning ijtimoiy-mehnat ko'nikmalarini hosil qilishiga va jamiyatga uyg'unlashuviga ko'maklashish;

sakkizinchidan, rivojlanishda turli muddonlari bo'lgan hamda davolanishga va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalarning (shu jumladan inklyuziv) ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta'lim-tarbiya olishlari uchun muvofiq muhitini yaratish, imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari (maktablar, maktab-internatlar) faoliyatini muvofiqlashtirish;

to'qqizinchidan, xalq ta'limi muassasalarida O'zbekiston yoshlar ittifoqi bo'limlari faoliyatini samarali yo'lga qo'yish orqali o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlar, yuksak ma'naviyat, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga mustaqillik g'oyalari ni yanada chuqur singdirish, «ommaviy madaniyat» ko'rinishidagi yot g'oyalarga qarshi immunitetni mustahkamlash;

o'ninchidan, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tomonidan davlat ta'lim standartlari va talablari bajarilishining tizimli monitoringini olib borish;

o'n birinchidan, ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishni hamda byudjet intizomiga rioya etishni ta'minlash;

o'n ikkinchidan, ta'lim muassasalarida bino va inshootlardan samarali foydalanish ishlarini muvofiqlashtirish va monitoringini olib borish.

“Maktabning maqsadi insonlarga kasbiymaqsadlariga erishishda yordam berishi kerak, qaysiki o'zlarining hobishdagi qobiliyatga mos ravishda ushbu jarayonni o'zida mujassamlashtiradigan insonlar o'zlarini ko'proq band, mahoratli hisoblaydi va jamiyatni barpo etuvchi bo'lib tarbiyalanadi.” - degan edi Gardner.

Mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish va yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim xizmatlarining ochiqdigi va sifati masalalariga davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilmogda. **Jumladan:** O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risida»gi PF-5313-son Farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq, 2018/2019 o'quv yilidan boshlab majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim maktablari, shu jumladan, ixtisoslashtirilgan maktablarda, ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktab-internatlari, ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari maktab-internatlari hamda akademik litseylarda uzluksiz va 11 yillik muddatda; 2019/2020 o'quv yilidan boshlab kasb-hunar kollejlari o'qishga qabul qilish umumta'lim maktablarining 11-sinflari bitiruvchilari hisobidan, ixtiyoriylik asosida, tegishli mutaxassislikka (kasbga) ega bo'lish uchun 6 oydan 2 yilgacha bo'lgan o'qitish muddatlarida amalga oshirilishi belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5313-son Farmoniga muvofiq, majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim maktablari, kasb-hunar ta'limi ixtiyoriylik asosida kasb-hunar kollejlari amalga oshirildi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11 sinflari o'quvchilari ta'lim olishlari bilan birgalikda ularga kasb-hunar o'rgatish, o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda kelajakda ularning ta'limni davom ettirishlari yoki egallagan kasblari bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanishlariga shart-sharoitlar yaratish, o'quv-ishlab chiqarish majmualarini tashkil etish va ularni zarur jihozlar bilan ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 24-oktabrdagi «Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilariga kasbiy ta'lim berishga ixtisoslashgan o'quv-ishlab chiqarish majmualarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 868-son qarori qabul qilindi.

Akademik litsey - o'rta maxsus o'quv yurti. Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydi. Akademik litseyda o'quvchilar o'zlarini tanlab olgan ta'lim yo'nalishi (gumanitar, texnika, agrar va b. sohalar) bo'yicha bilim saviyalarini oshirish hamda fanlarni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydi.

Akademik litseylarning faoliyatini ular joylashgan hududning demografik, iqtisodiy va boshqa omillarini hamda bitiruvchilarning oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish natijalari nuqai nazaridan olib borilgan tahlillar bu sohada ishlarining qonqari emasligini ko'rsatmoqda. Hozirgi paygacha kelib akademik litseylar sonini optimallashtirish, ularning ta'lim sifatini oshirish va mazmunini yangilash, ularni bitirib chiqayotgan yoshlarning oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish ko'rsatkichlarini tubdan yaxshilash bo'yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurati paydo bo'lmog'ay.

Mazkur sohada mavjud muammolarni hal etish hamda akademik litseylarda o'quv jarayoni sifatini va samaradorligini tubdan oshirish, akademik litseylarda umumta'lim maktablarining eng qobiliyati bitiruvchilarini tanlash, umumta'lim maktablari bitiruvchilarning tanlangan kasblar va mutaxassisliklarni egallab olishga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun shart-sharoitlar maqsadida **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14 martdagi "O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini yanada takomillash-tirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-2829-son qarori qabul qilindi.**

Mazkur qarorning 2-bandida akademik litseylarning muhim vazifalari va faoliyati yo'naltirilishi belgilab berildi:

umumta'lim maktablarining eng iste'dodli o'quvchilarini tanlash, ularning intellektual qobiliyatlarini yanada rivojlantirish va o'qishni oliy ta'lim muassasalarida davom ettirishga maqsadli chuqur tayyorlash;

o'quvchilarning ijodiy salohiyati namoyon bo'lishi va faollashishiga ko'maklashuvchi, individual iste'dodlarni va har bir o'quvchining qobiliyatlari hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda bilimlarni egallab olish jarayonida mustaqil faoliyat ko'nikmalarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish;

ilg'or mahalliy va xorijiy ta'lim muassasalarining tajribasini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishning zamonaviy shakllarini joriy etish va uning mazmunini doimiy ravishda yangilab borish.

Oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko'rish, xalqaro standartlar

darajasiga mos oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta'minlash maqsadida **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2909-son Qarori qabul qilindi.**

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»ai PQ-2909-son Qarori qabul qilindi.

Qabul qilingan qarorga ko'ra, quyidagilar oliy ta'lim tizimini kelgusida kompleks rivojlantirishning eng muhim vazifalari etib belgilandi:

har bir oliy ta'lim muassasasi tomonidan xorijdagi etakchi turdosh ilmiy-ta'lim muassasalari bilan istiqbolli hamkorlik aloqalarini yaqindan yo'lga qo'yish, o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan eng zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ta'lim dasturlari va o'quv-metodik materiallarni keng joriy etish, ilmiy-pedagogik faoliyatga yuqori malakali chet el o'quvchilari va olimlarini jalb etish;

oliy ma'lumotli kadrlarni tayyorlashning maqsadli mezonlarini shakllantirish, oliy ta'lim muassasalaridagi ixtisoslik yo'nalishtari va mutaxassisliklarni hududlar va sohalar bo'yicha joriy etilayotgan dasturlarning talab va ehtiyojlari, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarni kompleks taraqqiy ettirish istiqbollarini inobaga olgan holda optimallashtirish;

yangi avlod o'quv qo'llanmalarini yaratish va oliy ta'lim tizimiga keng ta'biq etish, oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik va ilmiy adabiyotlar bilan ta'minlash, jumladan, eng yangi xorijiy adabiyotlarni sotib olish va tarjima qilish negizida axborot-resurs markazlari fondlarini muntazam yangilab borish;

pedagog kadrlarning kasb malakasi va mahoratini sifat jihatidan muntazam oshirib borish, pedagog va ilmiy xodimlarning stajirovkadan o'tishini yo'lga qo'yish, oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini **PhD** dasturi va xorijiy magistratura dasturlari asosida o'qitish;

oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyatini mustahkamlash, oliy ta'lim tizimida ilmiy tadqiqotlarni yanada rivojlantirish, ularning akademik ilmiy-fan bilan integratsiyasini kuchaytirish, professor-o'quvchilar tarkibining ilmiy faoliyati samaradorligini oshirish, iqtidori talaba-yoshlarni ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishga jalb etish;

oliy ta'limning ma'naviy-axloqiy mazmunini kuchaytirish, talaba-yoshlarning qalbi va ongiga milliy istiqloq g'oyasini, xalqimizning yuksak ma'naviyati va insonparvarlik an'analarga sadoqat tuyg'usini chuqur singdirish, biz uchun mutlaqo yot va begona bo'lgan g'oyalarga nisbatan ularni mustahkam immunitet va tanqidiy munosabatlarni shakllantirish;

oliy ta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasini ularning o'quv va ilmiy-laboratoriya binolarini, sport inshootlari va ijtimoiy-muhandislik infratuzilmalarini qurish, kapital ta'minlash va rekonstruksiya qilish orqali yanada mustahkamlash, zamonaviy ilmiy-fan sohalarining ustuvor yo'nalishtari bo'yicha o'quv-ilmiy laboratoriyalar bazasini zamonaviy asbob-uskunalar bilan ta'minlash;

oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari bilan ta'minlash, talabalar, o'quvchi va yosh tadqiqotchilarning jahondagi ilg'or ta'lim resurslari, ilmiy adabiyotlar va ma'lumotlar bazasi bo'yicha elektron kataloglarga kirish imkoniyatini kengaytirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida» 2017 yil 16 fevraldagi PF-4958-son Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-mayda «Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Qarori qabul qilindi.

Mazkur qarorga muvofiq, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim institutida ta'lim quyidagi shakllarda tashkil etiladi: tayanch doktorantura; doktorantura; mustaqil izlanuvchilik.

Tayanch doktorantura - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida ular tomonidan ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarida tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosliklari bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

Doktorantura - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida ular tomonidan ilmiy

izlanishlar olib borish bo'yicha fan doktori (DSc) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarida tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosliklari bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

Mustaqil izlanuvchilik - ishlab chiqarishdan ajralmagan holda doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida mutaxassislikni chuqur o'rganish va ular tomonidan ilmiy izlanishlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) yoki fan doktori (DSc) ilmiy darajalari izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2015-yil 12-iyundagi PF-4732-son Farmoniqa muvofiq oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimining o'qitish shakllari va usullarini, pedagog kadrlar tarkibining sifat darajasini zamonaviy talablardan kelib chiqqan holda takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 20-avgustdagi «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 242-son qarori bilan «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslari to'g'risida»gi Nizom tasdiqlandi. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 27-fevraldagi 103-son Qarori bilan mazkur Nizomga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi - yangi kasbiy bilimlar, mahoratlar, zamonaviy ko'nikmalar hamda boshqaruv va pedagogik faoliyatni yuritish uchun zarur hajmda va yetarli darajada hamda davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv- ta'lim jarayoniga talab qilinadigan sifatini ta'minlaydigan darajada vakolatlarni nazarda tutadigan oliy ta'limdan keyingi o'qitish shakli.

Yuqorida qayd etib o'tilgan hujjatlariga asosan qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish tasarrufida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar va idoralar bilan kelishgan holda **O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi o'quv**

rejasining namunaviy tuzilmasi asosida ishlab chiqilgan 288 soat hajmdagi o'quv dasturlari bo'yicha ikki oy davomida, ishdan ajragan holda amalga oshiriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tinglovchilari o'qishni tugatgandan keyin attestatsiya komissiyalari tomonidan o'tkaziladigan attestatsiyadan o'tishlari kerak. Attestatsiya komissiyasi tegishli sohalaridagi yetakchi olimlar va mutaxassislar, ilmiy kengash a'zolari, o'quv-uslubiy ishlar sohasidagi yirik mutaxassislar safidan kamida 7 kishidan iborat bo'lgan oliy

ta'lim muassasasi rektori yoki fan doktori ilmiy unvoni berish bo'yicha ilmiy kengash raisi boshchiligidagi shakllaniradi. Attestatsiyadan muvaffaqiyatli o'tgan qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tinglovchilariga qat'iy hisobda turadigan davlat namunasidagi hujjat hisoblanadigan malaka attestati beriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish yakunlari bo'yicha attestatsiyadan o'tmagan oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlari bir yil mobaynida pulli asosda o'qishning tegishli yoki turdosh yo'nalishi (mutaxassisligi) bo'yicha keyingi qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi yakunda attestatsiyadan o'tishadi.

Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini takroran o'zlashtirishi asosiy ishdan ajralmagan holda kurslarning o'quv dasturlarini mustaqil ravishda yoki masofadan o'qitish usullari orqali o'zlashtirish asosida amalga oshiriladi.

Mustaqil ravishda yoki masofadan o'qitish usullari orqali qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari o'quv dasturlari bo'yicha tayyorlanib kelgan tinglovchilar yakuniy attestatsiyaga kiritiladi. Yakuniy attestatsiya tegishli yo'nalishlar bo'yicha tayanch oliy ta'lim muassasalari huzuridagi attestatsiya komissiyalari tomonidan amalga oshiriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish yakunlari bo'yicha attestatsiyadan takroran o'tmagan yoki asosiy ish joyi bo'yicha belgilangan muddatda qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslaridan takroran o'tmagan taqdirda, ushbu xodimlar bilan tuzilgan mehnat shartnomasining amal qilish muddatidan hamda bo'sh turgan pedagog lavozimini egallash tanlovi davrining tugagan muddatidan qat'i nazar, mehnat shartnomasi belgilangan tartibda ikki oy mobaynida bekor qilinadi. Bunda ular o'z pedagogik faoliyatini boshqa

ta'limmuassasalarida (oliy ta'limmuassasalaridan tashqari) davom ettirishi yoxud boshqa tashkilotlarda ishlashi hamda o'zining kasbiy malakasini mustaqil ravishda oshirishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6 sentyabrda PF-5812-son Farmoni qabul qilindi.

Unga muvofiq, O'zbekistonda professional ta'lim dasturlari nufuzli xalqaro tashkilot – YuNESKO tomonidan qabul qilingan Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (MSKO) darajalari bilan uyg'unlashtirilgan holda ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtiriladi. Xususan, 2020/2021 o'quv yilidan boshlab mamlakatda yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etiladi. Bu orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlanib, ish beruvchilar keng jalb qilinadi.

Farmonga asosan, boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim muassasalariga Xalqaro tasniflagich bo'yicha asosiy ta'lim dasturlaridan tashqari quyidagidagi ta'lim dasturlari bo'yicha kadrlar tayyorlash huquqi berildi. Unga ko'ra, tizimda mos ravishda boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim dasturlari joriy etilgan kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlardan iborat professional ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etiladi.

Kasb-hunar maktablari o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiya sohasidagi Farmonlari, qarorlari va farmoyishlari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining me'yoriy hujjatlari hamda mazkur farmon asosida amalga oshirilish belgilandi. Kasb-hunar maktablarining asosiy maqsadi:

1). umumta'lim muassasalarining 9-sinf bitiruvchilari hisobidan shakllantirilgan guruhlarda 2 yillik umumta'lim va mutaxassislik fanlarining integratsiyalashgan dasturlari asosida kunduzgi ta'lim shaklida kadrlar tayyorlashni amalga oshirish;

2). o'quvchilarni tanlagan mutaxassisligi bo'yicha zamonaviy talablarga javob beruvchi, puxta bilim, amaliy ko'nikma va malakaga hamda yuksak ma'naviy – axloqiy sifatlarga ega bo'lgan, intellektual jihatdan yetuk kadrlar etib tayyorlashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6 sentyabrda PF-5812-son Farmoni qabul qilindi.

Kollejlari - Xalqaro tasniflagichning 4-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida o'rta professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari hisoblanadi. Kollejda ta'lim berish 2 yilgacha muddatda kunduzgi, kechki, sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi.

Kollejning asosiy maqsadi:

1). kadrlar tayyorlash Xalqaro tasniflagichning kamida 3-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, kamida umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar hisobidan hayot davomida ta'lim olish printsiplari asosida kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yilgacha muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida kadrlar tayyorlash;

2). o'quvchilarni tanlagan mutaxassisligi bo'yicha zamonaviy talablarga javob beruvchi, puxta bilim, amaliy ko'nikma va malakaga hamda yuksak ma'naviy – axloqiy sifatlarga ega bo'lgan, intellektual jihatdan yetuk kadrlar etib tayyorlashdan iborat.

Texnikumlarining asosiy maqsadi:

1). Kadrlar tayyorlash Xalqaro tasniflagichning kamida 3 yoki 4-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar hisobidan hayot davomida ta'lim olish printsiplari asosida shakllantirilgan guruhlarda kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yildan kam bo'lmagan muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida kadrlar tayyorlash;

2). O'rta maxsus professional ta'lim dasturlarini muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchilar uchun o'z sohasiga mos bakalavriat ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kirish imtihonlarisiz yakka tartibdagi subhat orqali oliy ta'lim muassasalarida 2-kursdan o'qishini davom ettirishiga imkon yaratish;

3). O'quvchilarni tanlagan mutaxassisligi bo'yicha zamonaviy talablarga javob beruvchi, puxta bilim, amaliy ko'nikma va malakaga hamda yuksak ma'naviy – axloqiy sifatlarga ega bo'lgan, intellektual jihatdan yetuk kadrlar etib tayyorlashdan iborat.

Texnikumlar kadrlar tayyorlash Xalqaro tasniflagichining kamida 3 yoki 4-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, "Hayot davomida ta'lim olish" prinsipi asosida kamida umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar hisobidan shakllantirilgan guruhlarda kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yildan kam bo'lmagan muddarda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi. O'rta maxsus ta'lim dasturlarini muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchilar o'z sohasiga mos bakalavriat ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kirish imtihonlarisiz yakka tartibdagi subhat orqali oliy ta'lim muassasalarida 2-kursdan o'qishini davom ettirish huquqiga ega bo'ladi. Texnikumlar moddiy-texnik bazani mustahkamlash va kadrlar tayyorlash xarajatlari tegishli vazirlik, idoralarning budjettan tashqari mablag'larini, o'quvchilarni davlat buyurtmasi va to'lov-kontrakt asosida o'qitishdan tushadigan mablag'lar hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrda farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"ga ko'ra Respublikadagi OTMLar 2030 yilgacha bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tishi rejalashtirilgan. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020 yil 30 iyundagi "2020-2021 o'quv yilidan ta'lim jarayonini kredit-modul tizimiga o'tkazish to'g'risida"gi 357-son buyrug'iga muvofiq 2020-2021 o'quv yilida Respublikaning 33 ta OTMLari kredit-modul tizimiga o'tishi rejalashtirilgan. Mazkur OTMLarda ECTS kredit-modul tizimi joriy etilishi ko'zda tutilgan bo'lib, "Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari Klassifikatori"ga muvofiq 25 ta ta'lim sohasi ta'lim standartlari, 261 ta bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va 559 ta magistratura mutaxassisliklarining malaka talablari, o'quv rejalari va fan dasturlari (sillabuslari) ishlab chiqilmoqda.

Kredit modul tizimiga o'tish jarayoni. Amaldagi o'quv jarayoni o'quv haffalari soni 18 haffani tashkil etib, kredit-modul tizimiga asoslangan o'quv jarayonini tashkil etishda bir semestr uchun o'qish davri o'rtaicha 15 haffani, yillik haffalar soni 40-42 haffani tashkil etadi.

Amaldagi bakalavriat ta'lim yo'nalishlari o'quv rejalari davri mavjud 4 ta (Gumanitar va tabiiy-ilmiy, Umumkasbiy, Ixtisoslik,

Qo'shimcha) fanlar bloki kredit-modul tizimida 2 tagacha (Majburiy fanlar, tanlov fanlar) qisqartirilishi rejalashtirilmoqda.

OTMLar o'quv dasturlarida muvozanat va me'yor paydo bo'ladi, o'quv jarayonining shaffofligi, o'quv dasturlarini iqtisodiyot, mehnat bozori va talabalar ehtiyojlari asosida shakllanishiga, darslarning sifatini yaxshilashiga va talabaning mustaqil o'quv dasturiga ega bo'ladi.

3. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri o'la bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilganidir.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning maqsadi - ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarash va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdan iboratdir.

"Ta'lim-insonlarga yaxshiroq hayot tarzi va mavqe imkoniyatlarini beradi. Odamlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlariga yordam beradi. Odamlarga o'zlari va dunyoni tushunishdagi bilimini oshiradi. Odamlardagi bag'rikenglikni shakllantiradi. Yoshlarning hayotga va dunyoga bo'lgan qarashini shakllantirishga yordam beradi. Millatni rivojlantirishga yordam beradi" - deydi amerikalik pedagog olim A. Muur.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ilgari surilgan maqsadning to'laqonli ro'yobga chiqarish bir qator vazifalarning ijobiy hal qilinishini nazarda tutadi. Dasturda bu boradagi vazifalarning quyidagilardan iboratligi ko'rsatiladi:

-«Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida, raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv, ilmiy-ishlab chiqarish majmuyi sifatida izchil rivojlantirishni ta'minlash;

-ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirayotgan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayonlariga moslashtirish;

-kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik faoliyatining nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;

-kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbolligidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

-ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish;

-ta'lim va kadrlar tayyorlash, ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditatsiya qilish sifatiga baho berishning xolis tizimini joriy qilish;

-yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

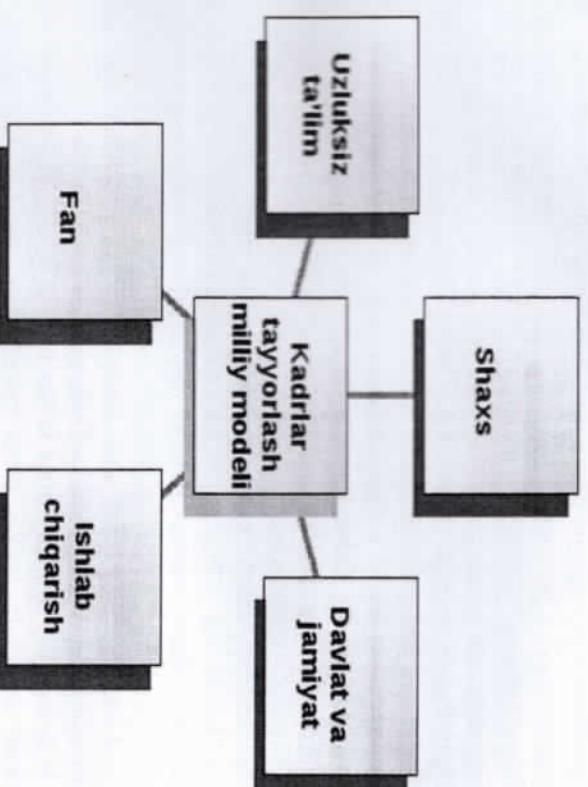
-ta'lim, fan, ishlab chiqarish samarali integratsiyalashuvini ta'minlash, tayyorlanayotgan kadrlarning miqdori va sifatiga nisbatan davlatning talablarini, shuningdek, nodavlat tuzilmalari, korxonalar va tashkilotlarning buyurtmalarini shakllanti-rishning mexanizmlarini ishlab chiqish;

-uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimiga byudjetdan tashqari mablag'lar, shu jumladan, chet el investitsiyalari jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

-kadrlar tayyorlash sohasida o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Shaxs, uzluksiz ta'lim jarayonida dunyoviy, ilmiy bilimlarni o'zlashtiradi, fan asoslarini puxta egallaydi, ishlab chiqarish sohalari bilan tanishadi, shuningdek, o'zida ijtimoiy ta'sirlar yordamida ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalab boradi. Shaxsda o'zlashtirilgan bilim, faoliyat ko'nikmalari va hayotiy tajriba asosida kasbiy mahorat ham shakllanib boradi. Yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlari va yuqori darajadagi kasbiy malakaga ega bo'lish uchun shaxs o'z oldiga muayyan maqsadni qo'ya olishi hamda unga erishish yo'lida tinimsiz

izlanishi, o'qib-o'rganishi lozim. Shundagina u ijtimoiy raqobatga chidamli, malakali kadr bo'lib shakllanadi.

O'z-o'zini anglash tuyg'usiga ega bo'lish, ta'lim sohasidagi xizmatlardan to'laqonli, samarali foydalana olish, ilmiy va kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirishga erishish shaxsga yetuk mutaxassis bo'la olishi uchun poydevor yaratadi. Inson kamoloti, eng avvalo, uning o'ziga bog'liqdir. Shu bois milliy dasturda shaxs va uning kamolotini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida shaxsga davlat ta'lim olish va kasb-hunar tayyorgarligidan o'tish kafolatlanadi. Ta'lim olish jarayonida shaxs davlat ta'lim standartlarida ifoda etilgan talablarni bajarishi shart.

Shaxs ta'lim xizmatlarining yaratuvchisi sifatida tegishli malaka darajasini olgach, ta'lim, moddiy ishlab chiqarish, fan, madaniyat va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat ko'rsatadi va o'z bilimi hamda tajribasini o'rgatishda ishtirok etadi.

Shaxs kamoloti natijada o'zi uchun, balki davlat va jamiyat taraqqiyoti, ravnaqi uchun ham muhim ahamiyatga egadir. Binobarin,

fugorolari yuksak ma'naviyatga ega jamiyat har tomonlama taraqqiy eta oladi.

Shaxs va davlat (jamiyat) o'rtasidagi aloqa ikki tomonlama xususiyatga ega. Shu bois har qanday davlat (jamiyat) o'z fugoralarining yashashi, mehnat qilishi, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarishi, uni namoyon eta olishi uchun yetarli darajada shart-sharoit yaratib bera olishi lozim. Respublika ta'lim tizimida davlat va jamiyat shaxsning har tomonlama shakllanishi, o'zligini namoyon eta olishi uchun etarli darajada shart-sharoit yaratib berish mas'uliyatini o'z zimmasiga oluvchi subyekti sifatida namoyon bo'ladi.

Davlat va jamiyat ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillaridir.

Davlat va jamiyat ta'lim muassasalarining yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislarini tayyorlash yo'lidagi faoliyatini ham uyg'unlashtiradi hamda quyidagilarga kafolat beradi:

1. fugoralarining bilim olish, kasb tanlash va o'z malakasini oshirish huquqlarining ro'yobga chiqarilishiga;

2. majburiy umumiy o'rta ta'lim hamda akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish yo'nalishini tanlash huquqi asosida majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini olishga;

3. davlat grantlari yoki pulli-shartnomaviy asosda oliy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limni olish huquqiga;

4. davlat ta'lim muassasalarini mablag' bilan ta'minlashga;

5. ta'lim oluvchilarning o'qishi, turmushi va dam olishi uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi vazifalarning hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga;

6. ta'lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga;

7. sog'liq va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan shaxslarning ta'lim olishga.

Uzluksiz ta'lim malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlari, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy

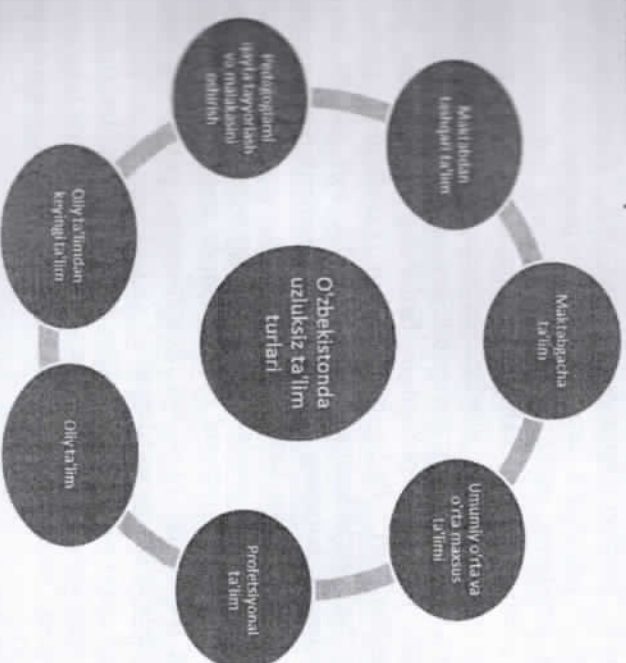
ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo'lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb-hunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlariga ega shaxs va malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi.

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim Davlat ta'lim standartlari hamda o'quv dasturlari talablariga muvofiq tashkil etiladi.

Uzluksiz ta'lim quyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi:

1. Maktabgacha ta'lim;
2. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;
3. Professional ta'lim;
4. Oliy ta'lim;
5. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
6. Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
7. Maktabdan tashqari ta'lim.

4. Pedagogika nazariyasini o'rganish zaruriyati. Pedagoglik kasbining paydo bo'lishiga e'tibor qaratilsa, shu narsa ko'tinadiki, dastlab uning doirasida differensiallashuv va integratsiyalashuv jarayoni chegaralangan bo'lsa, keyinchalik ta'lim va tarbiya bir-biriga qarama-qarshi qo'yila boshladi: o'qituvchi o'qitadi, tarbiyachi esa tarbiyalaydi. Lekin XIX asrga kelib, taraqqiyparvar pedagoglarning ishlarida argumentlarni asoslashda ob'yektiv nuqtai nazardan ta'lim va tarbiyaga bir butun, yaxlit hodisa sifatida qarala boshladi. I.F.Gerbartning fikricha, tarbiyasiz ta'limda vosita bor, lekin maqsad yo'q, ta'limsiz esa maqsad bor, vosita yetishmaydi.

Nemis pedagogi A.Disterveg, ta'limni tarbiyaning bir qismi sifatida qaraydi: "Ta'lim prinsiplari bor ekan, hamisha tarbiya prinsiplari ham bo'ladi, yoki aksincha" Pedagogik jarayonning yagonaligi g'oyasi K.D.Ushinskiy g'oyalari chuqur ifodalangan. U pedagogik jarayonni maktab faoliyatining ma'muriy, o'quv va tarbiya elementlarini bir butun tizim sifatida tushundi. K.D.Ushinskiyning taraqqiyparvar g'oyalari uning izdoshlari: N.F.Bunakov, P.F.Legatf, K.Belnitskiy, V.PBaxterov va boshqalarning ishlarida o'z aksini topgan.

Pedagogik jarayon muammosi bilan P.F. Kapterev alohida shug'ullandi. U pedagogik jarayonlarning ko'plomonlarni ham ichki, ham tashqi jihatlarni tahlil qiladi va quyidagi xulosalarga keldi: "Ta'lim, o'qitish, o'rgatish, tarbiya, pand-nasihlat, o'g'it va boshqa bir qator so'zlar turli xususiyat, jihatlari, vosita va vaziyatlarni ifodalaydi, lekin ularning hammasi yaxlit pedagogik jarayondir".

Pedagogik jarayon - pedagogik fanlarning eng muhim, asosiy tushunchalaridan biri. Pedagogik jarayon kattalarning pedagogik faoliyati va tarbiyachilarning boshqaruvchilik roli tufayli hayotiy faoliyat natijasida bolaning o'zini-o'zi o'zgartirishining maqsadga yo'naltirilgan mazmunda, tashkiliy harakatidir.

U haqiqatdan ilmiy asoslangan, rivojlantiruvchi va takomillashib boruvchi tizim sifatida mavjud bo'ladi hamda tarbiya qonuniyatlari, pedagogning ijodkorligi va ta'lim oluvchilarning yosh bilan bog'liq o'zgarishlari dinamikasiga asoslanadi.

Pedagogik jarayon boshqa barcha ijtimoiy jarayonlar (iqtisodiy, siyosiy, axloqiy, madaniy va boshqalar) bilan chambarchas bog'langan. Uning mohiyati, mazmuni va yo'nalganligi ijtimoiy jarayonlarning

holati, ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlarning o'zaro harakatiga bog'liq bo'ladi.

O'quv-tarbiya jarayonining asosiy xususiyati - yaxlitlik, undagi barcha muhim tarkibiy qismlarni saqlab qolish zaruriyati. Yaxlitlik ma'nosi ta'lim, tarbiya va rivojlanish birligini ta'minlash pedagogik jarayonning mohiyatini tashkil etadi.

Pedagogik jarayon - ko'plab jarayonlarning ichki aloqadorligi yig'indisi. Unda o'qitish, ta'lim, tarbiya, shaxsning shakllanishi va rivojlanishi jarayonlari birlashadi. Pedagogik jarayonning umumiyliigi va birligi uni tashkil etuvchi barcha jarayonlarni yagona maqsadga bo'yashadi. Pedagogik jarayonning murakkab ichki munosabatlari: uni tashkil etuvchi jarayonlarning birligi va mustaqilligi;

undagi jarayonlarning yaxlitligi va teng huquqliligi; umumiy mavjudlik va o'ziga xoslikni saqlashda namoyon bo'ladi.

Pedagogik jarayonga uning tarkibiy qismlarining o'zaro aloqadorlikda qonuniy joy egallashi birligini o'zida ifoda etuvchi yagona tizim sifatida qarash mumkin. Tuzilish(struktura) - bu tarkibiy qismlar(element)larning tizimdagi joylashuvidir. Tizimlarning tuzilishi tarkibiy qismlarni qabul qilish mezonlarida belgilangan bo'yicha, bundan tashqari ular orasidagi aloqadorlikda tashkil etiladi. Pedagogik jarayonning o'zi maqsad, vazifa, mazmun, metodlar, pedagog va tarbiyalanuvchilarning o'zaro harakati shakllari, shu bilan birga erishilgan natijalar bilan xarakterlanadi.

Pedagogik jarayonda ishtirok etadigan tizim tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi: pedagoglar; tarbiyalanuvchilar; tarbiyaviy shart-sharoitlar.

Jarayonning aniq maqsadli tarkibiy qismini pedagogik faoliyatning barcha ko'p obrazli maqsad va vazifalarini: bosh maqsad - har tomonlama va barkamol shaxsni tarbiyalashdan - alohida sifatlarini shakllantirishning aniq vazifasigacha o'z ichiga qamrab oladi.

Mazmuni tarkibiy qism umumiy maqsad bilan birga, xuddi shunday aniq vazifani qo'yadigan ma'noni aks ettiradi.

Faoliyatni tarkibiy qism - jarayonni tashkil etish va boshqarishda belgilangan natijalarga erishishga doir pedagoglar va tarbiyalanuvchilarning o'zaro harakati va ularning hamkorligi. Mazkur tarkibiy qism pedagogik adabiyotlarda tashkiliy yoki tashkiliy-boshqaruvga doir qism, deb ham nomlanadi.

Jarayonning natijaviy tarkibiy qismi uni amalga oshishi samaradorligini aks ettiradi, qo'yilgan maqsad bilan bog'liqlikda muvafaqiyatli o'zgarishlarga olib kelish bilan xarakterlanadi.

Professors I.P. Rachenko ta'lim tizimidagi tarkibiy qism (komponent)larni quyidagicha strukturallashtiradi:

- tizim faoliyatini aniqlashtiruvchi maqsad va vazifalar;
 - ta'lim va tarbiya mazmuni maqsad va vazifalarining amalga oshirishini ta'minlovchi pedagogik kadrlar;
 - tizimning ilmiy asosda ishlashini tashkil etuvchi ilmiy kadrlar;
 - ta'limlovchilar (ta'limlovchilar);
 - moddiy-texnik ta'minot;
 - tizim va uning samaradorligi ko'rsatkichlarining moliyaviy ta'minoti;
 - shart-sharoit (psixofiziologik, sanitar-gigienik, estetik va ijtimoiy);
 - tashkil etish va boshqarish.
- Amerikalik pedagog F.G. Kumbs quyidagilarni ta'lim tizimining asosiy tarkibiy qismlari deb hisoblaydi:
- tizimning faoliyatini aniqlashtirib beruvchi maqsad va asosiy vazifalar;
 - ta'lim oluvchilar hamda tizimning asosiy vazifasi hisoblanuvchi o'qitish;
 - tizim faoliyatini muvofiqlashtirish, rahbarlik va baholashni amalga oshiruvchi boshqarish;
 - turli vazifalar bilan bog'liqlikda o'quv muddati hamda ta'lim oluvchilar guruhining tuzilishi va taqsimlanishi;
 - mazmun - eng asosiy, ta'lim oluvchilar ma'lumotga ega bo'lishlari shart;
 - o'qituvchilar;
 - o'quv qo'llanmalar: kitoblar, doskalar, xaritalar, filmlar, laboratoriyalar va boshqalar;
 - o'quv jarayoni uchun zarur bo'lgan bino;
 - texnologiya - ta'limda foydalaniladigan barcha metod va usullar;
 - bilimlarni baholash va nazorat qilish: qabul qilish, baholash, imtihonlar, tayyorgarlik sifati qoidalar;
 - bilimlarni oshirish va tizimni takomillashtirish uchun tadqiqot ishlari;
 - ta'lim samaradorligi ko'rsatkichlari xarajatlari.

8. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi. Ijtimoiy tarbiya

mohiyatini ilmiy jihatdan asoslash ma'lum pedagogik hodisaning muayyan vaziyatlarda namoyon bo'lish qonuniyatlarini bilishni taqozo etadi. Bizga ma'lumki, pedagogik hodisa murakkab tuzilmaga ega bo'lib, uning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun bir qator fanlarning imkoniyatlariga tayyariadi. Ana shu nuqtai nazardan pedagogika bilan quyidagi fanlar o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud:

Psixika - shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g'oya, qarash hamda ta'limotlarning falsafiy jihatlar kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

Etilka - shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi.

Estetika - shaxs tomonidan go'zallikning idrok etilishi, uni yaratishga intilishi, shuningdek, estetik didni tarbiyalashda muhim yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Iqtisod - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quv binolarini qurish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnika va zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash kabi masalalarning iqtisodiy jihatlarini anglashga xizmat qiladi.

Sotsiologiya - ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma'lumotlarga ega bo'lish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

Fiziologiya - o'quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomic xususiyatlarini inobatga olinishi uchun boshlang'ich asoslarni o'rganishga yordam beradi.

Gigiena - o'quvchilarning salomatligini muhofazalash, ularni jisdiy jihatdan to'g'ri shakllantirishga nazariy va amaliy g'oyalarni taqdim etadi.

Psixologiya - shaxsda ma'naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy-hodlayiy sifatlarni tarkib topirish uchun zamin yaratadi.

Tarix - pedagogika fani tarqiyoti, ta'lim-tarbiya jarayonlarining dinamik, dialektik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek, tarixiy tajribani yosh avlodga o'rgatish uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

Madaniyatshunoslik - o'quvchilarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavvurni

shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib topitirish uchun xizmat qiladi.

Tibbiy fanlar - shaxsning fiziologik-anatomik jihatidan to'g'ri rivojlanishini ta'minlash, uning organizmida namoyon bo'layotgan ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek, nuqsonli bolalarni o'qitish hamda tarbiyalash muammolarini o'rganishda ko'maklashadi.

-Pedagogika fanlari tizimi. Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Shu bois yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Ular quyidagilardir:

Umumiy pedagogika - pedagogikaning kontseptual masalalari va amaliy jihatlari tadqiq etadi.

Pedagogika nazariyasi - pedagogikaning umumnazariy masalalari, qonuniyatlari va tamoyillari hamda tasniflashga oid masalalarni o'rganadi.

Pedagogika tarixi - pedagogik fikrlarning taraqqiy etishi, maktab va ta'lim turlarining davriy xususiyatlari, o'ziga xoj jihatlari va ahamiyatini tadqiq etadi.

Pedagogik mahorat - o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga samarali tayyorlash taktikasi, pedagogik qobiliyatlarni shakllantirish, pedagogik madaniyat va texnikani tarkib topitirish hamda nutq texnikasini egallash yo'llarini o'rganadi.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi - maktabgacha ta'lim Yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi - boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalash, ularga ta'lim berish, ularning o'ziga xos psixologik hamda fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, shuningdek, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.

Korreksion (maxsus) pedagogika - jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi.

Metodika - xususiy fanlarni o'qitish mazmuni, qonuniyatlari, ta'limiy shart-sharoitlarini tadqiq etadi.

Pedagogik texnologiya - ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

Ta'lim menejmenti - ta'limmuassasalarining faoliyatini tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbolini belgilash masalalarini o'rganadi.

Ujmoniy pedagogika - shaxs ijtimoiylashuvi, ijtimoiy me'yordan og'zabosh pedagogik diagnostikasi, korreksiya va reabilitatsiyasi hamda ujmoniy-pedagogik faoliyatni tashkil etish masalalarini tadqiq etadi.

Oila pedagogikasi - oilaviy ta'lim-tarbiya, oilada bolalarni yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlar asosida tarbiyalash, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish masalalarini o'rganadi.

Xalq pedagogikasi - xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar, marosimlar, milliy va bolalar o'yinlari, o'yinchoqlari kabilarida saqlanib qolgan pedagogik ma'lumotlar va milliy tarbiyaga doir tajribalar majmuidir.

Qiyosiy pedagogika - qiyosiy aspektda turli davlat, hudud, umuman dunyo miqyosida, turli tarixiy davrlarda pedagogika nazariyasi va amaliyotining mavjud holati, rivojlanish tendensiyalari va qonuniyatlarini o'rganadigan pedagogik fan sohasi.

Pedagogik innovatika - pedagogik innovatsiyalarning yuzaga kelishi va rivojlanishi qonuniyatlarini o'rganadigan, shuningdek pedagogik an'analar bilan istiqboldagi ta'lim loyihalarining o'zaro aloqadorligini ta'minlaydigan fan.

Pedagogik aksiologiya - ta'lim oluvchi va ta'limni qadriyat deb e'tirof etgan holda, ta'limiy qadriyatlarni o'rganish hamda ta'lim-tarbiyaga aksiologik yondashuvni qaror topitirishga xizmat qiluvchi pedagogik bilimlar sohasidir.

Neyropedagogika - bu bosh miya (o'ng va chap miya yarim sharlari) faoliyati va tuzilishidagi funksional tafovutlar to'g'risidagi bilimlar hamda mazkur bilimlarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llay olish haqidagi amaliy fan sohasi.

Muзей pedagogikasi - pedagogika, psixologiya va muzeyshtunoslikning o'zaro uyg'unligi natijasida shakllangan fan sohasi bo'lib, muzey muhitida ta'lim-tarbiya berish yo'llarini tadqiq etadi.

Muzeydagi mazkur ma'rifiy yo'nalish bilan shug'ullanadigan xodim muzey pedagogi deb ataladi.

Pedagogik antropologiya - falsafiy, ijtimoiy, psixologik antropologiya qonuniyatlariga asoslangan holda ta'limoluvchi uchun qulay va individual shart-sharoitlarni yaratish hamda ta'limning antropologik modeli va ta'limologiyasini o'rganuvchi fan sohasi.

Pedagogik akmeologiya - barcha yosh davrlari psixologiyasi bilan bog'liqlikda jadal rivojlanayotgan shaxsning yetuk rivojlanish cho'qqisi - «akme shaxs» darajasiga yetkazish qonuniyatlari, texnika va texnologiyasini tadqiq etadi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Pedagogika fani nimani o'rganadi?
2. Pedagogika fanining obyekti va predmetini izohlang.
3. Pedagogika fanining asosiy vazifalariga izoh bering.
4. Pedagogikaning asosiy kategoriyalariga nimalar kiradi?
5. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligini asoslang.
6. Pedagogik fanlar tizimini sharti ravishda asosiy, yordamchi va mustaqil fan sohasi yo'nalishtariga turkumlang.
7. Pedagogika fani metodologiyasi tushunchasiga izoh bering.
8. Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari haqida gapirib bering.

DIDAKTIKA- TA'LIM NAZARIYASI. TA'LIM METODLARI VA VOSITALARI, TA'LIMNI TASHKIL ETISH SHAKLLARI VA TURLARI.

Reja:

1. Ta'lim nazariyasi (didaktika) pedagogikaning tarkibiy qismi sifatida.
2. Didaktikaning maqsad va vazifalari.
3. Ta'lim metodlari va vositalari.
4. Ta'limni tashkil etish shakllari va turlari.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mardonov., U.Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi.-T: "Ishonch hamkor", 2021.
2. R.A. Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik-T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik – T.: Sano-standard, 2017.

Tayanch iboralar: didaktika, o'qitish, o'qitish jarayoni, didaktikaning asosiy kategoriyalari, ta'limparadigmalari, ta'lim qonuniyatlari, ta'lim tamoyillari.

1. Ta'lim nazariyasi (didaktika) pedagogikaning tarkibiy qismi sifatida. Didaktika pedagogika nazariyasining nisbatan mustaqil qismi bo'lib, unda o'qitish jarayonining umumiy qonuniyatlari ochib beriladi. Didaktikaning so'zma-so'z tarjimasi «ta'lim nazariyasi» ma'nosini anglatadi. Didaktika «yunoncha» so'zdan olingan bo'lib, «didacticos» - o'rgatish, o'qitish ma'nosini bildiradi.

Didaktika - ta'lim jarayoni, mazmuni, qonuniyat va tamoyillari, shakl, metod va vositalarini ilmiy asoslab beruvchi ta'lim nazariyasi, pedagogikaning alohida sohasi.

Bu atamani nemis pedagogi V. Ratke (1571-1635) fanga kiritgan, deb hisoblanadi. Didaktika nomi ostida fanni nazariy va metodologik asoslarini tadqiq qiladigan ilmiy fanni tushundi. Didaktikaning fundamental ilmiy asoslari ilk bor Ya.A. Komenskiy tomonidan ishlab chiqilgan. 1657-yilda u chex tilida «Buyuk didaktika» asarini yozdi.

Didaktikani Komenskiy «hammani hamma narsaga o'rgatish san'ati» deb tushuntirdi.

«**Didaktika**» atamasi ilk bor nemis pedagogi Volfgang Rakening «Didaktika yoki ta'lim san'ati» (1613-yil) deb nomlangan ma'ruzasida qo'llanilgan.

Didaktika ilmiy bilimlar tizimi sifatida birinchi marta chex pedagogi Yan Amos Komenskiyning «Buyuk didaktika» (1657-yil) asarida ochib berilgan.

Didaktikada ta'limni tashkil etishning umumiy masalalari, o'qitish jarayonining mohiyati, ta'limning mazmuni, o'qitish qonuniyatlari, o'qitish tamoyillari, metodlari, uning tashkiliy shakllari yoritiladi.

Pedagog – olimlar yillar davomida ta'lim tizimida Nega o'qitamiz? Nimani o'qitamiz? Qanday o'qitamiz? Qacarda o'qitamiz? kabi savollarga javob izladilar. Didaktika "nimaga o'qitish?", "nimani o'qitish?", "qacarda o'qitish?", "qanday o'qitish?" kabi savollarga javob beradi.

Ushbu holatga asosan 1990 yillarning o'rtalarida ta'lim sohasiga oid teoriyalar va ularning asoschilari, o'sha davr amaliy darslari va o'qitish tarixi, talqin qilish kabilar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Men o'z hamkasblaringa qarata o'zida "qanday o'qitish" kabi savollarga javob topish imkoniyatiga ega bo'lgan qo'llanmalar avval ham, xozir ham ta'lim jarayonida asosiy ustun bo'lib kelgan va talabalar, izlanuvchilarga amaliy maslahat ko'rsata olgan deb ayta olaman.

Didaktikaning ob'yekti - o'sib kelayotgan avlodga ijtimoiy tajribalarni, milliy va umuminsoniy madaniyatni tarkib topitirishga yo'naltirilgan faoliyatning asosiy turi hisoblangan ta'lim berishdir.

Didaktikaning predmeti sifatida o'rgatish (o'qituvchi faoliyati) va o'rganish (o'quvchilarning bilish faoliyati), ularning o'zaro harakati aks etadi.

O'qitish jarayoni pedagogning o'rgatuvchilik faoliyatini va o'quvchilarning maxsus tashkil etilgan bilish faoliyatini o'z ichiga oladi. Shu o'rinda bu jarayonlarning tahliliga e'tibor qarataylik. Ta'limda o'qituvchining boshqaruvchilik roli o'z kasbining ijtimoiy asoslaridan kelib chiqib, ajdodlarining boy tajribasini, insoniyatning asrlar davomidagi bilish, mehnat, mulqot, umumiy aloqalar, estetik hamda axloqiy qarashlar jarayonida qo'lga kiritgan yutuqlarni egallashni shart qilib qo'yadi.

Bularning barchasi o'qituvchining ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlan-tiruvchi vazifalarini amalga oshirishida o'z aksini topmogi lozim. Ana

shu asosdan kelib chiqib aytilish mumkinki, ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga qo'lga kiritilgan bilimlarni o'rgatadi. O'quv faoliyatida ularni ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradi. Shu bilan bir paytda u o'quvchilarda dunyogarash va axloq normalarini hosil qiladi, qiziqish va qobiliyatlarni shakllantiradi, ularning bilish faolligini oshiradi. O'qituvchining faoliyati o'quvchi shaxsining maqsadga muvofiq shakllanishiga katta imkoniyatlar ochib beradi. Yanada aniq qilib aytasak, butun o'quv jarayonini rejalashtiradi, ushbu jarayonda o'quvchilar bilan birligandagi faoliyatni tashkil etadi. O'quvchilarga qiyinchiliklarni yengib o'tishda yordam beradi hamda ularning bilimla-rini va butun ta'lim jarayonini tashxis qiladi. O'z navbatida o'quvchi-larning faoliyati o'quv jarayonida o'rganishga, bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallashga, o'zini jamiyatga foydali faoliyatga tayyor-lashga yo'naltiradi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning faoliyati ko'p qirrali yo'nalgan harakatni ifodalaydi va bu harakat bilishga doir vazifalarni hal qilishda ularga katta yordam beradi.

Didaktika va metodika mustahkam aloqa va o'zaro bog'liqlikda joylashadi. Didaktika o'qitishning umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Aniq bir predmetni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari xususiy metodikalarda ishlab chiqiladi.

-Didaktikaning asosiy kategoriyalari. Muayyan fanga xos bo'lgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi.

Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi:

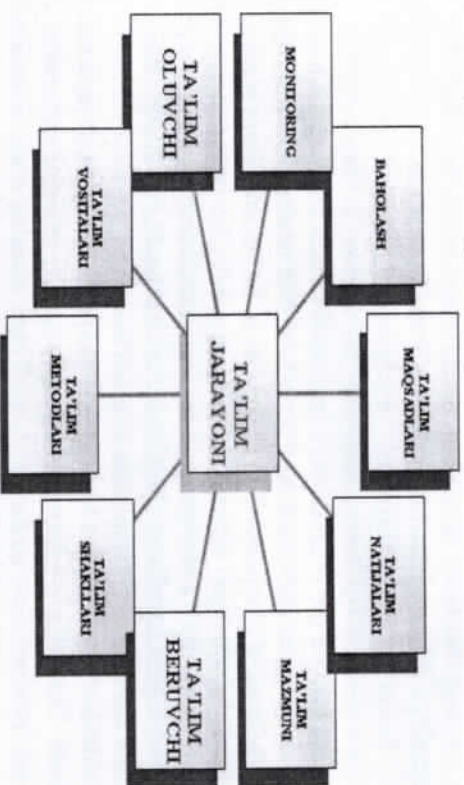
- Yangi bilimlarni egallash metodlari;
- Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari;
- Bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari;
- Bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.

2. Didaktikaning maqsad va vazifalari. O'rgatish, o'rganish, o'qitish, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, maqsad, mazmun, tashkil etish, shakl, metod, vosita, natija.

O'rgatish - o'qitish maqsadini amalga oshirish bo'yicha pedagog-niing tartiblangan faoliyati.

O'rganish - anglash, mashq qilish, va egallangan tajribalar asosida xulq-atvor va faoliyatning yangi shakllarini egallash jarayoni, oldin egallanganlari o'zgaradi.

O'qitish - qo'yilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan pedagog bilan o'quvchilarning tartiblangan o'zaro harakati.

Ta'lim - o'qitish jarayonida egallanadigan bilim, ko'nikma, malakalar, kompetensiya va fikrlash usullari tizimi.

Bilim - ma'lum bir fanni nazariy o'zlashtirishni aks ettiradigan inson g'oyalari yig'indisi;

Ko'nikma - egallangan bilimlarning aniq xatti-harakatdagi ifodasi, o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotga qo'llash usullarini egallash.

Malaka - avtomatlashgan, biror bir usul bilan bexato bajarish, ko'nikmaning takomillashgan darajasi.

Kompetensiya - egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik va kasbiy faoliyatda qo'llay olish layoqati.

Maqsad - o'qitishning nimaga qaratilganligi, uning kuchlari kelgusida qay yo'sinda safarbar etilishi.

Mazmun - o'qitish jarayonida egallanishi lozim bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, faoliyat, fikrlash usullari tizimi.

Tashkil etish - qo'yilgan maqsadni samarali amalga oshirish uchun unga zaruriy shaklni taqdim etadigan, aniq mezonlar bo'yicha tartiblangan didaktik jarayon.

Shakl - o'quv jarayonining tashqi ifodasi, uning ichki mohiyati, mantiq'i, mazmuni uchun qobiq.

Metod - o'qitishning maqsad va vazifalariga erishish (amalga oshirish) yo'li.

Yosta - o'quv jarayonining predmetli qo'llab-quvvatlanishi, yangi materialni o'zlashtirish jarayonida o'qituvchi va talabalar tomonidan foydalaniladigan ob'jekt.

Natija - o'quv jarayonining so'nggi mahsuli, belgilangan maqsadlarning amalga oshganlik darajasi.

1. Didaktikaning asosiy kategoriyalari.
2. Zamonaviy ta'lim paradigmatlari.
3. O'qitish jarayoni mohiyati va uning vazifalari.
4. O'qitish jarayoni bosqichlari.
5. O'quvchilarning bilish faoliyati va uning tuzilishi.
6. Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.

3. Zamonaviy ta'lim paradigmatlari. Paradigma (grekcha, paradigma) so'zining o'zi keng ma'noda turmush va fikrlashning biror solhasining fundamental asoslarini aniqlab beruvchi o'ziga xos tuzilishga ega nazariya deb izohlanadi.

Paradigma - aniq vaqt doirasida ilmiy jamoatchilikka muammolarni aniqlash va ularni hal etish modeli sifatida taqdim etiladigan barcha ilmiy yutuqlarga tegishli tadqiqot vazifalarini hal etish namunasi sifatida qabul qilingan nazariya.

Ta'limning yangi paradigmasining paydo bo'lishi faqat ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lmasdan, u butun madaniy rivojlanish jarayonida yuzaga kelgan. Uning shakllanishida insonparvarlik falsafasi va psixologiyasi asosiy o'rin egallaydi. Mazkur konsepsiyaning asosiy nuqta nazar - har bir alohida inson hayotining o'ziga xosligi, har bir shaxs noyob, individual, shartsiz qadriyat ekanligini e'tirof etish. Insonparvar falsafa va psixologiya o'z-o'zini realizatsiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojini insonning yuksak ehtiyoji deya e'tirof etib, insonning o'z noyobligini asrash va rivojlantirish, insonning erkiniikka erishish mexanizmi sifatida individual shaxsiy tanlovni amalga oshirishni o'zida namoyon etish, qilingan tanlov uchun javobgarlikni bo'yunga olishda ularni amalga oshirishning muhim shartini ko'radi. Shuning uchun shaxsning rivojlanishi va insonning shakllanishi boshqalar bilan hamjihatlikda, ishonch, oshkoralik, sevgiga asoslangan insonparvar munosabatlarni o'rnatish jarayonida sodir bo'ladi.

Asosida ta'limga yangicha yondashuv yotadigan g'oyalarning rivojlanishida psixologlar ham muhim hissa qo'shishgan: yaqin zondan rivojlanish va inson rivojlanishida birgalikdagi faoliyatni roli haqidagi ta'limot, shaxsning hayotiy faoliyatidagi vazifalari, fikriy soha, insonning reflektiv imkoniyatlarining rivojlanishi, o'quv faoliyati jarayonida uning psixik rivojlanish qonuniyatlari haqidagi tadqiqotlar, shular jumlasidandir.

Zamonaviy pedagogik fanlardagi maqsadiga (ta'limiy, tarbiyaviy), ta'limning bosh maqsadi - madaniyatga yondashuvga, o'quv-tarbiya jarayoni doirasida hal etiladigan vazifalariga, pedagog va talabalar orasidagi o'zaro ta'sir etish tavsifiga ko'ra paradigmalar farqlanadi.

Ta'limning keng tarqalgan beshta paradigmasi mavjud: an'anaviy (bilimga yo'naltirilgan paradigma); fenomenologik (insonparvarlik paradigmasi); ratsionalistik (bixevioristik, xulq-atvorga doir); texnokratik; ezoterik.

An'anaviy (bilimga yo'naltirilgan) paradigma. Bilimga yo'naltirilgan paradigmada ta'limning bosh maqsadi: «Istalgan qiymadagi bilim, bilim va yana bilimdir». Shuning uchun ta'lim muassasasining roli insoniyat sivilizatsiyasi madaniy metosining ko'proq mavjud unsurlari - ham individual, xuddi shunday ijtimoiy tartibni saqlab qoluvchi, individual rivojlanishga imkon beradigan zaruriy, xilma-xil, muhim bilim, ko'nikma va malakalar, bundan tashqari ideal va qadriyatlarni uzatish va saqlashda namoyon bo'ladi. Shuning uchun o'quv dasturlari mazmuni tayanch, asosiy, bilim, ko'nikma va malakalarni egallash vaqtida sinovdan o'tuvchi, shaxsning funksional savodxonligi va ijtimoiyligini ta'minlashga asoslanadi.

Bixevioristik (ratsionalistik) paradigma. Ratsionalistik paradigma an'anaviy paradigmaga qarama-qarshi o'laroq, o'zining diqqat markazida mazmuni emas, o'quvchilarning turi turdagi bilimlarni o'zlashtirishining samarali usullarini qo'yadi. Ratsionalistik ta'lim paradigmasi asosida ijtimoiy injeneriya bixevioristik konsepsiyasi turadi. Ta'lim muassasasining maqsadi - ta'lim oluvchilarda ijtimoiy me'yorlar, milliy madaniyat talablari va natijalariga muvofiq, moslashuvli «xulq-atvor majmuini» shakllantiradi. Suning uchun «xulq-atvor» atamasi "barcha turdagi reaksiyalar, insoniy xususiyatlar - uning fikrlashi, his-tuyg'usi va harakati"ni bildiradi.

Mazkur paradigma ta'lim muassasasiga ta'lim oluvchilarning maqbul xulq-atvorini shakllantirish maqsadida bilimlarni o'zlashtirish

yo'li sifatida qaraydi, ya'ni har qanday ta'lim muassasasi - bu yashash muhitiga moslashtirishning ta'limiy mexanizmi. Bunday o'qitishning asosiy metodlariga o'rgatish, trening, test nazorati, individual o'qitish, korreksiyalar kiradi.

Insonparvarlik (fenomenologik) paradigmasining diqqat markazida o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojiga ega bo'lgan, hayot sub'ekti, shaxs ekanligi va ma'naviyati sifatidagi ta'lim oluvchi turadi. U bo'laning ichki dunyosini rivojlantirish, shaxslararo muloqot, ijod, dialog, shaxs o'zishi uchun yordamga yo'naltirilgan. Insonparvarlik paradigmasi vakillari yagona qarash bilan ajralib turmaydi. Uning doirasida ta'limning xilma-xil modeli amalga oshadi. Ularni bola va inson hayotining tengsiz davri sifatida bolalikka qadriyati munosabat, ya'ni ta'lim muassasasining bosh vazifasi bolani rivojlantirish (aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik) ekanligini e'tirof etish yagona yo'natishda birlashtiriladi. Insonparvarlik paradigmasi doirasida harakatlanuvchi har bir ta'lim tizimi ijodiy izlanishga asoslanib, ta'lim va tarbiyaning sof mazmuni, metod va vositalaridan joy oladi. Insonparvarlik paradigmasi ham o'qituvchi, ham o'quvchilarning ekanligi va ijodkorligini talab etadi.

Pedagogik faoliyatning insonparvarlik tamoyiliga asoslanuvchi paradigmasi quyidagi mezonlarga tayanadi:

- ta'limning ijtimoiylashuvi - o'qituvchilarni tayyorlash jarayoniga munosabat texnokratik yondashuvdan voz kechish, ular tomonidan olibatan o'zlashtiriladigan bilimlar majmuasining pedagogik hamda psixologik xususiyat kash etishini ta'minlash, o'qituvchilarda umuminsoniy, umummadaniy qadriyatlar mazmunida ilgari surilgan g'oyalarga asoslangan ijtimoiy tafakkurni shakllantirish;
- milliy hamda jahon madaniyati asoslari va ularning mohiyatidan xabardor bo'lish;
- ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda milliy istiqlol g'oyalarga asoslanish;
- shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish hamda mustaqil ta'lim olishga bo'lgan layoqatiga tayanish va uni takomilllashtirish;
- o'qituvchilarning kasbiy jihatdan shakllantirish jarayonida o'qituvchi hamda talabalarining o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishlariga erishish;

-ta'lim (xususan, kasbiy ta'lim) jarayonida o'quv dasturlarining talabalar qobiliyati hamda qiziqishlariga ko'ra tanlab olinishi borasidagi imkoniyatning mavjudligi;

-pedagogik ta'limning fundamental xususiyat kasb etishi, ya'ni, talabalar tomonidan o'zgaruvchan sharoitlarda shaxs ijodiy rivoji asosini ta'minlovchi invariant bilimlarning o'zlashtirilishiga erishish;

-mehnat bozori hamda ijtimoiy jarayonlarda yuzaga keluvchi hamda doimiy ravishda o'zgarib turuvchi ehtiyojlarga to'laqonli javob bera oladigan ta'limni shakllantirish shu asosda kasbiy moslashuvchan mutaxassislarni tarbiyalash;

-ta'limning uzluksizligi, ta'limning har bir jarayon bosqichining natijalanishini ta'minlovchi kasbiy ta'lim (kadrlar malakasini oshirish hamda ularni qayta tayyorlash) dasturlarining tizimining yaratish va rivojlantirish, muayyan dasturni ta'limning u yoki bu bosqichida o'qitilishi yoki o'qishni boshqa tipdagi o'quv muassasida davom ettira olish imkoniyatini bera olishi;

-ta'limning ekvivalentligi, ya'ni uning davlat ta'lim standarti, milliy madaniyati va mentalitet, shuningdek, xalqaro me'yorlarga muvofiq darajasi.

Ilmiy-texnik, texnokratik paradigmaning bosh maqsadi amaliy takomillashirish uchun zarur «aniq» ilmiy bilimlarni uzatish va o'zlashtirishdan kelib chiqadi. «Bilim - kuch», shuning uchun inson qadriyatini uning bilish imkoniyatlari aniqlab beradi. Inson o'zini o'zicha emas, faqat aniq belgilangan etalon (o'rta namuna, standartlashgan)dagi bilish yoki xulq-atvor sohibi sifatidagina baholaydi.

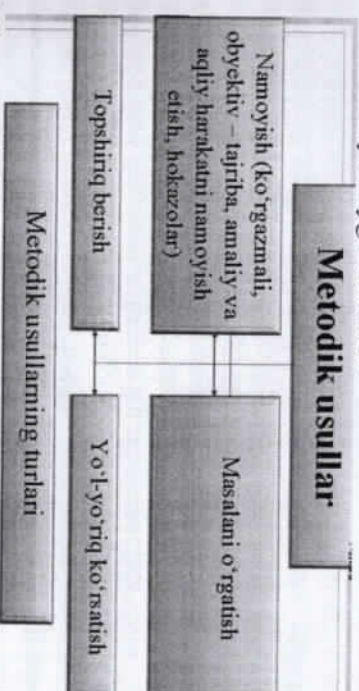
Texnokratik paradigma sharoitida o'quv-tarbiya jarayonining istalgan natijasi «ha-yo'q», «biladi - bilmaydi», «tarbiyali - tarbiyasiz», «egallagan - egallamagan» tizimida baholanishi mumkin. Bu yerda tayyorgarlik, ma'lumotlilik, tarbiyalanganlik darajasi tekshirib aniqlanadigan qandaydir etalon, ideal mavjud bo'ladi.

Ezoterik paradigma. Bu bizning sayyoramizdagi eng qadimiy ta'limiy paradigmalardan biri. Mazkur so'zning yunonchadan so'zma-so'z tarjimasi «sirlí», «yashirin» ma'nolarini bildiradi. Uning mohiyatini abadiy va o'zgarmas Haqiqatga munosabat tashkil etadi. Ushbu paradigma tarafdorlarining fikricha, haqiqatni shunchaki bilish mumkin emas, unga vijdon pokligi orqali erishish mumkin. Pedagogik faoliyatning oliy maqsadi o'quvchining tabiiy kuch va imkoniyatlarini yuqori darajadagi onga ega bo'lish, Kosmos bilan mulqot uchun sarf

etish va rivojlantirishda namoyon bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchining muhim muhofaza qiluvchi funksiyasi ta'lim oluvchilarning axloqiy, jismoniy, psixik tayyorgarligini amalga oshirish va mavjud kuchlarini rivojlantirishdir.

3. Ta'lim metodlari va vositalari. Metod, usul va texnologiya. Ta'lim metodi tushunchasi anchagina murakkabdir. Shu bois pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida munozara haligacha davom etmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan didaktik turlar ta'riflariga qaramay, ularning nuqta nazarlarini yaqinlashtiradigan qandaydir umumiylikni ham ta'kidlash mumkin. Ko'pchilik mualliflar ta'lim metodini o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish usuli, deb hisoblashga moyildir.

Shu qoidani boshlang'ich nuqta bilib, mazkur tushunchani yanada batafsil ko'rib chiqish va uning ilmiy ta'rifga kelishga harakat qilamiz. Metod so'zi yunoncha tadqiqot, maqsadga erishish yo'li, usuli deganidir. Metod - eng umumiy ma'noda - maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat. Ko'rinadiki, bu o'rinda ham o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va u tashkil etgan o'quvchilarning faol o'quv-bilish faoliyati uyg'unlashadi.

Ta'lim metodlari deyilganda, o'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari yig'indisi tushuniladi.

Didaktikada, shuningdek, ta'limusullari atamasi ham keng qo'llanadi. Ta'lim usuli - ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi.

Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda foydalanilgan bo'lishi mumkin. Va aksincha, xuddi shu metod turli o'quvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Ta'lim usuli - o'qitish metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi.

Masalan, o'quvchilar tomonidan ko'p qo'llaniladigan mashq manbasiga ko'ra amaliy metod hisoblansa, uni qo'llash esa bir nechta usullar (mashqning qoidasini o'qib berish (1-usul), bittasini namuna sifatida bajarib ko'rsatish (2-usul), o'quvchining namunasi asosida o'quvchilar tomonidan mashqning bajarilishi (3-usul), o'quvchilar tomonidan bajarilgan mashqlarni tekshirish va xatolarini tuzatish (4-usul) va boshqalar) yordamida amalga oshiriladi.

O'quvchilarning ayrimlari esa, **"metod"** tushunchasining o'rni **"uslub"** tushunchasini ham qo'llaydilar. Ammo **"uslub"** tushunchasi **"metod"** atamasining mohiyatini o'zida to'liq aks etira olmaydi. Chunki uslub ko'proq xususiy (so'z borayotgan holada aynan o'quvchiga xoslikni ifoda etadi) tavsifga ega bo'lib, aniq maqsadga erishish yo'li sifatida xizmat qila olmaydi.

Pedagogik texnologiya - bu muayyan loyihaga asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanshini kafolatlovchi pedagogik faoliyat japyoni mazmunidir. Har qanday pedagogik texnologiya, jumladan umummadaniy dunyovqarashni shakllantirishga yo'naltirilgan texnologiya ham o'zaro hamkorlik, mulogot, ularning bir-birlariga ta'sirlari eng zamonaviy talablarga javob bergan holda, o'quvchi ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish tamoyillari, yo'llari, umummadaniy dunyovqarashni shakllantirishga xizmat qiluvchi metod va uslublar, talabalar shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan hamkorlik qilish, mulogotga kirishish, pedagogik faoliyatini tashkil etish jarayonida yuzaga keluvchi muammo va qarashlarni birgalikda hal etish, auditoriyada ijodiy hamkorlik, ishchanlik muhitini hosil qilishga doir shakl va metodlar bilan qurallangan bo'lishi lozim.

Ta'lim amaliyotida **"pedagogik texnologiya"** tushunchasi uch darajada qo'llaniladi:

Umumpedagogik (makro) daraja. Mazkur darajaga muvofiq keladigan texnologiyalar yaxlit pedagogik jarayonga tegishli bo'lib,

ularga muammoli, tabaqalashirilgan, integratsion, shaxsga yo'naltirilgan, rivojlantiruvchi, modulli, masofali o'qitish texnologiyalarini misol sifatida keltirish mumkin. Mazkur texnologiyalar innovatsiya tavsifiga ega bo'lib, novator o'quvchilar, olimlar va izlanuvchilar tomonidan ishlab chiqiladi hamda samaradorligi kafolatlanganidan va amaliyotga keng tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'linganidan so'ng uni amaliyotchi o'quvchilar o'z faoliyatida qo'llaydilar.

Xususiy-metodik (mezo) daraja. Ushbu daraja o'zida ma'lum bir o'quv fanini o'qitish jarayonini loyihalash va rejalashtirishni o'zida aks ettiradi. Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchisi o'qish darsini har safar texnologik model va xaritasini tuzib kelishi kerak. Hozir ko'p ta'kidlanayotgan texnologik model loyihalashga, texnologik xarta rejalashtirishga to'g'ri keladi. Natijada har bir fanni o'qitish texnologiyasi yuzaga keladi.

Lokal daraja (mikro). Mazkur darajaga tegishli texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayonining ma'lum tarkibiy qismi, alohida shaxs sifatlarini shakllantirish, maxsus o'quv ko'nikma va malakalarini tarkib toptirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish texnologiyasi, o'quvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyasi va boshqalar.

Metodika - qat'iy kema-ketikka (algoritmik xarakterga), ilgari o'rnatilgan reja (qoida), tizimga aniq rioya qilish bo'lib, biror bir ishini maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmua. **"Metodika"** tushunchasi turli fanlarni o'qitish bilan ham bog'liqlikda qo'llanilib, ma'lum sohani o'qitish jarayoni, mazmuni, qonuniyalari, tamoyillari, shakl, metod va vositalari yig'indisini o'zida ifoda etadi.

"Metodika" va **"texnologiya"** tushunchalarining bahs doirasi bilan ham bog'liqlikda ayrim farqli jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Jumladan, metodik tizim **"Qanday o'qitish?"**, **"Nima uchun o'qitish?"**, **"Nimaga o'rgatish?"** kabi savollarga javob izlaydi, texnologiya esa, **"Qanday tarzda samarali o'qitishga erishish mumkin?"** degan savolni markazga qo'yadi. Metodika o'quv jarayoninin qanday tarzda tashkil etish lozimligini nazarda tutsa, texnologiya qay yo'sinda o'quv jarayonini eng qulay, maqbul tarzda amalga oshirishga diqqat-e'tiborni qaratadi.

Zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yondashuvlar. Didaktik tadqiqotlar ko'rsatadiki, ta'lim metodlari nomenklaturasi (nomlanishi) va tasnifi ularni ishlab chiqishda

tanlangan yondashuvga bog'liq holda juda xilma-xil ekanligi bilan xarakterli. Ulardan eng muhimlariga to'xtalamiz.

Ta'lim metodlari tasnifi:

An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari (E.I.Golant, N.M.Verzilin va bosh.)

O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (I.Ya.Lerner va M.N.Skatkin).

Didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (M.A.Daniilov va B.P.Espov):

- Yangi bilimlarni egallash metodlari;
 - Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari;
 - Bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari.
- Ta'limning binar metodlari (M.I.Maxmutov)
- O'rganish metodlari O'rganish metodlari
- Axboriy-ma'lumotli Ijro etish (bajarish)
- Tushuntirishli Reproaktiv
- Ko'rgazmali-amaliy Ijodiy-amaliy
- Tushuntirishli-undovchi Qisman izlanishli
- Undovchi Izlanishli
- Yaxliyondashuvbo'yicha ta'lim metodlari tasnifi (Yu.K.Babanskiy):
- Bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.
 - O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari.
 - O'quv-bilish faoliyatini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlari.
 - O'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari.
- O'qitish metodlari (Sruikshank, Bainer & Metcalf)

Interfaol metodlar

O'rganilayotganlarni o'rnatishga davol qilish metodlari	Yangi materialni anglash metodlari	O'rganilganlarni fikrlashga imkon beruvchi metodlar
Fikrlar yozish, klaster, Aqlli hejron	Semantik xususiyatlar tahlili, B-B-B chizmasi, O'qitish bo'yicha qo'llanma.	Eng asosiy tushunchalar, faktoriash, T-chizma.
B-B-B chizmasi, e-boshqarilgan ma'naviyiy, ko'ngillar kiritma kiritiligi, boshqarilgan kususiyatlar	Bir-biriga o'rganish, Bir-biridan so'ralish, Ikki qismli kundaliklar, Eng asosiy tushunchalar	Konseptual jadval, Venn diagrammasi, Nifolar guli, Besh minutilik esse, O'z-o'zini nazorat

1. **Ta'limiy o'yinlar yoki raqobatchilik** – raqobat orqali yoki o'yin orqali qaysi guruh yoki alohida olingan shaxsning boshqalardan ustunroq ekanligini anglashga yordam beradi. Kompyuteri o'yinlar ham juda mashxurdir.

2. **Brainstorming** – ijodiy fikrlarni to'plash uchun o'tkaziladi, bunda talitirokchilar tanqid va kesatqlarsiz muayyan muammo yuzasidan o'z fikrlarini ochiq oydin bayon etadilar va ushbu muammoning yechimini izlaydilar. Masalan o'quvchilarga dunyodagi ocharochlik muammosi haqida fikr bildirish vazifa qilib topshirilsa o'quvchilar o'z fikr mulohazalarini birin – ketin aytdilar, hamma fikrlar quyid eib olinganidan so'ng ushbu muammo bilan kurashish usullarining eng maqbul variantlari ko'rib chiqildi.

3. **Case studi-Case** ta'limi turida 1 ta talaba yoki odatda bir guruh talabalar biror sodir bo'lgan voqea yoki ma'lum vaziyatni tafsilotini namoyish etadilar. Keyin ular biror bir aniq va to'g'ri fikrga kelishdan oldin, shu vaziyatni muhokama va o'rganish un yig'ilgan bilim va tushunchalarni amalda qo'llashlari talab qilinadi. Tehnologiya bilan ta'minlangan case ta'limi odatda tibbiyot ta'limida qo'll keladi/foydalaniladi. Bunda case ta'limi tibbiyot tarixini va bemorning simptomlari, ko'pincha ko'rgazmaviy qurollar, turli holatlar bilan bog'liq simptomlar haqidagi ma'lumot va mutaxasssining ishi haqidagi (turli) xil fikrlar bog'liqligi to'g'risidagi resurslarni o'z ichiga oladi. Talabalar esa ma'lum bir fikrga kelishdan oldin hamma berilgan ma'lumot va fikrlar ko'rib chiqib muhokama qiladilar.

Bir qator omillar yaxshilab tushunilib qaralsa, va ma'lum bir vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilinsa, case ta'limining juda ko'plab sohalarida foydasi katta. Chunki case ta'limi talabalarda ko'p va kerakli resurslardan foydalanishni talab qiladi, bu guruhli yoki masofadan o'qitish muhitiga o'rganish imkoniyatini yaratuvchi eng yaxshi yo'nalish hisoblanadi, keyin esa talabalarga mavzu bilan shug'ullanishlari uchun dastlabki imkoniyatlar beriladi. O'qituvchi doim ham hamma kerakli ma'lumotni o'zlarini yaratishlari shart emas, chunki har qanday sohada eng sara ma'lumotlar internet saytlarida allaqachon joylashtirilgan. Bu dagani o'qituvchi shu berilgan vazifa bo'yicha tushuncha va savollarni berishi keyin esa sayt manzillarini berib va shu orqali atrofda va berilgan vaziyatlarda nima sodir bo'lganligi, asosiy tushunchalar, boshqa o'xshash misollar va kerakli izohlar orqali ma'lumot olishlari mumkin. Bundan tashqari, talabalar uchun bebaho bo'lgan har qanday holatdagi turli mulog'otlar talab qilinishi mumkin.

4. Qiziqishlar markazi – muayyan bir mavzuga tegishli turli kollektsiya va ekspozitsiyalar orqali o'quvchilarni qiziqishlarini o'rnatishga xizmat qiladi. Masalan o'quvchilarga o'zlarining etnik ekleb chiqishlarini izohlovchi turli materiallar, oila shajarasining rasmlarini maktabga olib kelish va uni sinfdoshlariga so'zlab berish vazifasi topshiriladi. Bu metod orqali o'quvchilarning dunyo millatlarini kelib chiqishini o'rganishga qiziqishlari ortadi va o'zga madaniyat namoyondalarini hurmat qilishga o'rgatiladi.

5. Colligua—sinfdagilarning qiziqishlaridan kelib chiqib sinfga taklif qilingan mehmonlar o'z faoliyatlarini va kasblari haqida so'zlab beradilar. Masalan sinfga taklif qilingan sozanda o'z kasbi va faoliyati haqida o'quvchilarga ma'lumot berishi, jonli ijro orqali esa o'quvchilarda musiqaga bo'lgan muhabbatni tarbiyalashi mumkin.

6. Hamkorlikda o'qitish– yuklatilgan vazifa va muammolarni bir guruh bo'lib hal etishga o'rgatadi.

7. Ommaviy madaniyat tazyiqi (culture jamming)- ommaviy axborot vositalari umuman ommaga qarshi tura olishga va turli stereotiplarni yengishga o'rgatadi.

8. Debat – muayyan mavzu yoki muammoli vaziyatga turli nuqtai nazarlar bilan yondoshish va o'z fikrini omma oldida himoya qilishga o'rgatadi.

9. Debriefing – muayyan tajriba yoki sinovdan so'ng o'z hissiy kechirimalari va intellektual xaziralari bilan almashinishdan iborat bo'ladir.

10. Demonstratsiya – muayyan jarayon yoki qurilmani sihlash va faoliyat yuritishni ko'rsatish va uni namoyish qilishdir.

11. Kasbiyot yoki tadqiqotchilik – muayyan vaziyat yoki holatga olibatun yangilik yoki o'z nuqtai nazarni ilgari surishni taqazo etadi.

12. Diskussiya – muayyan mavzu, vaziyat yoki holatni muhokama qilish.

O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari
Yangi materialni anglash metodlari O'rganilganlarini tiklashga imkon beruvchi metodlar

Erkin yozish

Klastar

Aqliy hujum. B-B-B chizmasi.

Chalkashitirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi.

Semantik xususiyatlar tahlili.

O'qitish bo'yicha qo'llanma.

Hir-biriga o'rgatish.

Hir-biridan so'rash.

Ikki qismli kundaliklar.

Eng asosiy tushunchalar, takrorlash.

T-chizma. Kontseptual jadval.

Venn diagrammasi.

Nisbatlar guli. Besh minutlik esse. O'n minutlik esse.

Interfaol metodlar va grafik organayzerlar

Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni.

Hikoya- o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodalni bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayinlashi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilinayotgan materialni samaralash maxsus reja asosida amalga oshiriladi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi, undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi.

Subbat - savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi bo'lib, u fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Sugrot ham mohirona foydalangan. Subbat ta'lim jarayonida ko'p funksiyalar (aqliiy fikrlash, hozirovoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarini shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiy o'quvchida faollikni yuzga keltiradi. Subbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Subbat - faoliyatni endigina boshlagan o'qituvchi uchun murakkab ta'lim metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta'minlash ko'p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha o'quvchilarning diqqatini jalb etish talab qilinadi. O'qituvchi oddiy savollar berishi, o'quvchilarga ular yuzasidan batafsil o'ylash uchun vaqt ajratishi, o'quvchilarning javoblarni esa diqqat bilan tinglashi, zarur o'rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois subbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo'l bilan amalga oshadi. Deduktiv subbat o'quvchilarga oldindan ma'lum bo'lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, o'quvchilar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladilar. Subbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi.

Subbat ko'proq o'quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o'zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Subbat turli ko'rinishlarda, ya'ni, kirish, yakuniy, individual va guruhli subbatarzida tashkil etiladi.

Tushuntirish o'quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilishdir. Bu metod hikoyaga nisbatan birmuncha keng qo'llaniladi. Undan odarda, nazariy materiallar hamda murakkab masalalarni o'rganishda foydalaniladi. Tushuntirish jarayonida o'quv materialining bir qadar qiyin unsurlari ko'zga tashlanadi va shu asosda materialning mohiyati ochib beriladi. Tushuntirish samarasi ko'p hollarda o'qituvchining ko'rgazmali vositalardan oqilona foydalanishiga bog'liq bo'ladi.

Ma'ruza - yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish metodi sanalib, uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

qat'iy mantiqiy ketma-ketlik, uzatilyotgan axborotlarning ko'pligi, bilimlar bayonining tizimliliigi. Maktab ma'ruzasi mazmunini murakkab tizimlar, hodisalar, obyektlar, jarayonlar, ularning sababi-oqibatli bog'lanishlari, qonun va qoidalar tashkil etadi. Shu bois ma'ruza maktab sharoitida yuqori sinflardagina qo'llaniladi. Chunki u butun dars jarayonini qamrab olishi mumkin. Ma'ruza metodi tushuntirish va o'qituvchining asta-sekin kengayib borishidan vujudga keladi va bir vaqtda o'quvchilarni qisqacha yozib olish (konspektlash)ga o'rgata boradi.

Ta'lim afali va samaradorligini ta'minlashda ko'rgazmali metodlar ham alohida ahamiyatga ega.

Tasvirlar (illyustratsiya) metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsa-da, didaktikada alohida o'rganiladi. Illyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari - chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modelllar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi.

Namoyish (demonstratsiya) metodi o'rganilyotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish qilishda odarda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngira ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi. Ko'rinish ko'p holatlarda o'rganilyotgan obyektlarning subyekti yoki chizmasi yordamida kuzatiladi.

Amaliy metod - o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar echimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinflari yoki tabiiy sharoitlar - maktab er maydoni, laboratoriya, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnomaga yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Mashq - aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko'nikmalarini egallash yo'lidagi ko'p marta takrorlanishlar bo'lib, mashqsiz ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og'zaki, yozma, grafikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo'linadi.

Laboratoriya ishlari- o'quvchilarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qo'llardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fanlar asoslarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lchash ishlari amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tekzor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlari bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlari tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Didaktik o'yin o'rganilayotgan ob'jekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi. Ayni vaqtda o'yin ham ijtimoiy faoliyat ko'rinishi sanaladi.

Ta'lim metodlarini tanlash. Pedagogika fani da, o'quvchilarning amaliy tajribasini o'rganish va umumlashtirish asosida ta'lim metodlarini tanlashga o'quvartbiya jarayoni kechayotgan shart-sharoitlar va aniq holatlarga bog'liq muayyan yondashuvlar vujudga keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda quyidagi holatlar inobatga olinishi lozim:

- Ta'limning umumiy maqsadlari.
- Fanning va o'rganilayotgan mavzuning mazmuni hamda o'ziga xosliklari.
- Biror fanni o'qitish metodikasining o'ziga xosliklari.
- Materialni o'rganishga ajratilgan vaqt.
- O'quv mashg'ulotining maqsadi, vazifalari va mazmuni.
- O'quvchilarning yoshi va bilish imkoniyatlari.
- O'quvchilarning tayyorgarlik darajasi.
- Ta'lim muassasasining moddiy ta'minlanganligi.
- O'quvchining nazariy, amaliy va metodik tayyorgarligi, pedagogik mahoratni egallaganlik darajasi.

4. Ta'limni tashkil etish shakllari va turlari.

Ta'limni tashkil etish shakli - bu o'quvchi va o'quvchining belgilangan tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma'lum rejimda tashkil etiladigan o'quv-bilish faoliyatining tashqi ifodasidir.

Jahon pedagogika fani va amaliyotida ta'limni tashkil etishning turli shakllari mavjud. Jamiyat rivojining har bir yangi bosqichi ta'limni tashkil etishga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Ayni vaqtda ta'limning quyidagi shakllari ajratib ko'rsatiladi: individual, individual-guruhli, sinf-dars, leksiya-seminar va sinfdan tashqari, auditoriyadan tashqari, maktabdan tashqari. Ular o'quvchilarni qamrab olishi, o'quvchilar faoliyatini tashkil etishi, jamoaviy va individual shakllarining nisbatlari, mustaqilligi darajasi va o'qish jarayoniga rahbarlik qilish xususiyatlari kabi belgilariga ko'ra quyidagi uch asosiy turga ajratiladi: individual; sinf-dars; ma'ruza-seminar.

Qadim zamonlarda mavjud bo'lgan o'qitishning eng qadimgi shakli ta'limning individual shakli hisoblanadi. O'qishni tashkil etilishning individual shakli antik davr va o'rta asrlarda yagona usul bo'lgan, undan ba'zi mamlakatlarda XVIII asrgacha keng foydalaniib kelingan.

XVI asrdan boshlab individual o'qitish shaklining ahamiyati pasayib, uning o'rni ta'limning individual-guruhli shakligallashiga imkon berdi. Sinf-dars tizimi garchi 350 yil avval asoslangan bo'lsada, bugungi kunda ham keng ko'lamda qo'llanilib kelmogda. Ulardan biri bolalarning guruhli (jamoi) ta'limi sanaladi. U G'arbiy Rossiya (hozirgi Belorussiya va Ukrainaning g'arbiy qismlari) birodarlik maktablarida ilk bor qo'llanilgan va u sinf-dars shaklining asosi bo'lib qolgan.

Alfavitlari	Kamchiliklari
1) o'quv faoliyati mazmuni, metodi va sur'atini to'la individuallashtirish imkoniyatining mavjudligi; 2) aniq bir masalani hal etishda ta'lim oluvchining har bir harakati va operatsiyalarini kuzatib borishga imkon berishi.	1) vaqtning tejimli emasligi; 2) o'quvchi ta'sirining cheklanganligi (o'quvchining vazifasi o'quvchiga topshiriq berish va uni bajarishini tekshirishdan iborat); 3) boshqa o'quvchilar bilan hamkorlikda ishlash imkoniyati cheklanganligi (bu holat ijtimoiylashuv 4) jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi); 5) jamoada ishlash tajribasining shakllanmasligi.

Bu tizimlar XVII asrda Yan Amos Komenskiy tomonidan "Buyuk didaktika" asarida nazariy jihatdan asoslab berildi va ommaviylashtirildi. Olim pedagogikaga o'quv yili, o'quv kuni, dars, mashg'ulotlar orasidagi tanaffus, o'quv ta'tillari kabi tushunchalarni kiritdi.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida, aqliy rivojlanishda farqi bo'lgan o'quvchilarni o'qitishda individuallashtirishga ahamiyat qaratish

masalasi ayniqsa dolzarb xususiyat kasb eldi. Shunga mos ravishda tanlab o'qitish shakli yuzaga keldi (AQShda Batov, Yevropada Mangeym tizimi).

Yevropa va AQShda, XX asr boshida o'quvchilarning individual, faol, mustaqil o'quv ishlarini ta'minlashga qaratilgan ko'plab ta'lim tizimlarining samadorligi sinab ko'rilgan. 1905 yili Dalton shahrida (Massachusets shtati) o'quvchi Elena Park Xerst tomonidan birinchi bor qo'llanilgan ta'limning individuallashtirilgan tizimi ular orasida eng radikal hisoblangan. Bu tizim dalton-reja nomi bilan pedagogika va maktab tarixiga kirdi. U ba'zan laboratoriya yoki ustaxonalar tizimi deb ham ataydilar.

Alfaliqlari	Kamchiliklari
1) yaxlit o'quv-tarbiyaviy jarayonning tartibli ketishini ta'minlovchi aniq tashkiliy tizim;	1) tizimning asosan bilimlarni o'rta darajada o'zlashtiruvchi o'quvchilar uchun mo'ljallanganligi;
2) jarayonlarning oddiy boshqarilishi: muammoning jamoa bo'lib muhokama qilinishi, masalaning yechimini birgalikda izlash jarayonida bolalar o'rtasida o'zaro munosabatlarning shakllanish imkoniyati;	2) bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar uchun qiyinchiliklarning yuzaga kelishi va kuchli o'zlashtiruvchi o'quvchilar qobiliyatlarining rivojlanish sur'atining ortga surilishi;
3) o'quvchining o'quvchilar va ularning tarbiyasiga doimiy emosional ta'sir ko'rsatishi;	3) o'quvchi uchun o'qitish mazmuni va o'qitish sur'atlari hamda metodlari bo'yicha individual ishlarni tashkil etish, shuningdek, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishda qiyinchilikning yuzaga kelishi;
4) ta'limning emosionalligi (zero, o'quvchi bir vaqtning o'zida o'quvchi-larning katta guruh bilan ish olib boradi), o'quv faoliyatiga musobaqalashtirish elementlarini kiritish uchun sharoitning yaratilishi;	4) katta va kichik yoshli o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarning qaror topmasligi.
5) bilimsizlikdan bilimlarni o'zlashtirish sari harakatlarning muntazamligi va ketma-ketligi.	

Birinchi universitetlar paydo bo'lishi bilan ta'limning ma'ruza-seminar tizimi yuzaga kela boshlaydi. U yaratilgan paytdan beri hali deyarli hech bir katta o'zgarishlarga ega emas. Ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya ishlari, konsultatsiya va tanlagan kasbi bo'yicha amaliyot hozirgacha leksiya-seminar tizim sifatida o'qishning asosiy

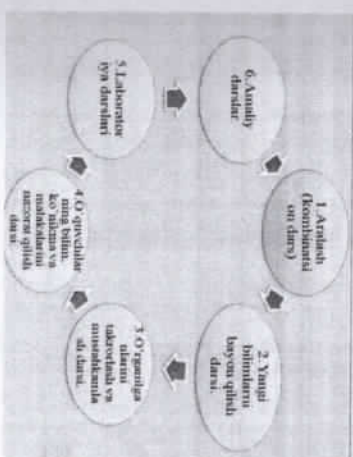
shakllaridan biri bo'lib kelmogda. Leksiya-seminar tizimi o'zining sof ko'rinishida oliy va oliy maktabdan keyingi ta'lim amaliyotida qo'llaniladi.

-Dars - ta'lim tashkil etishning asosiy shakli. Dars bevosita o'quvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli sanaladi. Darsda har bir o'quvchi xususiyatlarini hisobga olish, barcha o'quvchilarning mashg'ulot jarayonida o'rganilayotgan fan asoslarini egallab olishlari, ularning idrok etish qobiliyatlari va ma'naviy-axloqiy sifatlari tarbiyalash hamda rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi.

Yangilanayotgan pedagogik tafakkur o'quvchilariga ko'ra zamonaviy dars o'quv muassasasining mulkiy mansubligidan qat'i nazar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim: ta'limning tarbiyaviy maqsadlarga bo'yundirilganligi, o'quvchini komil shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilganligi, ilmiylik va izchillik, tarbiyalanuvchining faolligi va mustaqilligini ta'minlashga qaratilganligi, insonparvarlik yo'nalishiga egaligi, tizimlilik, bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilganligi, amaliy axa-miyatga egaligi va h.k.

Dars ta'limning boshqa shakllaridan farq qiluvchi o'ziga xos belgilarga ega, chunki: o'quvchilarning doimiy guruhi, o'quvchilar faoliyatiga ularning har biri xususiyatlarini hisobga olish bilan rahbarlik qilish, o'rganilayotgan fan asoslarini bevosita darsda egallab olish (bu belgilar darsning faqat mazmunini emas, balki o'z xususiyatini ham aks ettiradi).

Darsning turlari va tuzilishi

-Darsning turlari va tuzilishi.

Darsning quyidagi turlari mavjud:

- Aralash (kombinatsion dars).
- Yangi bilimlarni bayon qilish darsi.
- O'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlash darsi.
- O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish darsi.
- Laboratoriya darslari.
- Amaliy darslar.

Aralash darsning tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) o'rganilgan mavzuni takrorlash (uy vazifasini tekshirish);
- c) yangi mavzuni bayon qilish;
- g) o'rganilgan materialni mustahkamlash;
- d) o'quvchilarni baholash;
- e) uy vazifasini berish.

Yangi bilimlarni bayon qilish darsining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) yangi mavzuni bayon qilish;
- v) o'rganilgan materialni mustahkamlash;
- d) uy vazifasini berish.

O'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlash darsining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) o'rganilgan mavzularga doir savol-javob o'tkazish;
- v) o'rganilgan mavzularga doir amaliy topshiriqlarni bajarish;
- g) o'quvchilarni baholash.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish darsining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) o'rganilganlarni umumiy tarzda takrorlash (yodga tushirish);
- v) nazorat ishini o'tkazish;
- g) uy vazifasi (o'rganilganlarni qayta takrorlash maqsadida).

Laboratoriya darslarining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) nazariy materiallarni mustahkamlash;
- c) laboratoriya ishini o'tkazish;
- g) o'quvchilarni baholash;
- d) uy vazifasi.

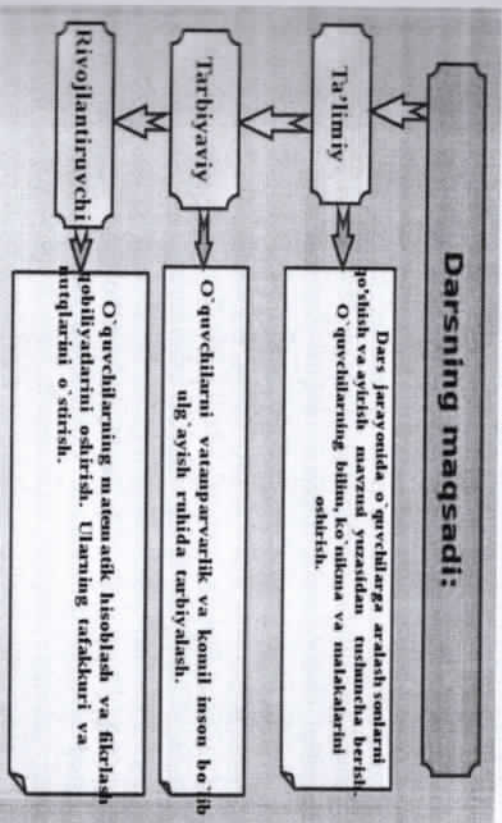
Amaliy darslarning tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) nazariy materiallarni mustahkamlash;
- v) amaliy ish topshiriqlarini bajarish;
- g) o'quvchilarni baholash;
- d) uy vazifasi.

-Darsga qo'yiladigan talablar. Har bir dars quyidagi uchta asosiy maqsadga erishishga yo'naltiriladi: o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish.

Ana shularni hisobga olib darsga umumiy talablar didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi talablarda aniq ifodalanadi.

Darsga qo'yiladigan talablarga har bir darsning ta'lim vazifalarini aniq belgilash, darsni axborotlar bilan boyitish, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish bilan mazmunini optimallashtirish, idrok etish eng yangi texnologiyalarini kiritish, turli xildagi shakli, metodlari va ko'rinishlaridan mos ravishda foydalanish, dars tuzilishini shakllantirishga ijodiy yondashish, jamoaviy faoliyat usullari bilan birga o'quvchilar mustaqil faoliyatlarini turli shakllardan birga foydalanish, operativ qayta aloqani ta'minlash, amaliy nazorat va boshqaruvni amalga oshirish, ilmiy mo'ljal va darsni mahorat bilan o'tkazishni ta'minlash kabilar kiradi.

Darsga nisbatan qo'yiladigan tarbiyaviy talablarga quv materiatining tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash, darsdagi faoliyat, aniq erishilishi mumkin bo'lgan tarbiyaviy maqsadlarni shakllantirish va qo'yish, faqat o'quv ishlari maqsadlari va mazmunidan tabiiy ravishda kelib chiqadigan tarbiyaviy masalalarni belgilash, o'quvchilarni umum-insoniy qadriyatlarida tarbiyalash, hayotiy muhim sifatlar (tirishqoqlik, tartiblilik, mas'uliyatlilik, intizomlilik, mustaqillik, ish bajarishga qobiliyatlilik, e'tiborlilik, halollik va boshqalar)ni shakllantirish, o'quvchilarga diqqat-e'tibori munosabada bo'lib, pedagogik odob talablariga amal qilish, o'quvchilar bilan hamkorlik va ularning muvaf-faqiyat qozonishlaridan manfaatdor bo'lishdan iborat.

Barcha darslarda doim amalg'a oshirilib boriladigan rivojlantiruvchi talablarga o'quvchilarda o'quv-o'rganish faoliyati jiboy sifatleri, qiziqish, ijodiy tashabbuskorlik va faollik shakllanishida hamda rivojlanish, o'quvchilarning idrok etish imkoniyatlari darajasini o'rganish, hisobga olish, "rivojlanishning yaqin zonasini loyihalashtirish", "o'zib ketish" darajasidagi o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, rivojlanishidagi yangi o'zgarishlarni rag'batlantirish, o'quvchilarning intellektual, emotsional, ijtimoiy rivojlanishlaridagi «sakrash»larni oldindan ko'ra bilish, boshlanayotgan o'zgarishlarni hisobga olish asosida o'quv mashg'ulotlarini operativ qayta qurish kabilar kiradi.

5.O'quvchining darsga tayyorgarligi. O'quvchining darsga tayyorgarligida quyidagi to'rtta bosqich ko'zga tashlanadi: tashxislash, bashoratlash, loyihalashtirish va rejalashtirish. Algoritmni amalga oshirish aniq sharoitlarni tashxislash bilan boshlanadi. Tashxis didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilashdir. Unda o'quvchilarning imkoniyatlari, ularning faoliyatlari va xulqlari, motivlari, talab va layoqatlari, qiziqish va qobiliyatlari, bilimdonlik darajasi, o'quv materialining xususiyati, uning amaliy ahamiyati, dars tuzilishi, yangi axborotni o'zlashtirish, mustahkamlash va tizimlashtirish, bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish hamda tuzatish kabi holatlar namoyon bo'ladi. Bashoratlash bo'lajak darsni tashkil etilishining turli variantlarini baholash va ulardan qabul qilingan mezonlarga muvofiq eng ma'qulini tanlab olish. Loyihalashtirish va rejalashtirish o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish bo'lib, u darsga tayyorlanishning yakuniy bosqichi hisoblanadi. Loyiha (boshqarish dasturi) qisqa va aniq, erkin tuzilgan, pedagog o'zi uchun boshqarish jarayoni muhim vaziyatlari (kimdan va qachon so'rash, qayerda mavzuni kiritish, mashg'ulot keyingi bosqichiga qanday o'tish, oldindan ko'zda tutilmagan qiyinchiliklar yuzaga kelganida jarayonni qaysi sxema bo'yicha qayta o'zgartirish)ni belgilab olishga imkon beruvchi hujjaddir.

6.Ta'limni tashkil etishning yordamchi shakllari. Ta'limning yordamchi shakllari: to'g'arak, konferentsiya, maslahat (konsultatsiya), fakultativ mashg'ulot, o'quv ekskursiyalari, o'quvchilarning mustaqil uy ishlari va boshqalar sanaladi.

Maktabdan tashqari mashg'ulotlarning asosiy va barqaror turlariga o'qish jarayonining tarkibiy qismi sifatida qaraladigan, o'quvchilarning

mustaqil uy ishlari kiradi. Uning asosiy maqsadi - darsda o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarini kengaytirish, chuqurlashtirish, ularni esdan chiqarishning oldini olish, o'quvchilarning individual layoqati, iste'dod va qobiliyatini rivojlantirishdan iborat.

Fan to'g'araklari yo'nalishi, mazmuni, ish metodi, o'qish vaqti va boshqa jihatlari bilan ajralib turadi. Ular o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish, o'qishga ijodiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi..

Ta'limning yordamchi shakllariga ekskursiyalar ham kiradi. Ular ommaviy, guruhli va kichik guruhli bo'lishi mumkin. O'quv ekskursiyalari alohida fanlar hamda bir qancha fanlar bo'yicha ham rejalashtiriladi. Ekskursiyani muvaffaqiyatli o'tkazish uchun o'quvchilarga puxta tayyorlanishi: ob'ekt va mashrut bilan oldindan tanishib chiqishi, to'la rejani ishlab chiqishi, o'quvchilarni bo'lajak topshiriqlarni bajarishga jalb eta olishi kerak.

O'quv rejasini turli fakultativ va tanlov bo'yicha kurslarni tashkil etishni ko'zda tutadi. Ular o'quvchilar, ularning ota-onalari istak va qiziqishlarini hisobga olish bilan bog'liqlikda ishlab chiqiladi. Fakultativ va tanlov fanlari ro'yxatini aniqlashda faqat o'quvchilar istaklari emas, balki ijtimoiy talablar va maktab imkoniyatidan kelib chiqiladi. Fakultativ va tanlovi bo'yicha mashg'ulotlar majburiy va umumiy o'rtta ta'lim fanlari bilan uzviy bog'liqlikda o'tkazilishi kerak.

Maslahat (konsultatsiya - o'quv subhati)ga talablar ko'pincha o'quvchilarning ma'lum o'quv materiali yoki topshirig'i ustida mustaqil ishlashi sababli yuzaga keladi. Bunda ko'proq o'quvchi savol beradi. To'g'ri tashkil etilgan konsultatsiya o'quvchilarga o'quv materialini egallashda qiyinchiliklarni engishga yordam beradi. Konsultatsiya davomida o'quvchi o'quvchilar faoliyatini u yoki bu masalani to'g'ri tushunishga mustaqil keladigan, ular uchun qiyin topshiriqni tushunib oladigan qilib, o'rganilayotgan materialni mohiyatini ochishga o'rganadigan qilib yo'naliradi. Konsultatsiya o'quvchiga o'quvchilar bilimlaridagi kamchiliklarni aniqlash, alohida e'tibor berishni talab etuvchi vaziyatlarga ularning diqqatini jalb etishga imkon beradi. To'g'ri tashkil etilgan konsultatsiya o'quvchilarda o'zini nazorat qilish, bilimlarga tanqidiy ko'z bilan qarashni tabiiylaydi. O'qimlilik darajasini to'g'ri aniqlashga yordam beradi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar:

1. Didaktika nimani o'rganadi? Mazkur sohaning ob'yekti va predmetini izohlang.
2. Didaktikaning asosiy kategoriyalarini sanab bering.
3. Zamonaviy ta'lim paradigmalariga nimalar kiradi?
4. O'qitish jarayonining asosiy vazifalariga izoh bering.
5. O'qitish jarayonining bosqichlariga ta'rib bering.
6. O'quvchilarning bilish faoliyatining tuzilishi va o'ziga xosliklarini izohlang.
7. Ta'lim qonuniyatlari deganda nimani tushunasiz?
8. Ta'limning qanday umumiy qonuniyatlari mavjud?
9. Ta'limning xususiy qonuniyatlari nimalar kiradi?
1. Hozirgi vaqtda ta'limni tashkil etishning qanday shakllari keng tarqalgan?
2. Ta'limni tashkil etishning individual tizimiga izoh bering.
3. Sinf-dars tizimining afzalligi va kamchiliklari nimalarda namoyon bo'ladi?
4. Ma'ruza-seminar tizimining o'ziga xosligini izohlang.
5. Dars deb nimaga aytiladi?
6. Darsning qanday turlari mavjud?

O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI TASHXIS ETISH. PISA VA PERLS XALQARO BAHOLASH DASTURLARI.

Reja:

1. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etishning mohiyati.
2. O'quvchilarni baholash me'zonlari.
3. O'quvchilarni baholashda nazorat topshiriqlarining turlari.
4. PISA va PERLS xalqaro baholash dasturlari talablari.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mardonov, U.Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. -T.: "Ishonch hamkor", 2021.
2. R.A. Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik -T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjayeov B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik - T.: Sano-standart, 2017.

Tayanch tushunchalar: tashxis, tashxis etish, nazorat, hisobga olish, tekshirish, baholash, baho, ta'lim sifati, monitoring.

1. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etishning mohiyati. Tashxis - bu didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash demakdir. Tashxisiz didaktik jarayonni samarali boshqarish, mavjud sharoit uchun optimal natijalarga erishish mumkin emas.

Didaktik tashxislashning maqsadi o'quv jarayonida kechadigan barcha jihatlarni uning mahsuli bilan bog'liq holda, o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilishdan iborat.

Tashxislash nazorat, tekshirish, baholash, statistik ma'lumotlar to'plash, ularni tahlil qilish, dinamika, tendensiyalarni aniqlash, voqealarning keyingi rivojini taxminlashni o'z ichiga oladi.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish, baholash tashxislashning zaruriy tarkibiy qismlari sanaladi.

Ta'lim jarayonida nazorat va hisobga olish, ularning vazifalari. Ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlardan biri - nazorat va hisobga olishdir. Bu tushunchalar o'ziga xos mohiyat va xususiyatlarga

ega. O'qituvchi nazorat va hisobga olishni to'g'ri tashkil etsa, ta'lim jarayonining samaradorligi ortadi. Buning uchun o'qituvchi o'quvchining o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasini aniqlab borishi lozim.

Nazorat (ta'lim jarayonida) ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'ljash va baholash jarayonini anglatadi. Aniqlash va o'ljash esa tekshirish deb ataladi.

Tekshirish - nazoratning tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy didaktik vazifasi o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida aks aloqani o'rnatish, pedagog tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish haqida obyektiv axborot olinishi hamda bilimlardagi kamchilik va nuqsonlarni o'z vaqtida aniqlashdir. Tekshirishning maqsadi nafaqat o'quvchining bilim darajasi, sifati, balki uning o'quv mehnati hajmini ham aniqlashdan iborat.

2. O'quvchilarni baholash me'zonlari. O'quvchilarning bilim va malakalarini tekshirish quyida ko'rsatilgan mantiqiy ketma-ketlikda olib borilishi kerak:

Tekshirish tizimidagi birinchi bo'g'in ta'lim oluvchilarning bilim darajasini oldindan aniqlash hisoblanadi. Odatda, u o'quv yili boshida o'quvchilar tomonidan avvalgi o'quv yilida o'zlashtirilgan bilimlari darajasini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bu kabi tekshirish, shuningdek, o'quv yilining o'rtasida yangi bo'lim (kurs)ni o'rganishga kirishilganda ham o'tkazilishi mumkin va o'rinni bo'ladi.

Bilimlarni tekshirishning ikkinchi bo'g'inhar bir mavzuni o'zlashtirish jarayonidagi joriy tekshirishdir. Joriy tekshirish ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv dasturida belgilangan ayrim alohida elementlarni o'zlashtirish darajasini tashxislash imkonini beradi. Mazkur tekshirishning asosiy vazifasi o'rgatishdir. Bunday tekshirishning shakl va metodlari turlicha bo'lib, ular o'quv material mazmuni, murakkabligi, o'quvchilarning yoshi va tayyorgarligi, ta'lim bosqichi va maqsadlari, muayyan pedagogik sharoitlarga bog'liq bo'ladi.

Takroriy tekshirish bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirishning uchinchi bo'g'inisanalib, joriy tekshirish kabi mavzuli bo'lishi mumkin. Yangi mavzuni o'rganish bilan birga o'quvchilar avval o'rganilganlarni takrorlaydilar. Takroriy tekshirish bilimlarni mustahkamlashga ko'maklashadi, biroq o'quv ishlari bosqichini tavsiflash, bilimlarni o'zlashtirish mustahkamligi darajasini tashxislash imkonini

bermaydi. Ushbu tekshirish tashxisining boshqa turlari va metodlari bilan birga qo'llanilishiga kutilgan samarani beradi.

Tizimning to'rtinchi bo'g'inio'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini yaxlit bo'lim yoki kursning alohida mavzusi bo'yicha davriy tekshirish hisoblanadi. Mazkur tekshirishning maqsadi - kursning turli qismlarida o'rganilgan o'quv materialining strukturaviy elementlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'zlashtirish sifatini tashxislash. Davriy tekshirishning asosiy vazifasi - tizimlashtirish va umumlashtirish.

Tekshirishni tashkil etishda beshinchi bo'g'in ta'lim oluvchilarning, ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini yakuniy tekshirish va hisobga olishdir. O'zlashtirishning yakuniy hisobi har bir chorak va o'quv yili oxirida o'tkaziladi. U olingan baholarni qo'shib, o'rtacha arifmetik ballni mexanik tarzda chiqarishdangina iborat bo'lmasiligi lozim. Bu, avvalo, mazkur bosqichda belgilangan maqsadga muvofiq tarzda amaldagi ta'lim olganlik darajasi (sifat)ni tashxislashdir.

Tekshirishdan tashqari nazorat o'z ichiga baholashni (jarayon sifatida) va bahoni (natija sifatida) ham oladi.

Baholash deb bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rsatkich, qolip, o'ljagich)lar bilan solishtirishni aytamiz. Baho deb baholashning ball shaklida ko'rsatilgan son jihatdan o'ljamiga aytiladi.

O'zlashtirish tabellari, sinf, guruh jumallari, reyting daftarchalari va shu kabilar baholar sharti belgilar, kod signallari, xotiralash belgilari va xokazolar baho ko'rinishida qayd etiladi. O'quvchining o'zlashtirish darajasini baholash uchun nazorat yakunlari (natijalari) asos bo'ladi. Bunda o'quvchilar ishini ham sifat, ham miqdor ko'rsatkichlari hisobga olinadi.

O'qituvchi o'qitish bilan bir vaqtda o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuni qanday qilib idrok etishini, esda saqlashga harakat qilishini va uni amalda qo'llash malakalarini egallashini hisobga olib borishi kerak.

Hisobga olish - bu o'qitishning muayyan bir davrida o'quvchilar va o'qituvchi faoliyatini umumlashtirib xulosalash.

Hisobga olish natijasida o'qituvchi ham, o'quvchi ham o'zlarining keyingi bajaradigan ishlarining shaklini va mazmunini belgilaydi. O'zlashtirishni hisobga olish o'quvchilarning bilish faoliyatini rag'bat-

lantirib, ma'lum bir harakatlarni bajarish uchun uning irodasini tarbiyalaydi. Shuningdek, o'zlashtirishni hisobga olish o'qituvchining faoliyatini ham tashkil etadi. O'qitish metodlari va shakllarining tabora takomillashuvi natijasida baho o'qituvchining pedagogik mahorati ko'rsatkichiga aylanmoqda va o'qituvchining o'z malakasini oshirib borishda muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

O'zlashtirishni nazorat qilish va hisobga olish nazorat, o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini bajaradi.

Nazorat qilish vazifasi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash va baholashdan iborat. Bu o'quv materiallarini o'rganishning keyingi bosqichiga o'tish imkoniyatlarini aniqlashiradi hamda o'qituvchining o'quv metodlarini va usullarini to'g'ri tanlaganini nazorat qiladi. Nazorat qilish vazifasi o'quv materiallarini o'rganishning maqbul yo'llarini topish bilan bog'liqdir.

O'qitish vazifasiga o'quvchilarning bilimni tekshirishda aniq ko'rinadi. Yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida yoki uy vazifalarini tekshirishda o'quvchilarning o'tilgan mavzuni takrorlashga, ular uchun tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlarni bilib olishlariga imkon tug'iladi.

Nazoratning tarbiyalash vazifasi shundan iboratki, o'quvchilar tekshirishga tayyor bo'lish uchun darslarni o'z vaqtida tayyorlaydilar, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanishga harakat qiladilar, intizomga o'rganadilar.

Agar nazoratning o'qitish va tarbiyalash vazifalari to'g'ri amalga oshirilsa, shaxsning tafakkurini rivojlantirishga, xis-tuyg'ulari va axloqiy sifatlarini tarbiyalashga imkon tug'iladi. Bu esa o'z-o'zidan nazoratning rivojlantiruvchi vazifasi sanaladi.

-Ta'lim olganlikni nazorat qilish va tashxislash tamoyillari.

Pedagogikada o'quvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish tamoyillarining tizimi ishlab chiqilgan. Ulardan eng muhimlari xolislik (obyektivlik), tizimlilik (sistemlilik), ko'rgazmalilik (oshkoralik) sanaladi. Xolislik (obyektivlik) tashxis testlari (topshiriqlari, savollari), tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi, pedagogning barcha ta'lim oluvchilarga do'stona munosabati hamda bilim, malakalarni baholashning aniq ko'rinishda belgilangan mezonlardan iborat. Amalda tashxisning xolisligi qo'yilgan baholar nazorat metodlari va vositalaridan, tashxis o'tkazgan o'qituvchidan qat'iy nazar xamma vaqt mos kelishini anglatadi.

Tizimlilik (sistemlilik) tamoyilining talabi shundan iboratki, tashxislash nazoratini ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida - bilimlarni boshlang'ich idrok etishdan to amalda qo'llashgacha bo'lgan bosqichlarida olib borish kerak. Tizimlilik barcha ta'lim oluvchilar o'quv muassasida bo'lgan birinchi kundan boshlab oxirigacha muntazam tashxisga jalb etilishini anglatadi. Ta'lim oluvchining bilimni va egallashi lozim bo'lgan barcha jihatlarni ishonchli tekshirish uchun ta'limnazoratini tez-tez o'tkazish kerak. Tizimlilik tamoyili tashxis o'tkazishga bir butun yondashuvni talab etadiki, bunda nazorat, tekshirish, baholashning turli shakllari, metodlari, vositalari uzviy o'zaro bog'liqlikda va birlikda qo'llaniladi, bir maqsadga xizmat qiladi. Bu kabi yondashuv tashxisning ayrim metodlari va vositalarini mulqolashirishga yo'l qo'ymaydi.

Ko'rgazmalilik (oshkoralik) tamoyili avvalo barcha ta'lim oluvchilarni aynan bir xil mezonlar bo'yicha ochiq sinovdan o'tkazishni anglatadi. Tashxis jarayonida belgilanadigan har bir o'quvchi reytingi ko'rgazmali, qiyosiy xarakterga ega. Oshkoralik tamoyili, shuningdek, baholarni e'lon qilish va motivatsiyalashni talab etadi. Baho mo'ljali (orientir) bo'lib, ta'lim oluvchilar unga muvofiq o'zlariga qo'yiladigan talablar va pedagogning xolisligi haqida fikr yuritadi. Tamoyilni amalga oshirishning zarur sharti tashxislash natijalarini e'lon qilish, ularni manfaatdor shaxslar ishtirokida mulhokama va tahlil qilish, nuqsonlarni tugatishning istiqbolli rejalarini tuzish hisoblanadi.

3.O'quvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilish turlari, shakli va metodlari. Hozirgi davr pedagogik amaliyotida o'quvchilar o'quv faoliyatini nazorat qilishning qo'yidagi turlaridan foydalaniladi: joriy nazorat; oralik nazorat; yakuniy nazorat.

Joriy nazorat o'qituvchi tomonidan o'quvchilarning har bir o'quv ishini muntazam nazorat qilishni hamda ularning o'rganilgan mavzularni o'zlashtirish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini tekshirishni o'z ichiga oladi. Bilim darajasini tekshirish fanning har bir mavzusi bo'yicha kundalik ballar qo'yib borishni nazarda tutadi. Joriy nazorat o'qituvchini har bir o'quvchining o'quv faoliyati bo'yicha tezkor ma'lumotlar bilan ta'minlaydi, o'qitish jarayonini boshqarishda yaxshi natija beradi, o'zlashtirmagan o'quvchilarni o'z vaqtida aniqlaydi, o'zlashtirmaslikni bartaraf etish bo'yicha choralar belgilaydi.

Oraliq nazorat - bu o'quvchilar tomonidan mazkur fanning muayyan bob yoki bo'limlarining o'zlashtirilganini tekshirish. Oraliq nazoratni o'qituvchi dars jadvali asosida darsda o'quv materialining o'ziga xos xususiyatini hisobga olgan holda o'tkazadi.

Oraliq nazorat o'tkazishdan oldin o'quvchilar oqohlantiriladi. Har bir oraliq tekshirish alohida-alohida shkala asosida baholanadi.

Yakuniy nazorat - choraklik, yarim yillik, yillik va davlat attestatsiyasi sinovlari singari turlarga bo'linadi. Yakuniy nazorat og'zaki, yozma, test hamda amaliy topshiriqlarni bajarish metodlari asosida o'tkaziladi.

Nazoratning shakli o'quv ishini tashkil etish shakliga bog'liq bo'ladi. O'qituvchi uni mavzudan kelib chiqib tanlaydi. Nazoratning asosiy besh shakli mavjud:

nazoratning ommaviy (frontal) shaklida o'qituvchi o'quvchilarga materialning ma'lum bir hajmi bo'yicha savol beradi, o'quvchilar unga qisqa javob qaytaradi. Mazkur so'rash ko'pchilik o'quvchini nazorat qilishni ta'minlaydi va butun guruhni faollashtiradi. Ammo bu nazoratni o'quvchilarning bilim darajasini har tomonlama aniqlash uchun qo'llab bo'lmaydi.

nazoratning guruhli shaklida o'quvchilarning ma'lum bir qismi nazorat qilinadi. O'qituvchi tomonidan o'quvchilar guruhiga vazifa beriladi va uni shu guruh bajaradi. Lekin masalani hal qilishda boshqa o'quvchilar ham qatnashishi mumkin. Guruh ishlayotgan paytda qolgan o'quvchilar bo'sh qolmaydi, ular o'rtoqlarining bajaragan ishlarini baholash uchun o'z ustilarida ishlab o'tiradi.

nazoratning individual shaklidan har bir o'quvchining bilim, ko'nikma va malakasi bilan mukammal tanishish uchun foydalaniladi. Nazoratning bu shaklida, odatda o'quvchilar javob berish uchun sinf taxtasi oldiga chaqiriladi.

nazoratning kombinatsiyalangan (birkiritilgan) shakli individual nazoratni ommaviy va guruhli shakllar bilan birlashtirishni taqozo etadi. Bu nazoratni hajmi katta mavzularni barcha o'quvchilardan so'rash kerak bo'lgan vaqtda foydalanadi. Har bir o'quvchiga alohida topshiriq beriladi va bir vaqtda birmecha o'quvchini tekshirish mumkin bo'ladi.

O'z-o'zini nazorat qilish shakli ta'lim jarayonida ichki aks aloqaning bo'lishini ta'minlaydi. Nazoratning bu shakli psixologik

mezonlarga asoslanadi. Uning samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq bo'ladi.

O'quvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilish metodlari quyidagilar: og'zaki tekshirish, yozma tekshirish, amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish, uy vazifalarini tekshirish.

Og'zaki tekshirish. Bu metod bilimlarni nazorat qilish va baholashning ancha keng tarqalgan an'anaviy usullaridan biridir.

Og'zaki tekshirishning mohiyati shunda ko'rinadiki, o'qituvchi o'quvchilarga o'rganilgan mavzuning mazmunidan kelib chiqib, savollar beradi va ularni javob berishga undaydi. Ana shu tarzda ularning o'zlashtirish darajasini aniqlaydi. Og'zaki tekshirish o'quvchilarning bilimlarini tekshirishni savol-javob usuli asosida amalga oshiriladi. Ushbu usul ayrim hollarda suhbat usuli deb ham ataladi. Og'zaki tekshirishda o'qituvchi o'rganilayotgan mavzuni alohida qismlarga ajratadi va ularni har bittadan o'quvchilarga savollar beradi. Har bir o'quvchilarning nuqini o'stirish hamda ularning chuqur va mustahkam bilimiga ega bo'lishlari uchun ulardan shu yoki oldingi mavzuni butunlay esga tushirishni talab qilish mumkin.

Yozma tekshirish - o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholashning eng samarali usullaridan biri bo'lib, ularning ijodiy qobiliyatlarini baholash imkonini beradi. Mazkur usulning mohiyati shundaki, o'qituvchi alohida mavzu yoki o'quv dasturining ma'lum bo'limini o'tib bo'lganidan so'ng oz vaqtning ichida barcha o'quvchilarni tekshirishi mumkin. Yozma tekshirish nazorat ishi, insho, bayon, diktant va b. yordamida olib boriladi. Ammo o'qituvchi va o'quvchi o'rtaida bevosita aloqaning yo'qligi sababi uning fikrlashini kuzatish imkoni bo'lmaydi.

Amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish.

Bajarilayotgan amaliy harakatlari (sport, mehnat harakatlari)ning to'g'riligini kuzatish yoki olingan natijalarga tayyanishdan iborat bo'lishi mumkin. Amaliy tekshirish tabiiy-matematik sikldagi fanlardan o'quvchilarning o'zlashtirishini hisobga olishda keng foydalaniladi. Bu usul yordamida o'quvchilarning olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olish malakasi aniqlanadi.

Uy vazifalarini tekshirish. O'quvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilish uchun ularning uyu beritgan vazifalarni bajarishini tekshirish katta ahamiyatga ega. Uy vazifalarini tekshirish o'qituvchiga o'quvchilarning o'quv ishiga bo'lgan munosabatini, o'rganilgan

materialni qanchalik egallaganligini, uy vazifalarini bajarishdagi mustaqillik darajasini aniqlashga imkon beradi.

3. O'quvchilarni baholashda nazorat topshiriqlarining turlari - Bilim, ko'nikma, malakalarni va kompetensiyalarini baholash mezonlari. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari hamma vaqt bahsalar mavzu bo'lib kelgan. Chunki u turli adabiyotlarda turlicha yoritilgan. Biroq mavjud qarashlarni umumlashtirib aytish mumkin, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari har bir fanning maqsad va vazifalariga, shuningdek, sinf (guruh)dagi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga tayangan holda belgilanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday xulosa chiqarish mumkin:

«5» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi dasturdagi materialni to'liq o'zlashtirib olgan bo'lsa; b) o'rganilgan mavzu bo'yicha asosiy fikrlarni ochib bera olsa; v) egallangan bilimlarni amalda erkin qo'llay olsa; g) o'rganilgan mavzuni bayon qilishda, yozma ishlarda xatolarga yo'l qo'ymasdan, ma'lumotlarni tushuntirib bera olsa.

«4» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzuning mohiyatini bilsa; b) o'qituvchining savollariga qiyinamadan javob bera olsa; v) egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olsa; g) og'zaki javob berishda jiddiy xatolarga yo'l qo'ymasdan, o'qituvchining qo'shimcha savollari bilan xatolarini to'g'rilay olsa hamda yozma ishda uncha jiddiy bo'lmagan xatoga yo'l qo'ysa qo'yiladi.

«3» baho yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzuni o'zlashtirgan, lekin mustaqil tushuntirib berishda o'qituvchining aniqlashtiruvchi savollariga ehtiyoj sezsa; b) savollarning mantiqiy tuzilishini o'zgartirib berganda, javob berishga qiyinalsa; v) yozma ishda xatolari bor bo'lsa.

«2» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzu haqida tushunchaga ega, biroq mavzuni o'zlashtirmagan, b) yozma ishda qo'pol xatolarga yo'l qo'ysa qo'yiladi.

5. Ta'lim sifati monitoring. "Monitoring" atamasi ilk marotaba Birlashtgan Millatlar tashkilotining 1972-yil iyun oyida Stokgolm konferensiyasini tashkil etish arafasida "nazorat" atamasiga muqobil sifatida ishlatila boshlangan.

"Monitoring" - inglizcha atama bo'lib, "uzluksiz kuzatish" degan ma'nosini anglatadi. Monitoringga ijtimoiy boshqaruv nazariyasida eng muhim, boshqaruv sohasidagi nisbatan mustaqil bo'lim sifatida

qaratiladi hamda ta'lim monitoringi doirasida pedagogik faoliyat natijalari yuzaga chiqariladi va baholanadi.

Respublikamizda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish so'fati monitoring tizimi samarali yo'lga qo'yilgan.

Umumiy o'rta ta'lim sifati nazorat qilishning turlari quyidagilardan iborat: **ichki nazorat** - O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan tartib asosida umumiy o'rta ta'lim muassasasining monitoring guruhi tomonidan amalga oshiriladi; **tashqi nazorat** - ta'lim sohasidagi vakolatli davlat organlari, hududiy xalq ta'limi boshqaruvi organlari tomonidan amalga oshiriladi; davlat-jamoaatchilik nazorati - qonun hujjatlarida belgilangan tartibda hududiy xalq ta'limi boshqaruvi organlari va nodavlat notijorat tashkilotlar hamkorligida amalga oshiriladi; milliy va xalqaro darajada baholash - Hukumatning tegishli qarori hamda xalqaro shartnomalar asosida xalq ta'limi boshqaruvi organlari, nodavlat notijorat tashkilotlar va xalqaro tashkilotlar hamkorligida amalga oshiriladi

Umumiy o'rta ta'lim sifati nazorat qilishning turlari quyidagilardan iborat:

ichki nazorat;

tashqi nazorat;

davlat-jamoaatchilik nazorati;

milliy va xalqaro darajada baholash.

O'qituvchilar yoki maktab ma'muriyati, o'quvchilarning o'zlarini, ota-onalari va jamoaatchilik vakillari o'quvchilarning bilimlarini o'quv maqsadlari asosida tekshiradilar. Mazkur yo'nalish o'ziga xos bir qator afzalliklarga ega bo'lib, baholash bevosita o'quvchining sinfda amalga oshirilgan ishlari bilan bog'liq, bunda o'qituvchi turli ustulardan (masalan og'zaki so'rov o'tkazish, amaliy mashq bajarish, test va h.k.) foydalanib, o'quvchi tomonidan bajarilgan ishlarga baho qo'yadi. Baholash jarayoni tizimli ravishda o'quv choragi va o'quv yili davomida olib boriladi. Bunday baholashda o'qituvchilar, maktab monitoring guruhi o'quvchilarning o'zlashtirish sifati, o'quv yutuqlariga asosiy me'yor bo'lgan davlat ta'lim standartlariga taqqoslagan holda individual baho beradilar.

Baholashning ikkinchi turi hududiy xalq ta'limi boshqaruvi idoralari tomonidan amalga oshiriladigan hududiy o'qitish sifati monitoringi hisoblanadi. Bunda o'quvchilar tomonidan davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirish

tirish dinamikasini tizimli kuzatildi, o'quvchilar bilimidagi bo'shliqlar va ularning kelib chiqish omillarini aniqlanadi, boshqa maktablar hamda bartaraf etish chora-tadbirlari rejalashtiriladi.

Shu sababli zamonaviy shaxsga, raqobabardosh mutaxassisga qo'yilgan talablarning orib borishi eng avvalo ta'lim muassasalari va hududiy xalq ta'limi boshqaruvi idoralaridagi alohida tuzilmalar tomonidan ta'lim sifati monitoringini tizimli va maqsadli amalga oshirishni talab etadi. Ta'lim muassasalarida monitoring - yaxlit tizimning holati va dinamikasini kompleks kuzatish, tahlil qilish, korrektisyalash hamda prognozlash jarayoni hisoblanadi.

Baholashning keyingi uchinchi turi - davlat attestatsiyasi va ta'lim muassasalarining akkreditatsiyasi hisoblanadi. Ular davlat tomonidan yoki uning nomidan vakolatli tashkilotlar tomonidan o'tkaziladi. Ularda qatnashish huquqiga muayyan talablarga javob beradigan barcha o'quvchilar ega. Mazkur baholash muayyan ta'lim bosqichi yoki turi tugaganidan so'ng amalga oshiriladi. Ularning asosiy va ijtimoiy jihatdan muhim vazifalari bitiruvchilar va ta'lim muassasalarining davlat va jamiyatning ijtimoiy buyurtmalarini bajarish holatini tahlil qilish imkonini beradi.

Umummiy baholash - barcha o'quvchilarni yoki ma'lum bir guruhdagi o'quvchilarni tanlab olish yo'li bilan muntazam ravishda o'quvchilar o'quv yutuqlari darajasini milliy standartlarga nisbatan mosligi baholash hisoblanadi. Mazkur turdagi baholash o'quv dasturlari asosida olinib, imtixonlardan farq qiladi. Birinchidan, alohida olingan o'quvchilarning bilim va malakasi darajasi emas, balki tizimning ishlash natijalari o'rganiladi. Ikkinchidan, milliy baholash natijalari muayyan yoshdagi yoki sinfdagi o'quvchilarning umumiy o'zlashtirish darajasining "rentgen surati" sifatida foydalaniladi va milliy standartlarning ko'p muddatda monitoringini olib borishga xizmat qiladi. Tanlash yo'li bilan o'tkazilgan umummiy baholash qisqa muddatlarda va iqtisodiy jihatdan arzonroq o'tkazish imkoniyatini beradi. Uning natijalari ma'lum o'quv fanlari bo'yicha o'quvchilar o'quv yutuqlari to'g'risida qimmatli ma'lumotlarni berishi mumkin.

Xolden va Klaf "o'z javoblarimizni e'tiborga olganimizdek bolalarimizni ham qadrlashga undaydi" degan bahsni keltirishadi.

Brunemning sinfonaga daxldor asosiy bir mumozarasi shuki, o'quvchining o'zlashtirishi ishonchsizdek tuyulsa, o'quvchilar o'sha

o'quvchining xulqidagi kamchiliklarni qidirish o'rni miga o'zlarining shaxsiy tajriba uslubini va qarashlariga e'tiborli bo'lishlari kerak. Bundan tashqari ular o'quvchilarning qanday qilib tajriba olishi va o'zlashtirishi haqidagi o'zlarining o'rganuvchi sifatidagi tushuncha va qarashlarini taqdim etishlari kerak. Buning yo'liga qo'yilishning yana bir yo'li - Blok va Villiam o'zlarining ta'lim olishni baholash qaydnomasida bahslashganidek o'quv mashg'ulotlarini ifodalashga izoh sifatida o'zlarining o'quvchilari bilan bo'lgan pedagogik jarayondan yig'ib olingan ma'lumotdan foydalanishda qo'shimcha ravishda o'quvchilar bunday ma'lumotdan o'zlarining shaxsiy o'qitish uslubini ifodalash va baholashda foydalanishi mumkin.

Aslini olganda ular Fieldingning shaxsiy tadqiqot pedagogikasini rivojlantirish uchun o'quvchilar bilan birga tadqiqotchi va amaliyotchi sifatida ishlash nazariyasini amalga oshirishlari mumkin.

Ta'lim sifati monitoringini olib borishdan ko'zlangan maqsad o'quvchilar tomonidan davlat ta'lim standartlari talablarning bajarish dinamikasini tizimli kuzatish, ta'lim sifati ta'sir etgan omillarni aniqlash, ta'lim muassasalari, hududiy xalq ta'limi boshqaruvi idoralari, metodik xizmat va malaka oshirish tizimining faoliyatini baholab, rivojlantirishga oid chora-tadbirlarni belgilash, keyingi holatni bashoratlash natijasida ta'lim sifati oshirishdan iborat.

4. PISA va PERLS xalqaro baholash dasturlari talablari.

Globallashtirish sharoitida shiddat bilan rivojlanib borayotgan davlat va jamiyat oldiga dolzarbligi va qamrovi kuni sayin ortib borayotgan zamonaviy talablarni qo'yimogda. Rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olish uchun mamlakatda bilimni, tajribani va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli kadrlar, mutaxassislarining o'rni beqiyos. Bunday kadrlar uchun dunyoga yuz tutmoq kerak.

1961-yilda ish boshlagan Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti(OECD) o'tgan davr mobaynida moliyaviy sohada yuzaga kelgan turli muammolarning yechimini topish ustida izlanishlar olib bormogda. Ayniqsa, yangi asr ostonasida ushbu tashkilot negizida dunyo ta'limining asosiy bo'g'ini bo'lgan umumiy o'rta ta'limni rivojlantirish maqsadida PISA(The Programme of International Student Assessment)

- O'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro dastur ishlab chiqildi. Iqtisodiy tashkilotning ta'lim sohasiga murojaat etishining holati, har qanday soha uchun kadrlar maktablarda, oddiy sinfonalarda o'qitilishi. Shu ma'noda OECDdek ulkan tuzilma ham davlatlarning

ta'lim tizimiga qancha mablag' sarflayotgani va ular nechog'li samara berayotgani reytingini tuzishga majbur bo'ldi. Keyinchalik bu tadqiqotga boshqa davlatlarning ham qiziqishi ortib, unda qatnasha boshladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoniga muvofiq umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayonida ta'limning innovatsion

Shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan.

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish belgilab olindi.

O'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro dastur (The Programme for International Student Assessment- PISA);

PISA Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan amalga oshiriladigan dastur hisoblanadi.

PISA 2000-yildan buyon har uch yilda bir marta o'tkazib kelinadi. Navbaddagi tadqiqotlar 2021-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan bo'lib, unda O'zbekiston ham qatnashishi ko'zda tutilgan.

Ta'lim sifatini baholashga yo'naltirilgan PISA kabi baholash dasturlari O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ilk marta o'tkazilayotganligi sababli ularni shaffof va obyektiv o'tkazish soha xodimlari zimmasiga yuksak mas'uliyat yuklaydi.

2021-yil PISA tadqiqotida ilk bor ishtirok etsak, o'quvchilarimizni bu baholash dasturiga puxta tayyorlashimiz kerak, chunki bizning aksariyat o'quvchilarimiz oddiy savollarga ko'nikib qolishgan.

PISA – o'quvchilarni ta'limiy yutuqlarini baholash xalqaro dasturi

PIRLS – matnini o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot

TIMSS – maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring

ICILS - kompyuter va axborot savodxonligi bo'yicha xalqaro tadqiqot

PISA topshiriqlari yetuk tajribaga ega bo'lgan xalqaro ekspertlar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bunga o'xshash topshiriqlarni ishlab chiqish uchun tizimli va maxsus bilim talab etiladi. PISA topshiriqlariga qo'yiladigan talablarga rioya qilmadan tuzilgan topshiriqlar o'quvchilarga yordam berish o'rniiga ularni chalqitib ham qo'yishi mumkin. Shuning uchun PISA sinovlariga o'quvchilarni tayyorlash jarayonida, asosiy e'tiborni alohida olingan PISA topshiriqlarini yechishga emas, balki ularni va ularga o'xshagan topshiriqlarni yechish uchun kerak bo'ladigan o'quvchilarning umumiy tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

PISA tadqiqoti quyidagi xususiyatlarga ega:

- u butun dunyoda keng qamrovli va muntazam ravishda o'tkazib kelinayotgan dastur;
- ta'lim sohasidagi yirik, keng ko'lamli xalqaro monitoring tadqiqotlaridan biri;
- tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan 15 yoshli (15 yosh 3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo'lgan) o'quvchilar ishtirok etadilar;

- o'quvchilarning "mustaqil hayotga tayyorlik" darajasi, ya'ni ularning maktabda egallagan bilim va ko'nikmalaridan hayotda uchraishi mumkin bo'lgan muammolarni hal etishda qay darajada foydalana olishlari baholanadi;

- o'quvchilarning funksional savodxonligi, jumladan, o'qish (matnini tushunish), tabiiy va matematik savodxonligi, shuningdek, ushbu

yo'nalishlardagi hayotiy muammolarni hal eta olish ko'nikmalari baholaniadi;

-tadqiqotda ishtirokchi mamlatlar ta'lim tizimining o'ziga xosligi bo'yicha ma'lumot olish imkonini beradigan axborot to'planadi.

Bundan tashqari, PISA – 15 yoshdagi o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash bo'yicha yagona xalqaro tadqiqot dasturi hisoblanadi. Tadqiqotning 15 yoshi o'quvchilar orasida o'qitilishiga asosiy sabab, OECD ga a'zo bo'lgan aksariyat davlatlarda ushbu yosh majburiy ta'lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi.

2001-yilga PISA tadqiqotlarida "matematik savodxonlik" yo'nalishi ustuvor etib belgilangan.

PISA tadqiqotida topshiriqlar savollarning murakkablik darajasidan kelib chiqqan holda, o'quvchilar tomonidan berilgan javoblarning to'liqligiga qarab, "javob to'liq qabul qilinadi", "javob qisman qabul qilinadi", "javob qabul qilinmaydi" mezonlari bo'yicha baholaniadi.

Ayni davrga kelib globallashtirish jarayoni jamiyatning barcha sohalarida avj olish va o'z navbatida, fan va texnikaning rivojlanishiga, iqtisodiyotning yuqori darajada o'sishiga hamda ta'lim sohasidagi integratsiya jarayonining yanadachuvqurlashishiga olib kelmoqda. Ta'limning sifati, uning kompetentligi, mamlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim omili sifatida raqobatga chidamli malakali mutaxassislarini tayyorlash globallashtirish davrining muhim xususiyatlariga aйлandi. Shuningdek, globallashtirish jarayoni kelajak egallari sifatidavosh avlodni tayyorlashda dunyo mamlatlarining masadlarini umumiy lashishiga olib keldi. Dunyo davlatlari ta'limning jamiyat taraqqiyoti va inson rivojlanishidagi muhim o'rni e'tiborga olib, ta'lim sifatiga e'tibor qaradi. Ayni davrda ta'lim sohasida sifat tushunchasi global fenomen sifatida ko'rilmoqda. Yoshavlodning intellektual faolligini shakllantirish nafaqat muayyan bir mamlat balki xalqaro hamjamiyat uchun ham muhim masalaga aйлandi. Shuning uchun ta'lim sifati, ta'lim sifatini baholash kabi masalalar bilan ko'pgina xalqaro tashkilotlar davlatlarida ta'lim sohasida baholashning PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, PLAC, ICCS, SITEs, IALS, ALL kabi xalqaro baholash dars turlari amaliyotga tatbiq etilgan. Zamonaviy globallashtirish va o'sib borayotgan xalqaro raqobat sharoitida "Xar tamonlama rivojlanish konsepsiyasi" yosh avlodning bilim darajasiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Shu masadada O'zbekiston Respublikasida yosh avlodni XXI asr bilim va ko'nikmalarini egallashlari uchun zarur

shart-sharoit yaratish masadida ta'lim sohasida tizimli islohotlar amalga oshirilib kelimoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida O'zbekiston Respublikasi VazirlarMahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi. Bunday markazning tashkil etilishi o'quvchilarning ta'limdagi yutuqlarni baholash va nazorat qilish imkonini beradi. Bundan ko'rinadiki, mamlatimizda ta'lim sifatini baholashning yangicha tizimi shakllanmoqda. Hozirda zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish masadida xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalari rivojlantirilmogda. Jumladan, 2018-yil 12-noyabrda Xalqaro hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti o'rtasida Xalqaro talabalar bilimni baholash dasturi (programme for international student assessment (PISA) da ishtirok etish to'g'risida kelishuv imzolandi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida bunday xalqaro baholash tendensiyalariga amal qilish yosh avlodni intellektual faolligini oshirish, ularning ta'limdagi kompetentligini va kreativligini rivojlanishiga hissa qo'shadi. Yuqorida keltirilgan xalqaro baholash dasturlari tahsil oluvchilarning shu kabi qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Bugungi kunda bu baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga integratsiya etish zarur hisoblanadi. Quyida bu baholash dasturlari haqida bilt olamiz.

-PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study- Xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi taraqqiyot) bu 4-sinf o'quvchilarning matni o'qish va tushunishdaraajalarini baholab beruvchi xalqaro qiyosiy baholash mezonidir. PIRLS- (inglizcha – Progress in International Reading Literacy Study – matni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot) mazkur xalqaro tadqiqotning masadi turli xil ta'lim tizimidan iborat bo'lgan davlatlarda boshlang'ich maktab o'quvchilarning matni o'qish va qabul qilish bo'yicha tayyorgarligi hamda o'quvchilarning har xil yutuqlarga erishishiga sabab bo'luvchi ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va baholashdan iborat. Albatta, bunday tadqiqot kalg ta'limi sohasidagi ishchilar, olimlar, metodistlar, o'qituvchilar, ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga egadir. PIRLS

tadqiqotlari Xalqaro ta'lim institutlari assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan muvofiqlashtiriladi. Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA- International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro tadqiqotni tashkil etish uchun barcha mas'uliyat Chestnut Hill (Maccachucet, AQSH) Boston kollejiga yuklatilgan. Tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Germaniya (Gamburg) ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi. Ilk bora tadqiqot 2001-yilda o'tkazilgan. Tadqiqot har 5 yilda bir marotaba o'tkaziladi. PIRLS tadqiqotida ishtirok etuvchi turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfga maktab o'quvchilarini qabul qilish yoshi turlicha. Ko'plab mamlakatlarda maktabga olti yoshdan qabul qilishadi va to'rtinchi sinfni 10.5 yoshda tugatishadi. Biroq, Angliya, Yangi Zelandiya, Trinidad Tobagoda- maktabga 5 yoshdan qabul qilishadi va ahamiyati jihat PIRLS xalqaro tadqiqotida ushbu mamlakatlarning 5-sinf o'quvchilari xalqaro tadqiqotida ishtirok etishadi. Shveysiya, Daniya va ko'plab Sharqiy davlatlarda- maktabga 7 yoshdan qabul boshlanadi va ushbu mamlakatlarning o'quvchilari qolgan tengdoshlariga nisbatan eng katta (10,7-10,9) yoshni tashkil etadi.

Nazorat uchun savol-topshiriqlar:

1. Didaktik tashxis deganda nima tushiniladi?
2. Tashxislashning tarkibiy qismlariga nimalar kiradi?
3. Nazorat va hisobga olish deb nimaga aytiladi?
4. Nazoratning qanday vazifalari mavjud?
5. Tekshirish deb nimaga aytiladi? Tekshirishning qanday bo'g'inlari mavjud?
6. PISA baholash dasturi asosan mohiyatan nimani maqsad qilgan?
7. PIRLS o'z maqsadida qanday vazifalarni belgilagan?

PEDAGOGIK TA'LIM INNOVATSION KLASTERI TA'LIMDA HAMKORLIK ASOSI

Reja:

1. Pedagogik ta'lim innovatsion klasterining mazmuni-mohiyati.
2. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri ta'limda sifat, samara va natijadorlik.
3. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri qoshida maktab laboratoriyasini tashkil qilish
4. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri mexanizmlari.

Adabiyotlar:

1. G.I. Muxamedov, Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ahtiyot; zarurat; natija.-T.: "Xalq so'zi" gazetasi, 2019 yil 15 fevral soni.
2. U.N. Xo'jamqulov. Maktab-laboratoriya. Uslubiy qo'llanma.-Chirchiq: "Milliy universitet", 2019.
3. Xodjaev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik – T.: Sano-standart, 2017.

Tayanch iboralar: Pedagogik klasteri, pedagogik ta'lim, innovatsiya, laboratoriya, ilmiy tadqiqot, hamkorlik ta'limi.

1. Pedagogik ta'lim innovatsion klasterining mazmuni-mohiyati. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3152 soni Qarori bilan tashkil etilgan Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti viloyatda pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojini sifatli qondirish, maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim sifatini yaxshilash, PISA, TIMSS, PIRLS kabi dasturlarga muvofiq umumta'lim maktablarning xalqaro (shuningdek, milliy) reytinglardagi mavqeyini mustahkamlash maqsadida tashkil qilingan. Instituda o'quv, ta'biyaviy va ilmiy tadqiqot yo'nalishlaridagi barcha ishlar Prezident Qarorida belgilab berilgan mazkur ustuvor ahamiyatga ega maqsadlarni zamonaviy talablar darajasida qondirishga yo'naltirilgan.

Bir necha yillar davomida mamlakatimiz ta'lim tizimida "tug'unlik davri" kuzatildi. Ta'lim tizimining istiqbol yillaridagi mohiyatiga nazar tashlasak, kadrlar tayyorlash sohasida muayyan islohotlar amalga oshirilganini ko'ramiz. Ammo bu islohotlarning amaldagi ijrosi undan ko'zlangan maqsadga muvofiq emas edi. Kadrlar

taqsimotining to'g'ri yo'lga qo'yilmasligi, uzluksiz ta'lim tizimida nazarda tutilgan ta'lim turlari o'rtasidagi uzluksizlik, uzviylik va integratsiyaning ta'minlanmaganligi, hududlarda kadrlarga bo'lgan talabning istiqbol rejaları mavjud emasligi, o'zimizga xos va mos yo'l qidirish natijasida ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirishga yetarli darajada e'tibor qilmaganligi, sohada korrupsiyaning avj olishi kabi islohotlardan ko'zlangan maqsadga to'g'an oq bo'luvchi kamchiliklar pirovardda maqsadni belgilasidagi tarqoqlik va ta'lim sifatining pasayishiga sabab bo'ldi. Ushbu muammolar keng qamrovi va ko'p qirrali ijtimoiy masala bo'lib, uning yechimi ham bir yoki ikki sababning qondirilishi bilan hal bo'la qolmaydi. Bu masala ta'limni boshqaruvchi tashkilotlar, hududiy hokimliklar va ularning tasarrufidagi tegishli bo'limlarning ayni masala bo'yicha yakdil ish olib borishi natijasida o'z yechimini topishi mumkin. Ayni paytda pedagogik ta'lim tizimida shunday yangi mexanizm yaratilishi hayotiy zaruraga aylandiki, unda ta'lim turlari o'rtasida o'zaro nazorat, raqobat, manfaatlarining qondirilishi ta'minlanishi zarur.

Institut tashkil topgan dastlabki kunlardan boshlab viloyatning ta'lim tizimidagi muammo va kamchiliklarni o'rganishga kiritildi. Aniqlangan muammo va kamchiliklar muayyan tizimga solindi va ularni bartaraf etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Xususan, Toshkent viloyati maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimida mavjud kamchiliklar ta'lim turlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning yo'qligi, viloyat maktabgacha va xalq ta'limi boshqarmalari hamda mahalliy hokimliklarning bu masalaga yetarli darajada e'tibor qaratmaganligi natijasida yuzaga kelgan, degan xulosaga kelindi.

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti ilmiy jamoasi Rossiya, Belarussiya va yana bir qator yevropa mamlakatlari tajribasiga asoslanib yuqorida qayd qilingan kamchiliklarni bartaraf qilish imkoniyatini taqdim etuvchi yangi ilmiy-amaliy loyiha ustida ish boshladi. Bu **"Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri"** modeli bo'lib, ushbu loyiha institutning asosiy strategik ilmiy tadqiqot yo'nalishi sifatida belgilab olindi.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasterini muayyan ijtimoiy-geografik hududning raqobatbardosh pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida bir-biri bilan o'zaro manfaatli uzviy aloqadagi teng huquqli alohida sub'yektlar, texnologiyalar va ishchi

kuchlarining integratsiyalashuvini ta'minlovchi mexanizm sifatida tushunish maqsadga muvofiq sanaladi. Ushbu mexanizm oliy ta'limning ilmiy salohiyati va maktabgacha hamda umumiy o'rta ta'limda o'rnatilgan tajribani muayyan maqsad atrofida bilashtirish orqali muammolarga ilmiy yechim topishni nazarda tutadi. "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri" modelining amaliyotga tatbiq qilinishi natijasida uzluksiz ta'lim tizimini tashkil qiluvchi ta'lim turlari o'rtasidagi tarqoqlikning bartaraf qilinishi, ularni mustarak maqsad atrofida birlashtirish, uzviylik va uzluksizlikni qaror toptirish, o'zaro raqobat va nazorat muhitini shakllantirish, pedagogik sohada samarali vorisiylilni ta'minlovchi tizim yaratish masalalari nazariy asoslangan va samarasi kafolatlangan yechimga ega bo'ladi. "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri" mimetik metod bo'lib, iqtisodiyotning ishlab chiqarish tarmoqlarida samarali hisoblangan klaster modelini ta'lim jarayoniga tatbiq etishni nazarda tutadi. Darhaqiqat, ishlab chiqarish tarmoqlarida xomashyo, mahsulot va talab ketma-ketligi mavjud bo'lib, ushbu ketma-ketlik inson kapitali ko'rinishida pedagogik ta'lim tizimida ham mavjuddir. Bu esa ishlab chiqarishda samarali bo'lgan klaster modelini ta'lim tizimiga joriy etish nazariy jihatdan asosli ekanligini ko'rsatadi. Umuman, pedagogik ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi tarqoqlik bugungi kunda uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish modeliga o'tkazish zaruratini taqazo etmoqda.

2. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri ta'limda sifat, samara va natijadorlik. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha ta'lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butunligi bo'lib, ularning birgalikdagi taqsimlangan faoliyati pedagogik ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkoniyatini beradi. Binobarin, klasterning asosiy maqsadi o'z tarkibiga kiruvchi ta'limiy ilmiy innovatsion salohiyatni nafaqat yuqori huquqlik va kasbiy layoqatlilik darajasi bilan, balki raqobatbardoshligi, yangiliklarni qabul qila olish qobiliyati, yangi ta'lim dastur va texnologiyalarini loyihalash hamda amalga oshira olish qobiliyatiga ega zamonaviy ta'lim mutaxassislarini tayyorlash uchun birlashtirishdir. Pedagogik ta'lim rivojlanishining klaster modeli ta'lim berish,

o'quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta'lim va tarbiya uzviyligi bilan bog'liq umumiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradi. Bu esa muammoning umumiy metodologik xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Ayni paytda bu umumiy yo'nalishlar ta'limni boshqarish va tashkillashtirish, ta'lim turlari va yo'nalishlari, uzviylik va integratsiyani ta'minlash o'qitish metodlari va vositalari kabi yo'nalishlarda xususiylashadi. Klaster modeli har biri alohida faoliyat olib borayotgan sub'yektlarni umumiy maqsad atrofida birlashtiradi va ayni paytda, har bir sub'yekt umumiy maqsaddan kelib chiqqan holda xususiy manfaatdorlikda ish yuritadi. Klaster modeli sub'yektlari bir-birini qo'llab-quvvatlaydi va nazorat qiladi, har biri alohida klasterning ma'naviy va intellektual maydonini yaratadi, ijtimoiy ta'siri hamda ahamiyatini kengaytiradi. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri **tabiiy aloqadorlik, uzviylik, izchillik, vorisiylik, zamonaviylik, yo'naltirilganlik, maqsadning musharakligi, manfaatlarining xususiyligi, o'zaro nazorat** kabi tamoyillariga asoslanadi. Ushbu tamoyillardan ayrimlariga batafsilroq to'xtalib o'tishni joiz deb bilamiz: - **maqsadlarning musharakligi** – bu tamoyil ta'lim turlarining xususiy maqsadlari jamlanib, umumiy maqsadga aylanishini nazarda tutadi. Ta'lim klasteri modeli doirasida bir-biriga aloqador ta'lim turlari yagona majmuani hosil qiladi. Chunki kadrlar tayyorlash masalasi bir-biriga aloqador bir nechta sub'yektlarning o'z oldiga qo'ygan maqsadlari ijrosining to'laqonli ta'minlanishi natijasida o'z ijrosini topadi. Bu esa davlat ta'lim standartlari asosida sifatli ta'lim berish, yoshlarni ma'nan barkamol, jismonan baquvvat, milliy an'ana va qadriyatlarimizga sodiq qilib tarbiyalash, ularda zamonaviy va nostandart fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish kabi musharakat jihatlarda namoyon bo'ladi.

- **manfaatlarining xususiyligi** – bu tamoyil iqtisodiyotning ishlab chiqarish tarmoqlarida o'ta tabiiy ravishda sodir bo'ladigan jarayonni anglatadi. Taklif qilinayotgan ta'lim klasteri modeli manfaatlar xususiylashgandagina qaror topadi. Sodda qilib aytganda, klaster sub'yektlari manfaat ko'rsagina ushbu harakatlar o'zini oqlaydi va davomiylik kasb etadi. Ta'lim klasteri modelida har bir ta'lim sub'yektlarining manfaati nazarda tutilishi lozim. Barcha ta'lim sub'yektlarining xususiy manfaatlari oqibatda umumiy manfaat uchun xizmat qiladi.

- **o'zaro nazorat** – bu tamoyil klaster modeli doirasida birlashgan ta'lim sub'yektlarining faoliyati bir-biriga bog'liqligini anglatadi. Bitta sub'yektda yo'l qo'yilgan xato yoki kamchilik ikkinchi sub'yektlarning faoliyat samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Demak, klaster doirasida ma'lum hudud yoki faoliyati bir-biriga bog'liq bo'lgan ta'lim sub'yektlari o'zaro tizimni hosil qiladi.

Bizning nazarinizda, ta'lim tizimiga klaster modelining tatbiq qilinishi innovatsiya shakllarining barchasiga aloqador faoliyat mexanizmlarini harakatga keltiradi. Klaster ta'lim tizimidagi boshqaruv tizimi, ta'lim sub'yektlari o'rtasidagi integratsiya jarayonlari, ilmiy tadqiqot sohaları va ta'lim vositalarini ishlab chiqish kabi eng muhim yo'nalishlarni qamrab oladi va ularga zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etishni taqazo qiladi. Demak, butun tizimga aloqadorligi va keng qamrovligi, uzoq muddatga mo'ljallanganligi, faoliyatga nisbatan yondashuvning yangilanganligi kabi xususiyatlari bilan pedagogik ta'lim klasteri modelini sohaga taalluqli innovatsiya sifatida qarash mumkin.

3. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri qoshida maktab laboratoriyasini tashkil qilish. CHirchiq davlat pedagogika instituti tomonidan innovatsion loyiha sifatida tashkil qilingan "Maktab-laboratoriya" innovatsion tajriba maydonchalari pedagogik ta'lim innovatsion klasterining sub'yekti hisoblanadi. Loyihaning mazmun-mohiyati va ilmiy-nazariy hamda amaliy ahamiyatidan kelib chiqqan holda "Maktab-laboratoriya" tushunchasini quyidagicha tushunish mumkin: "Maktab-laboratoriya" – pedagogik ta'lim innovatsion klasterining sub'yekti bo'lib, ta'lim turlarining ilmiy, uslubiy va ta'limiy faoliyatini rivojlantirish maqsadiga qaratilgan innovatsion loyihalar bo'yicha tajriba-sinov maydonchalari.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri bir guruh ta'lim sub'yektlarining innovatsion mahsulotini yaratishga va uning raqobatbardoshligini oshirishga imkon beradigan yangi tizim bo'lib, u sohaning milliy va mintaqaviy darajada rivojlanishi uchun kuchli rag'bat beradi. Shunga ko'ra klaster yondashuvi fan va ta'limni, pirovardda amaliyotda jamiyatni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni izlash va amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Klaster doirasida bir nechta sub'yektlarni o'zaro integratsiyalash jarayoni murakkab, ko'plamliqta ilmiy-amaliy jarayondir.

O'zaro bog'liq bir nechta faoliyat turlarini umumiy maqsad atrofida birlashtirish aniq hisob-kitoblarni va ilmiy yechimlarni, natijasi kafolatlangan loyihalarni talab qiladi va shundagina klaster sub'yektlarining ishonchini qozonadi. Shunday ekan, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri doirasidagi ilmiy-pedagogik loyihalarni amalda sinab ko'rish muayyan tajriba-maydonchalari bo'lishini talab etadi. "Maktablaboratoriya" innovatsion tajriba maydonchalari bu borada asosiy bo'g'inlardan biri bo'lib xizmat qiladi va *pedagogik inkubator* vazifasini bajaradi.

"Maktab-laboratoriya" loyihasi milliy pedagogikamizda yangi tushuncha. Bu tushunchaning ilmiy isboti molga olib kiritilishi Chirchiq davlat pedagogika institutining faoliyati bilan bog'liq. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri institutning strategik tadqiqot yo'nalishi bo'lib, "Maktab-laboratoriya" innovatsion loyihalarni yaratish va tajriba-sinovdan o'tkazish bilan bog'liq vazifalarni bajaradi.

"Maktab-laboratoriya" innovatsion tajriba maydonchalarining maqsadi uzluksiz ta'lim jarayonida ta'lim turlari o'rtasidagi ilmiy, uslubiy va ta'lim vositalarini rivojlantirish, pedagogik ta'lim innovatsion klasterini amaliyotga tatbiq etish bilan bog'liq ilmiy-pedagogik loyihalarni tajriba-sinovdan o'tkazishdan iborat. Tashkil qilingan "Maktab-laboratoriya"larda ta'lim muassasalaridagi muayyan yo'nalishlardagi ko'rsatkichlarni oshirish yoki muayyan muammoning bartaraf qilinishi bilan bog'liq yangi loyihalar tajriba-sinovdan o'tkazilmoqda. Hozirda "Yosh tashabbuskor murabbiy", "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish jarayonlari diagnostikasi va dinamikasi", "Montessori", "Natija", "Ta'limda taraqqiyot sari", "Pedagog", "Innovator murabbiy", "Pedagog rassom", "Iqtidor", "Rivoj", "Madaniyatlara mulqot", "Mahorati geograf", "Innovator o'quvchi" kabi 14 ta loyiha tajriba-sinovga qo'yilgan. Ushbu loyihalar umumta'lim maktablari va maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatining turli yo'nalishlarida samaradorlikni oshirishga qaratilgan. Loyihalar institut professoro'quvchilarining ilmiy salohiyati va maktab o'quvchilarining tajribasini birlashtirish tamoyiliga asosan ishlab chiqilgan.

Ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim bosqichi eng muhim bo'g'inlardan biri hisoblanadi. Afsuski, bizda yillar davomida ushbu ta'lim bosqichini isloh qilish, maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrovni oshirish, ularning moddiy-texnik bazasini zamon talablariga

moslashtirish masalasiga kam e'tibor qaratildi. 2017 yil 30 sentyabrda "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligini tashkil etish to'g'risida" Prezident Qarorida keyin ta'lim tizimining quyidagi bo'g'iniga e'tibor kuchaydi. Buning natijasida farzandlarimizni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi keskin oshdi. Bu ishlarning zaminida maktabgacha bo'lgan yoshdagi farzandlarimizga ta'lim va tarbiya berish tizimini takomillashtirish bilan bog'liq umidbaxsh maqsadlar mavjudligini ko'ramiz. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri doirasida Chirchiq davlat pedagogika instituti maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini ichdan o'rganish, u yerdagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida **4. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri mexanizmlari**. "Modulli maktabgacha ta'lim laboratoriya" innovatsion tajriba maydonchalari faoliyatini yo'lga qo'ydi. Bunday tajriba maydonchalarida institutning bir qator professor-o'quvchilari talabalar bilan birgalikda muayyan muammoning yechimiga qaratilgan ilmiy loyihalar ustida tadqiqotlar olib borilmoqda. Hozirgi kunda ushbu tajriba-sinov maydonchalarida 3 ta loyiha tajriba-sinovdan o'tkazilmoqda. "Modulli maktabgacha ta'lim laboratoriya"larida institutning ilmiy salohiyati va maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachi-pedagoglarining tajribasini birlashtirish orqali natijaga erishish nazarda tutilgan. Shu o'rinda maktabgacha ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarda muhtaram Prezidentimiz boshchiligida katta jamoaning tizimli ravishda amalga oshirilayotgan mashqatli mehnatini e'tirof etish shu xalqning vakili sifatida bizning ham burchimizdir.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri borasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqot va tajriba-sinov ishlarining natijalari viloyatdagi ta'lim sub'yektlari uchun quyidagi jihatlari bilan manfaatli hisoblanadi: Chirchiq davlat pedagogika instituti: pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslarini ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etish imkoniyati; institut ilmiy salohiyatining oshishi; tayyorlanayotgan pedagog kadrlar sifatining oshishi; talabalarining kasbiy moslashuvchanlik davrini qisqartirish; ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash.

Toshkent viloyati Xalq ta'limi (Maktabgacha ta'lim) boshqarmasi: oliy ta'lim bilan hamkorlikning yangi mexanizmini tizimga tatbiq etishga erishuv; tizimda mavjud muammolarga oliy ta'limning ilmiy salohiyatini jalb qilish imkoniyati; umumta'lim maktab darsliklari va

fan dasturlarini takomillashtirishda institut bilan hamkorlik qilish; umumta'lim maktab o'quvchilarining (MTM pedagog-tarbiyachilarining) bilim saviyasidagi bo'shliqlarni to'ldirish; pedagog kadrlar tayyorlash bo'yicha samarali vorislikni ta'minlash; umumta'lim maktablari (MTMlarida) pedagog kadrlarga (pedagog-tarbiyachilarga) bo'lgan ehtiyojning sifatli qondirishi. Viloyatdagi umumta'lim maktablari (maktabgacha ta'lim muassasalari): muammolarni bartaraf qilish yoki muayyan yo'nalishdagi ko'rsatkichlarni ko'tarish bo'yicha institut bilan to'g'ridan-to'g'ri tezkor aloqa qilish imkoniyati; o'quvchilarning (pedagog-tarbiyachilarning) o'z ustida ishlashga rag'batning kuchayishi; ta'lim va tarbiya sifatining oshirishda institut salohiyatidan unumli foydalanish imkoniyati; o'quvchilarni (pedagog-tarbiyachilarni) ilmiy tadqiqot ishlariга jalb qilish; institutning ilmiy salohiyatidan umumta'lim maktablarining (MTMning) manfaati yo'lida foydalanish.

Umuman olganda, "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri" pedagogika sohasiga iqtisodiy modellarni tatbiq qilish natijasida samaradorlikka erishishni nazarda tutadi. Bu bilan sohada ta'lim sub'yektlarining aloqasi va uzviyligi, ta'lim turlarining integratsiyasi ta'minlanadi. Uning amalga oshirish mexanizmlari, yo'nalishlari, tamoyillari, maqsad va vazifalarini ilmiy asosda tavsiflash ayni paytda soha mutaxassislari oldidagi jiddiy muammolardan biri hisoblanadi. Barcha sohalarга nisbatan yangicha innovatsion yondashuvlar tatbiq qilinayotgan, mavjud qarashlar, tushunchalar va munosabatlar taraqqiyot ko'zgusi va samaradorlik mezonlari bilan qaytadan taftish qilinayotgan ayni paytda ta'lim klasteri modelining taqdim qilinishi muammoga dolzarblik va zamonaviylik nuqtai nazaridan qaratilganda asoslar yetarli ekanligini ko'rsatadi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar:

1. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri nima?
2. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri qachon tashkil qilingan?
3. Maktab laboratoriyasini faoliyati qanday tashkil etildi?
4. Ta'lim innovatsiyalarini pedagogik klasterda qanday qo'llandi?

TARBIYA JARAYONINING MOHIYATI VA TARBIYA MAZNUNI. TARBIYA QONUNIVATLARI VA TAMOYILLARI.

Reja:

1. Tarbiya maqsadi, umumiy vazifalari va o'ziga xos xususiyatlari.
2. Tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari.
3. Faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini shakllantirish.
4. Jamoa tushunchasi. O'quvchilar jamoasini shakllantirishning mohiyati va tashkiliy asoslari.

Adabiyotlar:

1. Sh. Mardonov, U. Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - T.: "Ishonch hamkor", 2021.
2. R. A. Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik - T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik - T.: Sano-standard, 2017.

Tayanch iboralar: tarbiya, tarbiya jarayoni, tarbiyaning maqsadi, tarbiya mazmuni, tarbiyaning umumiy vazifalari, tarbiya turlari, tarbiya qonuniyatlari, tarbiya tamoyillari.

1. Tarbiya maqsadi, umumiy vazifalari va o'ziga xos xususiyatlari.

Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining muhim tarkibiy qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayonning mazmuni, shakli, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'rganadi. Hayotga yangicha siyosiy va iqtisodiy nuqtai nazardan yondashish o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni ham qaytadan ko'rib chiqishni tugozo etmoqda. Tarbiya nazariyasi Sharq mutafakkirlari va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya kabi fanlarning ma'lumotlaridan foydalanadi. Tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo'limlari: pedagogikaning umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi hamda xalq ta'limi tizimini boshqarish bilan uzviy bog'liq.

Tarbiya jarayonining mazmuni. Tarbiya – muayyan, aniq maqsad

hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyog'arashini tarkib topitirish jarayoni. Boshqacharoq talqin etilganda, tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib topitirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir. Shuningdek, tarbiya mazmunini Qur'oni Karim oyatlari, Muhammad payg'ambarimiz (a.s.) Hadislari, milliy va madaniy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, mutafakkir va olimlarning tarbiyaga oid asarlari kabilar tashkil etadi. Turli zamon va makonda ijtimoiy tarbiya mohiyati turlicha bo'lib, uning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqib asoslangan. Tarbiya g'oyasi turlicha ifodalangan bo'lsada, ammo yo'naltiruvchanlik xususiyati hamda ob'ektiga ko'ra yakdillikni ifoda etadi.

Tarbiya xususida tanikli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy shunday deydi: «Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot - yo falokat, yo saodat - yo falokat masalasidir»¹. Ushbu fikrlardan anglaniladiki, shaxs tarbiyasi xussiy ish emas, balki ijtimoiy, milliy ishidir. Zero, har bir xalqning tarqiy etishi, davlatlarning qudratli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga ko'p jihardan bog'liq. O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida tub islohotlar olib borilmoqda. Islohotlarning asosiy g'oyasi respublikaning rivojlanish va tarqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatning barpo etish uchun xizmat qiladi. Demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatning barpo etish vazifasi o'sib kelayotgan yosh avlod zimmasiga yuklanadi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» hamda O'zbekiston Respublikasi Birlinchi Prezidenti I.A. Karimovning qator asar va nutqlari, chunkinchi, «Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori», «O'zbekiston XXI asrga intilmoqda» nomli asarlarida mustaqil respublikada ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish maqsadi va vazifalari belgilab berilgan. Tarbiya - shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchining shaxsiga munazam va tizimli ta'sir etish imkonini beradi. **Tarbiya jarayoni** o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'tasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan

¹ Авлоний, Абдулла. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. - Тошкент, ўқитувчи, 1992.

hamkorlik jarayonidir. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi. Tarbiya jarayonida o'quvchilarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirish g'oyat muhimdir. Faoliyat jarayonida o'quvchi tashqaridan kelayotgan tarbiyaviy ta'sirlarga nisbatan ma'lum munosabatlarda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi. Psixolog va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh salbiy, xoh ijobiy) ta'siri o'quvchining ularga munosabatiga bog'liqligini ko'rsatadi. O'quvchi faoliyatini uyushtirishgina emas, balki tarbiyalanuvchining bu faoliyatiga nisbatan turli kechimalarni qanday anglashi, baholashi, his qilishi, ulardan o'zi uchun nimalarni olayotganligini bilishi zarur. Zero, tarbiya ijtimoiy munosabatlarning murakkablashib borishi asosida kechadi. Tarbiya jarayonida o'quvchining ongigina emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stirib borish, unda jamiyatning shaxsiga qo'yadigan axloqiy talablarga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarini hosil qilish lozim. Bunga erishish uchun o'quvchining ongi, hissiyoti va irodasiga ta'sir etib boriladi. Agar bularning birtarasi e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Tarbiya jarayoniga o'qituvchi rahbarlik qiladi. U o'quvchilar faoliyatini belgilaydi, ularning ijtimoiy jarayonda ishtirok etishlari uchun shart-sharoit yaratadi. Ijtimoiy jarayonda faol ishtirok etish orqali o'quvchilarning mustaqilligi, ijodiy faolligini oshirib beradi. Faoliyat o'quvchilar jamoasi manfaati va ixtiyoriy asosida uyushtirilsa, bu jarayonda o'quvchining tengdoshlari va o'zini o'zi anglash jarayoni yuzaga keladi. O'quvchi o'z xulqi, xatti-harakati uchun jamoa oldida javobgarlikni sezishga erishgach, ijrochi emas, balki umumiy ishning faol qatnashchisi bo'lib qoladi. Tarbiyani nazorat qilish yo'lga qo'yish uchun uning harakatlantiruvchi kuchi, tarbiya jarayonining ma'naviyatini yaxshi bilish va hisobga olish muhimdir. Bu tarbiya jarayonidagi ichki va tashqi qarama-qarshiliklardan iborat. Tarbiyada o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini ham hisobga olish kerak bo'ladi. Bu jihat unutilsa, muayyan qarama-qarshiliklar vujudga keladi. Faoliyat jarayonida hosil bo'lgan malaka va odatlar axloq me'yorlariga rioya qilishni yengillashtradi. Demak, tarbiyachi o'quvchi shaxsning tez rivojlanadigan davri - o'quvchilik yillarida uning ongiga turli faoliyat (o'qish, mehnat, ijtimoiy ishlar, o'yin, sport, badiiy faollashkorlik) yordami bilan maxsus ta'sir etish muhimdir. Aks holda

xulq me'yori, axloq talablarini yaxshi tushunmay qolishi natijasida shaxs ijtimoiy munosabatlarda beqaror, tasodifiy ta'sirga beriluvchan bo'lib qolishi mumkin. Arbiya yaxlit jarayonda amalga oshirilib, uning tarkibiy qismlari ayni bir vaqtda, faoliyatining biror turi asosida namoyon bo'ladi.

Tarbiya jarayonining umumiy mohiyati

Umumiy pedagogika jarayonida tarbiya muhim o'rin tutadi. Shaxsni shakllantirish, boshqarish, nazorat xarakteriga ega bo'lib, bu borada belgilangan vazifalar tasodifiy harakatlar orqali emas, balki oldinda belgilangan va puxta o'ylangan rejalar asosida hal etib boriladi. Tarbiya jarayonida uning maqsadi, shakl va metodlari, shaxsning o'zini-o'zi tarbiyalash va qayta tarbiyalash jihatlari muhim o'rin tutadi. Tarbiya mazmuni ijtimoiy tuzum buyurtmasi asosida belgilanib, uning amalga oshishi uchun ma'lum shart-sharoitlarning mavjudligi talab etiladi. Ushbu g'oyalar yaxlit tarzda quyidagicha aks etadi:

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Tarbiya maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlardir mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi konil shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat.

Tarbiyapedagogikadagi asosiy tushunchalardan biri sanaladi. Jamiyat va pedagogikaning tarixiy rivoji davomida mazkur kategoriyani tushuntirishga turlicha yondashuvlar yuzaga keldi. Eng avvalo, yuqorida keng va tor ma'nodagi tarbiya farqlanadi.

Keng ma'noda tarbiya shaxsga jamiyatning ta'sir etishi, ijtimoioy hodisa sifatida qaraladi. Mazkur holatda tarbiya ijtimoiy-lashirish bilan uyg'unlashadi.

Tor ma'nodagi tarbiya deganda, pedagogik jarayon sharoitida ta'lim maqsadini amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati tushuniladi. Ushbu holatda pedagoglarning tarbiyaviy faoliyati tarbiyaviy ish deb ataladi.

Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda ta'lim oluvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod, shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimi tushuniladi.

Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish.

Tarbiyaning umumiy vazifalari:

➤ jamiyat a'zolarining maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoit yaratishi;

➤ jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos etarli-hajmdagi "inson kapitali"ni tayyorlash;

➤ Samdaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;

➤ ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlardir doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

2. Tarbiya jarayonining qonuniyatlari va tamoyillari. Tarbiya jarayoni o'quvchi va ta'lim oluvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir.

2. Tarbiya jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- ❖ maqsadga yo'naltirilganligi;
- ❖ ko'p qirrali jarayon;
- ❖ uzoq muddat davom etishi;
- ❖ uzluksizligi;
- ❖ yaxlitligi;
- ❖ variativligi;
- ❖ natijalarning oldindan aniqlanmasligi;
- ❖ ikki tomonlamalilik;

3. Tarbiya qonuniyatlari - bu bir tomondan, ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning xususiyatlari, ikkinchi tomondan, shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan barqaror aloqalar.

Tarbiya jarayonining quyidagi qonuniyatlari mavjud:

- ijtimoiy muhitning ob'ektiv va sub'ektiv omillariga bog'liqligi;
- tarbiyaning shaxsning rivojlanishi bilan birligi va o'zaro bog'liqligi;
- faoliyat va munosabatlarni e'tirof etish shaxsning ijtimoiy qimmatli fazilatlarini shakllantirishning negizi va asosiy manbai;
- tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'siri, o'zaro munosabatlari hamda faol faoliyati o'rtasidagi bog'lanish;
- tarbiya va o'zini-o'zi tarbiyalashning intensivligi;
- tarbiyalanuvchining "ichki olamiga" ta'sir etishning intensivligi;

tarbiyalanuvchilarda verbal va sensomotor jarayonlarning rivojlanish darajasi va pedagogik ta'sirni hisobga olish.

Tarbiya tamoyillari. Tarbiya mazmunida olinga qo'yilgan maqsad va vazifalarga muvofiq o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar, shaxs xulq-atvori hamda sifatlari mohiyati aks etadi. **Tarbiya mazmuni** shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, kishilik munosabatlari mohiyati va darajasi, shuningdek, jamiyat mafkurasiga o'yalari asosda belgilanadi. Zamonaviy tarbiya mazmunida quyidagi tamoyillar yotadi:

1. **Tarbiya maqsadining aniqligi.** O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqilligining dastlabki yillaridayoq respublikada, amalga oshirilishi ko'zda tutilayotgan tarbiya maqsadi aniq belgilab olindi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» g'oyalari ko'ra ijtimoiy tarbiyaning asosiy maqsadi – erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan komil inson va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish yo'lidagi asosiy vazifa – bu shaxsda umumiy madaniyat unsurlari, ya'ni, shaxsning aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, iqtisodiy, ekologik, huquqiy, siyosiy hamda mehnat madaniyatini tarbiyalashdan iborat.

2. **O'quvchilar va kattalarning birgalikdagi faoliyati.** O'qituvchilarning o'quvchilar bilan ma'naviy madaniyatini shakllantirishning eng yaxshi namunasini izlash, shu asosida tarbiyachi ishining hayotiy me'yori va qadriyatlarini aniqlash o'quvchining tarbiya jarayonidagi faolligini ta'minlashga olib keladi. Dunyoqarashi hali to'la-to'kis shakllanmagan o'quvchilar uchun kattalarning hayotiy tajribalari, ularning shaxsiy namunalari tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega.

3. **O'zini-o'zi anglash.** Tarbiya insonda e'tiqod, demokratik qarashlar va hayotiy pozitsiyaning shakllanishiga olib keladi. Tarbiya mazmunining eng muhim unsurlaridan biri – bu insonning hayotiy o'zini-o'zi anglashi, uning o'z shaxsiy hayoti va faoliyatining sub'ekti sifatida e'tirof etilishi bilan tavsiflanadi. Inson kamolotida fuqarolik, kasbiy va axloqiy o'zini-o'zi anglash jihatlari muhim ahamiyatga egadir.

4. **Tarbiyaning shaxsga yo'naltirilganligi.** Mazkur g'oya ta'lim muassasasi amaliyotining markaziy nuqtasida tarbiyaviy ishlar dasturi, tadbirlar, ularning shakli, metod va vositalari emas. Balki, o'quvchi turganligini anglashga xizmat qiladi. Tarbiya jarayonida uning shaxsiy

muassasalari, qiziqishlari, o'ziga xos xarakteri, o'z qadri-qimmatini anglash tuyg'ulari rivojlantirilib borilishi zarur.

5. **Ixtiyoriylik.** Tarbiyalanuvchilarning iroda erkinligisiz tarbiya g'oyalari mohiyatini qaror toptirish mumkin emas. Tarbiya jarayoni, agar u oqilona tashkil etilsa, bir vaqtning o'zida ham o'quvchi, ham o'qituvchi ma'naviyatining boyitilishiga xizmat qiladi. Agar tarbiyachi o'quvchining qiziqishi, faoliyati, o'rtog'lik va fuqarolik burchini anglash, mustaqillikka intilish tuyg'ularini ko'ra va angalay olmagani uning irodali ekanligi ayon bo'ladi. Tarbiyalanuvchining irodali bo'lishi ta'minlangan sharoitda uning shaxsiga ta'sir ko'rsatishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonida samaraga erishiladi.

6. **Jamoa yo'nalishi.** Tarbiyaviy ishlar mazmunida jamoaga nisbatan ijobiy munosabatni qaror toptirish yotadi. Jamoa yordamida shaxsni har tomonlana kamoloti, uning dunyoni anglash, uni to'laqonli talqin etish, insonparvarlik va o'zaro hamkorlik tuyg'ularini yuzaga keltirish va rivojlantirish borishi kabi holat amalga oshiriladi.

3. **Tarbiya maqsadi, umumiy vazifalari va o'ziga xos xususiyatlari.** Tarbiya turlarining umumiy tavsifi. Tarbiya turlari turli sohalariga ko'ra tasnif etiladi. Ko'proq umumlashgan tasnif o'zida aqliy, mehnat, jismoniy tarbiyani qamrab oladi. Ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlarning turli yo'nalishtari bilan bog'liqlikda fuqarolik, siyosiy, baynalmilal, axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy, huquqiy, ekologik, iqtisodiy tarbiyaga bo'linadi. Institutional belgilarga bo'yicha oila, ta'lim muassasasi, ta'lim muassasasidan tashqari, diniy, bolalar, yoshlar tashkilotlaridagi tarbiya, maxsus ta'lim muassasalaridagi tarbiyaga bo'linadi. Zamonaviy pedagogik jarayonda tarbiyalanuvchiga: inson aqliy, estetik, axloqiy, jismoniy, siyosiy-g'oyaviy, iqtisodiy, ekologik hamda diniy tarbiya olishi lozimligini uqtirishning o'ziga kam samara beradi. O'quvchi uchun yuqorida qayd etilgan tarbiya yo'nalishtarining nima uchun kerakligi, ularning insonga nima bera olishi kabi masalalar qiziqaridir. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar tarbiya tizimida muammoning mana shu jihati birinchi o'ringa qo'yilmoqda. Yuqorida qayd etilgan g'oyalar to'g'ri tashkil etilgan pedagogik jarayonda – yetuk fuqaro, malakali mutaxassis hamda hamkorlik oila sohibini tarbiyalab voyaga yetkazish uchun xizmat qilishi lozim.

Herbert Spencer – ingliz olimi "Tarbiya - bolaning shaxs sifatida har tomonlana rivojlanishini ta'minlashning amaliy jarayonlarini o'z ichiga

olishi kerak" - deb yozadi, va "bolaning yashash sharoitlari uning shaxs sifatida ulg'ayishiga bog'liqligi, ta'sirini misollar orqali keltiradi. O'zining "Butun shaxsni rivojlantirish" kitobida tarbiyaning aqliy, axloqiy va jismoniy turlarini ko'rsatib o'tib, ulardan eng asosiy axloqiy tarbiya deb ta'kidlaydi.² (The elements of teaching. Jems M. Banner. Gardners Books.)

Tarbiya va tarbiyalanuvchilar orasidagi munosabatlar uslubiga ko'ra avtoritar, demokratik, liberal, erkin tarbiya; turli falsafiy kontseptsiyalar bilan bog'liqlikda pragmatik, aksiologik, jamoaviy, individual tarbiya farqlanadi.

Demak, tarbiya jarayoni o'zida quyidagi xususiyatlarni namoyon etadi:

Yuqorida bayon etilgan fikr-mulohazalarga tayangan holda mavzuga quyidagicha xulosa qilish mumkin:

1. Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyog'arashini tarkib topitirish jarayoni bo'lib, har qanday tuzum va zamonda ijtimoiy munosabatlar mazmunini aniqlash, ularni tashkil etish asosi bo'lib kelgan.

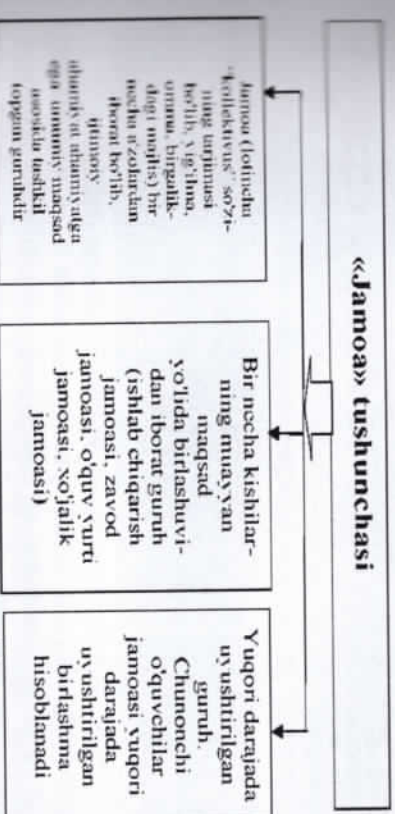
2. Yosh avlod tarbiyasi turli makon va zamonda muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish jarayonida bir qator vazifalar hal etiladi. Tarbiyaning maqsad va vazifalari ijtimoiy tuzum mohiyati, taraqqiyot darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, jamiyat fuqarolarining dunyog'arashi, intilishlari, orzuniyalari asosida belgilanadi.

3. Tarbiya jarayonining xususiyatlarini chuqur anglash va ularni inobatga olgan holda tarbiyani tashkil etish oldinga qo'yilgan maqsadga erishish, shuningdek, bu boradagi vazifalarni ijobiy hal etish imkonini beradi.

4. Jamoa haqida tushuncha. Jamoa (lotincha «kollektivus» so'zining tarjimai bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) bir nechta a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh demakdir. Zamonaviy talqinda «jamo» tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda bir nechta kishilarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvdan iborat tashkiliy guruhi tushu-

riladi (masalan ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamosi va hokazo). Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushirilgan guruh tushuniladi.

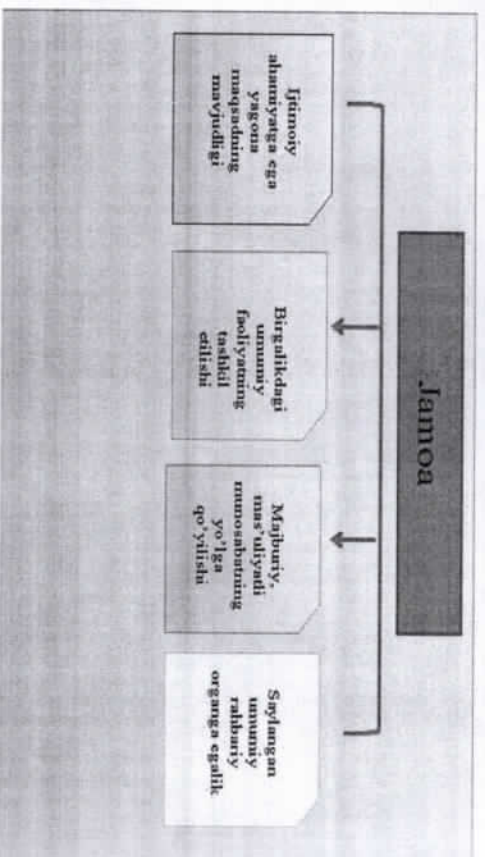
O'quvchilar jamoasi yuqori darajada uyushirilgan birlashma hisoblanadi.

5-rasm. «Jamo» tushunchasining tavsifi

Jamoda va jamoa yordamida tarbiyalash – tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlarida yoq bildirilgan. Jamoda uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadir, mazkur belgilar jamoani kishilarning etarli darajada uyushgan har qanday guruhdan ajratib turadi.

²The elements of teaching. Jems M. Banner. Gardners Books.

Jiʼtmoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi.

Jamoaning maqsadi albatta jiʼtmoiy maqsadlar bilan mos kelishi, jamiyat va davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlanishi, Davlat konstitutsisi va qonunlariga, jamiyat mafkurasiga qarama-qarshi boʻlmashligi zarur.

Umumiy birgalikdagi faoliyat. Kishilar aniq maqsadga birgalikda tez erishish uchun jamoaga birlashadilar. Buning uchun jamoaning har bir aʼzosi birgalikdagi faoliyatda faol ishtirok etishi

zarur, faoliyat Umumiy tashkil etilishi kerak. Jamoa aʼzolari birgalikdagi faoliyat natijalari uchun yuqori shaxsiy javobgarlikni his qilishlari bilan ajralib turishadi.

Majburiy masʼuliyatli munosabatlarning yoʻlga qoʻyilishi. Jamoa aʼzolar orasida faqatgina yagona maqsad va faoliyat emas, ularning gʻam-qaygʻularining aloqador birligi aks etuvchi maxsus munosabatlar yuzaga keladi.

Saylangan umumiy rahbariy organga egalik. Jamoada demokratik munosabatlarni oʻrnatiladi. Jamoani boshqarish organlari jamoaning obroʻli aʼzolarini toʻgʻridan-toʻgʻri, ochiq saylab olish asosida shakllantiriladi.

Mazkur aytilgan belgilaridan tashqari jamoa boshqa muhim oʻziga xosliklari bilan farqlanadi. Bu jamoa ichki muhitida aks etuvchi oʻziga xoslik, psixologik iqlim, jamoa aʼzolari orasidagi munosabatlarda koʻrinadi.

Maktab jamoasi tarkibida eng bargaror boʻlgʻin - bu muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida

oʻquvchilar tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat oʻqish faoliyati sanaladi. Aynan sinf jamoasida shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Shuningdek, sinflar jamoalari negizida maktab jamoasi shakllanadi.

Yuqoridagi jamoaning oʻziga xos belgilaridan kelib chiqib, shunday xulosa chiqarish mumkin. Oʻquvchilar jamoasi - bu jiʼtmoiy ahamiyatga ega yagona maqsadni koʻzda tutuvchi, birgalikdagi faoliyatni tashkil etuvchi, umumiy saylab qoʻyilgan organiga ega boʻlgan, mustahkamlik, umumiy javobgarlik bilan ajralib turuvchi, barcha aʼzolarining huquq va majburiyatlarda tengligi sharoitida majburiy aloqadorlikka ega boʻlgan oʻquvchilar guruhidir.

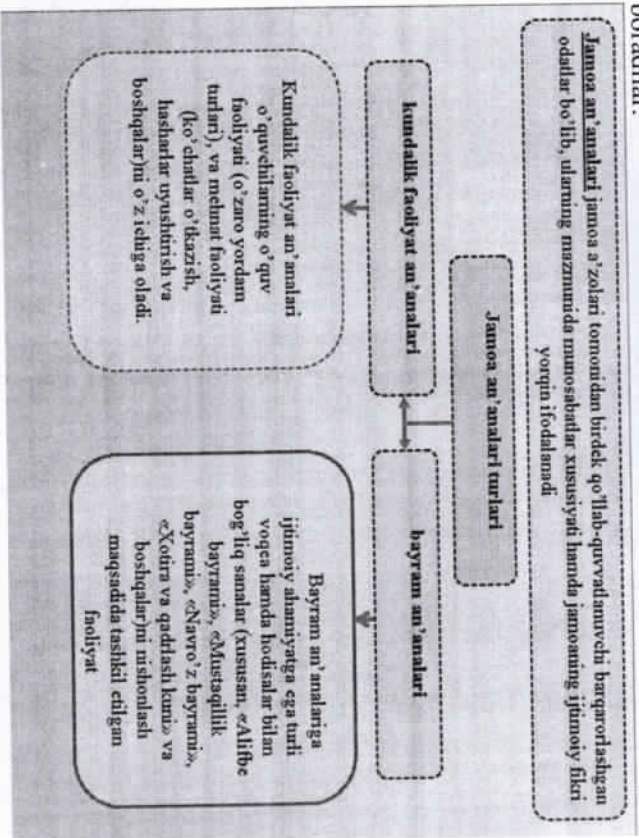
2. Jamoani shakllantirish bosqichlari. Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga boʻysunadigan uzoq muddatli murakkab jarayondir.

Oʻquvchilar jamoasini shakllantirish toʻrt bosqichda amalga oshiriladi.

Jamoa shakllanishining birinchi bosqichi. Mazkur bosqichda talab faqat oʻquvchilar tomonidan qoʻyiladi. Bu jamoa rivojlanishining boshlangʻich nuqtasidir. Ushbu davrdagi jamoa hali tarbiyalovchi jamoa boʻlmay, balki «tashkiliy etuvchi birlik» (sinf yoki guruh) hisoblanadi. Ushbu bosqichda oʻquvchilar oʻquvchi tomonidan talablarning qoʻyilishiga eʼtiborsiz qaraydilar. Jamoa aʼzolarining uzoqsiz ijodiy faoliyatini tashkil qilish va ularni muayyan (yagona) maqsad atrofida birlashtirishga erishish orgalgina jamoa qaror topadi.

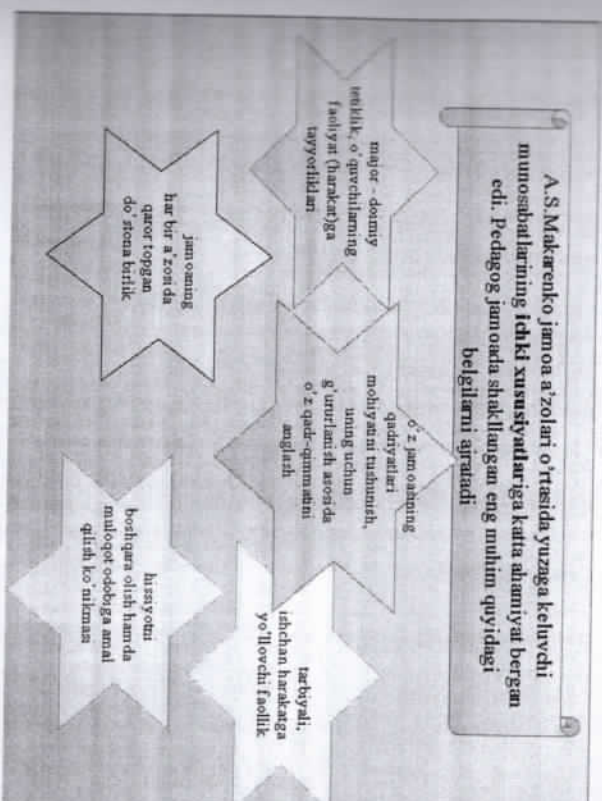
Oʻquvchilarning jamoa faoliyatida ishtirok etishi tufayli asta sekin boʻyib boradigan tajriba, faoliyat natijasini birgalikda muhokama qilish, qilingan ishlarni rejalashtirish jamoa aʼzolarida masʼuliyat, javobgarlik, faoliyat birligi, shuningdek, ishchanlik munosabatining paydo boʻlishi, shuningdek, oʻquvchilarda jamoa faoliyatiga nisbatan qiziqishni paydo boʻlishga olib keladi. Bolalarning jamoa faoliyatini tashkil etish borasidagi tajribaga ega emasliklari bois soʻz yuritilayotgan bosqichda oʻquvchining asosiy maqsadi jamoa aʼzolarini oddiy tarzda uyushtirishdan iborat boʻladi. Jamoa hayotining birinchi bosqichida jamoa faoliyatining paydo boʻlishi ushbu davr uchun xarakterli hodisadir. Jamoa faoli (aktiv) muayyan guruhning shunday aʼzolaridiki, ular jamoa manfaatiga muvofiq tarzda harakat qiladilar, oʻqituvchi faoliyati va talabiga nisbatan xayrixohlik bilan munosabada

bo'ladi. Faollar o'qituvchining yaqin yordamchilari sifatida ish olib boradilar.

Jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi. Ushbu bosqich jamoa faolining o'qituvchi talabini qo'llab-quvvatlash hamda o'z navbatida uning o'zi bu talablarni jamoa a'zolari zimmasiga qo'yishi bilan tavsiflanadi. Endilikda o'qituvchi jamoada paydo bo'lgan va u bilan bog'liq muammo, masalalarni yolg'iz o'zi hal qilmaydi. Jamoa faoli bilan maxsus tadbiriy ish olib borish orqali bu ishga uni jalb etadi. Ushbu bosqichda jamoa hayotini tashkil qilish usuli murakkablashib boradi, ya'ni, jamoa o'z-o'zini boshqarishga o'tadi.

O'qituvchilar amaliy faoliyatining doimiy ravishda murakkablashib borishi mazkur davrning muhim xususiyati sanaladi. Ikkinchi bosqichda jamoaning muhim ishlarini o'qituvchilar tomonidan mustaqil rejalashtirilishi, tadbirlarni o'tkazishga uyvorgarlik, uni o'tkazish hamda faoliyat natijalarini muhokama qilish jamoa faoliyatining ijodiy xususiyat kasb etishini ko'rsatuvchi omillar sanaladi.

Jamoning rivojlanishi bu bosqichda to'xtab qolishi mumkin emas, chunki faoliyat ko'rsatayotgan kuch jamoaning bir qismigina xolos. Bori-yu, jamoaning rivojlanishi ushbu bosqichda to'xtatib qolinsa, jamoa faolining guruhning boshqa a'zolari bilan qarama-qarshi qo'yish xavfi tug'ilishi mumkin. Bu bosqichda jamoaning barcha a'zolarining alohida faollik ko'rsatishga erishishlari zarur sanaladi.

Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichi. Jamoa faoliyatida bu bosqich anchagina sernahsul hisoblanadi. Bu davrda butun jamoa «ayrim o'zini chetga olib qoluvchi, inijq shaxs»larga talab qo'ya boshlaydi.

Jamoa ishiga ushbu bosqichda faqat faolgina emas, balki uning butun a'zolari qiziqadi. Jamoa hayotidagi uchinchi bosqich, ijtimoiy fikr mavjudligi bilan ifodalangan. O'qituvchi mazkur yo'nalishda muvofiq muvofiq va izchil ish olib borgan sharoitdagina ijtimoiy fikrni shakllantirishga erishishi mumkin. Shu maqsadda u yoki bu tadbir rejasini, jamoaning birgalikdagi faoliyatini va uning a'zolari xatti-harakati jamoa bo'lib muhokama qilindi, turli mavzularda suhbatlar va ma'ruzalar uyushtiriladi, o'qituvchilar o'rtasida samarali axborot vositalari yordamida ijtimoiy-g'oyaviy, axloqiy, estetik, ekologik,

huquqiy, iqtisodiy va hokazo bilimlarning targ'iboti tashkil etiladi. O'quvchi jamoa a'zolarining birgalikdagi faoliyatini tashkil etar ekan, jamoa a'zolarining ijodiy tajribasiga hissa qo'shish imkonini beradigan o'zaro munosabatlarni shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan shakl va metodlardan foydalanadi.

Jamoa rivojlanishining to'rtinchi bosqichi. Bu bosqich uning barcha a'zolari jamoa oldida turgan vazifalar asosida o'z-o'zlariga talablar qo'ya olishlari bilan tavsiflanadi. Shuni aytish joizki, har bir bosqich jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan muayyan talab qo'yishi bilan tavsiflanadi, ammo qo'yilgan har bir talab o'ziga xos yo'nalishi (masalan o'yindan umuminsoniyat baxti yo'lida kurashishga intilish o'rtasidagi farq) bilan ajralib turadi.

To'rtinchi bosqich jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan yuksak axloqiy talablar qo'ya olishlari bilan ahamiyatlidir. Jamoaning hayoti va faoliyati mazmuni jamoa a'zolarining har biri uchun shaxsiy ehtiyojga aylanadi. Jamoadagi tarbiya jarayoni o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga aylanadi. Biroq bu holat jamoaning muayyan shaxsni yanada rivojlantirishdagi roli va o'rini pasayitmaydi. To'rtinchi bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar ancha murakkab va mas'uliyatlidir. Mazkur bosqichda jamoa oldiga istiqbolli, yuksak va murakkab talablarni qo'yish uchun mutlaqo qulay sharoit yaratiladi.

3. O'quvchilar jamoasini shakllantirish shart-sharoitlari.

O'quvchilar jamoasini shakllantirishning jarayonida quyidagi shart-sharoitlarni hisobga olish lozim: pedagogik talab, jamoa faolini tarbiyalash, jamoaviy an'analarni qaror toptirish.

O'quvchilar jamoasini shakllantirishning jarayonida quyidagi shart-sharoitlarni hisobga olish lozim: pedagogik talab, jamoa faolini tarbiyalash, jamoaviy an'analarni qaror toptirish.

Jamoani shakllantirishda jamoa a'zolari va ularning faoliyatlariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi. Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus, sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi, shuningdek, jamoat joylari hamda oiladagi xulq-atvor qoidalarini o'z ichiga oladi.

O'quvchilar tomonidan qo'yilgan talablar quyidagi sharoitlarda ijobiy natija beradi:

- qo'yilayotgan talablar o'quvchi shaxsini hurmat qilish tuyg'usi bilan uyg'unlashgan bo'lishi kerak;
- talablar muayyan maktab yoki sinfdagi mavjud sharoitni hisobga

olgan holda qo'yilishi lozim;

- jamoaga nisbatan qo'yilayotgan talablar aniq bo'lishi lozim;
- o'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyimishi, yurish-turishi hamda muomalasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar, ularda ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi shart.

Talablarning qo'yilishi jarayonida ularga o'quvchilarning amal qilishi usidan nazorat o'rnatish lozim. Nazorat qilib borish turli shakllar yordamida amalga oshiriladi, chunki, xulq-atvor jurnalini yuritish, sinfdagi navbatchilik uchun stendda baholarni qayd etib borish va boshqalar. Qo'yilayotgan talablarning bajarilishi yuzasidan olib borilayotgan nazorat muntazam ravishda, izchil olib borilishi va haqoniy bo'lishi zarur. Olib borilgan nazorat natijalaridan o'quvchilarni ogoh etib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Jamoani uyushtirish va jipslashtirish unda sinf faolini tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Har bir o'quvchining jamoani shakllantirish borasidagi harakati jamoaning tayanch yadrosini tashkilidan boshlanadi.

Jamoa faolini shakllantirish jamoaning u yoki bu faoliyatiga nisbatan ehtiyoji mazmunidan kelib chiqadi. Ishonchli, ischan jamoa faolini yaratish uchun o'quvchi o'quvchilar faoliyatini ularning jamoa ishlaridagi ishtiroki, xulq-atvorini kuzatib borishi har bir o'quvchining ijtimoiy faoliyatni tashkil etish layoqatini aniqlash zarur.

Jamoa faolini shakllantirishda o'quvchilarning jamoadagi obro'sini him inobatga olish lozim. Jamoa faoli tarkibini bolalarning o'zlariga, albatta, o'quvchi ishtirokida va rahbarligida tanlash maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quvchi jamoa faoli bilan maslahatlashish asosida ixtiyoriy faoliyatni tashkil etadi.

Jamoa faolining har bir a'zosi zimmasiga muayyan vazifani yuklash, ularning ma'lum davrda ana shu vazifalar yuzasidan hisobot berib borishlariga erishish maqsadga muvofiq. O'quvchi aynan faolga oshirilgan talab qo'yadi. O'quvchilar jamoasida faol rahbarligida o'z-o'zini boshqarish jamoa a'zolaridan ayrimlarning boshqasi usidan ustun kelishiga olib kelmasligi kerak.

Shu bois o'quvchi faolini maqsadga muvofiq faoliyat yuritishini nazorat qilib borishi lozim.

O'quvchilar jamoasini shakllantirishda an'analarni muhim o'rinni tutadi. Jamoa an'analari jamoa a'zolari tomonidan birdan qo'llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odatlar bo'lib, ularning mazmunida

munosabalar xususiyati hamda jamoaning ijtimoiy fikri yorqin ifodalanadi.

Jamoa an'analari shartli ravishda ikkiga bo'linadi: kundalik faoliyat an'analari; bayram an'analari.

Kundalik faoliyat an'analari o'quvchilarning o'quv faoliyati (o'zaro yordam turlari), va mehnat faoliyati (ko'chatlar o'tkazish, hasharlar uyushirish va boshqalar)ni o'z ichiga oladi.

Bayram an'analariga ijtimoiy ahamiyatga ega turli voqea hamda hodisalar bilan bog'liq sanalar (xususan, «Alifbe bayrami», «Mustaqillik bayrami», «Navro'z bayrami», «Xotira va qadrlash kuni» va boshqalar)ni nishonlash maqsadida tashkil etilgan faoliyat kiradi.

Nazorat uchun savol-topshiriqlar:

1. Keng va tor ma'nodagi tarbiya tushunchalariga izoh bering.
2. Tarbiya mazmuni deganda nima tushiniladi?
3. Tarbiyaning maqsadi va umumiy vazifalarini bayon eting.
4. Tarbiya jarayoni qanday o'ziga xos xususiyatlarga ega?
5. Tarbiya qonuniyatlarini shrhlab bering.
6. Tarbiya tamoyillarini izohlang.
7. «Jamoa» va «o'quvchilar jamoasi» tushunchalariga izoh bering.
8. O'quvchilar jamoasining o'ziga xosliklarini sanab bering.
9. O'quvchilar jamoasini shakllantirish bosqichlarini izohlang.
10. O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalariga doir ma'lumotlarni topib o'qing.

TARBIYA TURLARI VA ULARNING MOHIVATI. TARBIYANING UMUMIY METODLARI. JAMOA TARBIYA OBJEKTI VA SUBJEKTI SIFATIDA

Reja:

1. Tarbiya turlari tasnifi
2. Tarbiyaning umumiy metodlari
3. Aqliy, aqliy, ma'naviy va jismoniy tarbiyaning maqsadi va vazifalari.
4. Fuqarolik va siyosiy tarbiya zaruriyati

Adabiyotlar:

1. Sh. Mardonov, U. Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. -T: "Ishonch hamkor", 2021.
2. R.A. Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik -T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik - T.: Sano-standard, 2017.

Tayanch iboralar: tarbiya, tarbiya jarayoni, tarbiyaning maqsadi, tarbiya mazmuni, tarbiyaning umumiy vazifalari, tarbiya turlari, tarbiya qonuniyatlari, tarbiya tamoyillari.

1. Tarbiya turlari tasnifi. Tarbiya turlari turli sohalariga ko'ra tasnif etiladi. Ko'proq umumlashgan tasnif o'zida aqliy, mehnat, jismoniy tarbiyani qamrab oladi. Ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlarining turli yo'nalishlari bilan bog'liqlikda fuqarolik, siyosiy, buyalmalilar, axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy, huquqiy, ekologik, iqtisodiy tarbiyaga bo'linadi. Institutional belgilariga bo'yicha oila, ta'lim muassasasi, ta'lim muassasasidan tashqari, diniy, bolalar, yoshlar tashkilotlaridagi tarbiya, maxsus ta'lim muassasalaridagi tarbiyaga bo'linadi. Zamonaviy pedagogik jarayonda tarbiyalanuvchiga: inson aqliy, estetik, axloqiy, jismoniy, siyosiy-g'oyaviy, iqtisodiy, ekologik hamda diniy tarbiya olishi lozimligini uqtirishning o'ziga kam samara beradi. O'quvchi uchun yuqorida qayd etilgan tarbiya yo'nalishlarining nima uchun kerakligi, ularning insonga nima beradigan kabi masalalar qiziqarli. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar tarbiya tizimida muammoing mana shu jihati birinchi o'ringa

qo'yilmoqda. Yuqorida qayd etilgan g'oyalar to'g'ri tashkili etilgan pedagogik jarayonda – yetuk fuqaro, malakali mutaxassis hamda barkamol oila sobibini tarbiyalab voyaga yetkazish uchun xizmat qilishi lozim.

Herbert Spencer - ingliz olimi "Tarbiya - bolaning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta'minlashning amaliy jarayonlarini o'z ichiga olishi kerak" - deb yozadi, va "bolaning yashash sharoitlari uning shaxs sifatida ulg'ayishiga bog'liqligi, ta'sirini misollar orqali keltiradi. O'zining "Butun shaxsni rivojlantirish" kitobida tarbiyaning aqliy, axloqiy va jismoniy turlarini ko'rsatib o'tib, ulardan eng asosiy axloqiy tarbiyadir deb ta'kidlaydi. (The elements of teaching. Jems M. Banner. Gardners Books.)

Tarbiya va tarbiyalanuvchilar orasidagi munosabatlar uslubiga ko'ra avtoritar, demokratik, liberal, erkin tarbiya; turli falsafiy konsepsiyalar bilan bog'liqlikda pragmatik, aksiologik, jamoaviy, individual tarbiya farqlanadi.

Demak, tarbiya jarayoni o'zida quyidagi xususiyatlarni namoyon etadi:

Yuqorida bayon etilgan fikr-mulohazalarga tayangan holda mavzuga quyidagicha xulosa qilish mumkin:

1. Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni bo'lib, har qanday tuzum va zamonda ijtimoiy munosabatlar mazmunini aniqlash, ularni tashkil etish asosi bo'lib kelgan.

2. Yosh avlod tarbiyasi turli makon va zamonda muayyan maqsad asosida tashkili etiladi. Ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish jarayonida bir qator vazifalar hal etiladi. Tarbiyaning maqsad va vazifalari ijtimoiy tuzum mohiyati, taraqqiyot darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, jamiyat fuqarolarining dunyoqarashi, intilishlari, orzu-niyatlari asosida belgilanadi.

3. Tarbiya jarayonining xususiyatlarini chuqur anglash va ularni inobatga olgan holda tarbiyani tashkili etish oldinga qo'yilgan maqsadga erishish, shuningdek, bu boradagi vazifalarni ijobiy hal etish imkonini beradi.

2. Tarbiyaning umumiy metodlari. To'rtinchi sinfda har xil buyumlar: qalam, ruchka, rezinka va boshqalar narsalar yo'qola boshladi. Bir kuni sinfdagi qizchaning bosh kiyimi yo'qoldi. O'qituvchi

topilmalar byurosining faoliyati haqida gapirib berdi. Bolalar topib olingan narsalar qaytarib berilishi to'g'risidagi kattalardan eshitgan misollarni aytishdi.

O'qituvchi qanday tarbiya metodini qo'llagan? Bu metodning samaradorligi nimalarga bog'liq? Har doim ham ushbu metod samara beradimi?

2. Ko'p bolali oilaning otasi mamnun bo'lib hikoya qiladi: yer ag'darish biz uchun hech gap emas. 1-2 kg konfet, pechene sotib olib kelamanda, qani bolalar bu sizlarga, lekin oldin yerni chopib beringlar, deyman.

-Bolalar konfetsiz yer ag'darishmaydimi, - so'radik biz.

-Unga tirishib ishlashmaydi-da,

- tushuntirdi ota.

Ota qo'llagan rag'batlantirish usuliga qanday baho berasiz?

1. Tarbiya metodlari haqida tushuncha. Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» - yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li. Tarbiya amaliyotiga tarbiya etilganda, metodlar - bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir.

Tarbiya metodlari tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari yig'indisidir.

Tarbiya usullari - umumiy metodning bir qismi, alohida harakati, yamada aniqlashuvi. Obrazli aytganda, usullar - bu qo'yilgan maqsadga tezroq erishish uchun tarbiyachi o'zining tarbiyalanuvchilari bilan yo'l ochadigan o'rganilmagan so'g'moq. Agar uni boshqa tarbiyachilar ham foydalanma boshlasa, u holda asta-sekin usullar keng ustunli yo'llar - metodlarga aylanishi mumkin.

Tarbiya usullari - umumiy metodning bir qismi, alohida harakati

Amaliyotda tarbiya vositalari tushunchasi ham ajratiladi. Usullarga deganda ta'sir ko'rsatishlar birligi, vosita deganda, usullar yig'indisi tushuniladi. Vosita - bu usul ham emas, metod ham emas. Masalan, mehnat - tarbiya vositasi, biroq uni ko'rsatib berish, mehnatni baho-lash, ishdagi xatoni ko'rsatish - bu usullar. So'z (keng ma'noda) - tarbiya vositasi, biroq replika, taqqoslash - usullar. Bu bilan bog'liqlikda bu'zan tarbiya metodlari qo'yilgan maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun foydalaniladigan usul va vositalar tizimi sifatida aniqlanadi. Xuddi shuningdek metodning tuzilishida usullar va vosita albatta mavjud bo'ladi.

Tarbiya vositalari - bu usul ham emas, metod ham emas, usullar yig'indisi.

2. Tarbiya metodlari tasnifi. Zamonaviy pedagogikada ba'zilar amaliy vazifalarni hal etishga, ba'zilar faqat nazariy vazifalarni o'zida aks ettiradigan o'nlab tarbiya tasniflari mavjud.

Metodlar o'ziga xos xarakteriga ko'ra ishonitirish, mashq, rag'batlantirish va tanbeh berishga bo'linadi. Mazkur holatda metodning umumiy xarakterli belgisi o'ziga xoslikni, qo'llanishga yaroqlilikni aks ettiradi. Bu tasnifga metodlarning ko'proq umumlashganligi bilan ajralib turuvchi tarbiyaning umumiy metodlari mustahkam tutashib ketadi. U o'zida ishonitirish, faoliyatni tashkil etish, o'quvchilarning xulq-atvorini rag'batlantirish metodlarini qamrab oladi. I.S. Maryenkonning tasnifida tarbiya metodlari guruhlar quyidagicha nomlanadi: tushuntirish - reproduktiv, muammoli vaziyatli, o'rgatish va mashq metodlari, rag'batlantirish, to'sqinlik qiluvchi, boshqarish, o'zini-o'zi tarbiyalash.

Skinner nazariyasi o'qitish va ta'lim olish jarayonida o'qituvchilarning o'zlarini hulq-atvorlari muhim bo'lmagan rolda ekani uchun tanqid qilinadi, bu mavzuda gap ketganida unga e'tibor berishga chegara qo'yilgan, bu o'rinda jazo tayinlash va mukofotlashdan ko'ra ko'proq, deydi, o'qituvchilar o'zlarini (Men termini 5-bo'limda to'laroq yoritilgan) namuna bo'lishlari zarur. Bu "ahloq o'ynini o'ynash"ni istamayotgan o'quvchilar - mehribonlik ko'rsatilmagan yoki, ular ta'limda omadga erishmagan, yo ular o'qituvchi tomonidan maqtalib, yo koyilmagan - bilan yuzaga kelgan muammoni hal qilishshart bo'lgan o'qituvchilarga kichik yordam taklif qiladi.

Tarbiyalanuvchilarga ta'sir etishi natijalariga ko'ra metodlarni ikki guruhga bo'lish mumkin:

• Axloqiy me'yorlar, motivlarni hosil qilishga, tasavvur, tushuncha, g'oyalarni shakllantirishga ta'sir etuvchi.

• Xulq-atvorning u yoki bu turini aniqlaydigan odatlarni hosil qilishga ta'sir etuvchi.

Hozirgi vaqtda o'zida tarbiya metodlaridagi yagona maqsad, mazmun va tartiblilikni aks ettiruvchi ko'proq ob'yektiv va qulay metodlar qo'llaniladi. Ana shunday tavsif bilan bog'liqlikda tarbiya metodlari uch guruhga bo'linadi:

• Shaxs ongini shakllantiruvchi metodlar.

• Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlari.

• Xulq-atvorni va faoliyatni rag'batlantirish metodlari.

Shaxs ongini shakllantirish metodlari o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlardir, e'tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg'usi va irodasiga ta'sir ko'rsatish usullari sanaladi.

Shaxs ongini shakllantirish (ishonitirish) metodlariga quyidagilar kiradi: hikoya, tushuntirish, izohlash, ma'ruza, etik suhbat, nashat, o'g'il, ko'rsatma, mumozara, namuna.

Bu guruhga mansub metodlarning mohiyati shundaki, ular orqali o'quvchilar ongiga jamiyatda ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy g'oya va maqsadlar singdiriladi. O'quvchilarda g'oya ijtimoiy va ijtimoiy faollik, ya'ni, davlatning ichki va xalqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish ko'nikmalarini tarbiyalash lozim.

Tushuntirish ijtimoiy ongini shakllantirishda eng ko'p ishlatiladigan metoddir. Tushuntirishning vazifasi o'quvchilarni yuksak madaniyatli, milliy g'urur tuyg'usiga ega bo'lib voyaga yetishlarini tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Suhbat. O'quvchi shaxsini g'oyaviy va ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda o'qituvchining jonli so'zi eng ta'sirchan metod hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning mazkur sinf o'quvchilari uchun dolzarbligi, o'quvchilarning suhbat mazmuniga bo'lgan munosabatlari va suhbatdan kutilayotgan natijani hisobga olish zarur.

Hikoya. O'quvchilar odatda hayot va turli adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar. Ularga axloq me'yorlari, xalq o'limishi, tabiiy boyliklar, qahramonlar hayoti va jasorati, shuningdek, tarix, adabiyot va san'at haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot namunalari, shuningdek, ommaviy axborot vositalari - radio, televidenie, gazeta va jurnallar sahifalarida hamda Internet matbuotida e'ton qilingan ma'lumotlar ham o'quvchilar uchun qimmatli material bo'lib xizmat qiladi. Suhbat ham, hikoya ham o'quvchilarning yoshiga mos mavzularda, ular tushunadigan so'zlar vositasida adabiy tilda o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Suhbat yoki hikoya mavzusining o'quvchilar tomonidan belgilanishi, ularning samarali kechishini ta'minlaydi, buning natijasida o'quvchilar ilgari surilayotgan mavzuga befarq qaramaydilar.

Namuna. O'quvchilar o'z atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni ko'rishlari va ibrat olishlari nihoyatda muhim.

O'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi, ayniqsa, yoshlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Ular o'qituvchining darsda va hayotda o'zini qanday tutishini, atrofidagi kishilar bilan qanday munomala qilishini, o'z vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar.

O'quvchilar o'zlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar, Xulq-atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning, ba'zan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchi va ota-onalar har qanday holida ham o'zlarini tuta bilishlari kerak. Ular qacda bo'lishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozim. Kattalarning so'zi bilan yurish-turishi va xatti-harakatlarida tafovut bo'lmashligi kerak.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari. O'quvchida o'z-o'zini tarbiyalashga, ya'ni, o'z ustida ongli, bartartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblash mumkin. Tarbiya jarayonida o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish o'z shaxsi, mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish uchun o'quvchi o'zining yurish-turishi, intizomi, ijobiy fazilatlarining ortib borishi va aksincha, salbiy odatlarining kamayib borishi haqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O'z-o'zini baholash mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'quvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordam-lashish zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin o'quvchini bunga etarli tayyorlash mumkin. Shu bois o'quvchi irodali bo'lishi, o'z burchini tushunishi, tahsil va tarbiya olish uchun sababli asos bo'lishi, ya'ni, tarbiyalanishni xohlashi, o'zini o'rtoqlari, atrofdaqlarining ko'zi bilan ko'rish va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi lozim.

Maktab amaliyotida izohlash ishonitirishga tayanadi. Ishonitirish vositasida o'quvchi ruhiyatiga sezilarli holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishonitirishdan tarbiyalanuvchi ma'lum ko'rsatmani qabul

qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan faollik metodlarining ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan birlashtirilgan munozara usuli bo'lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va boshqalar mavzularda o'tkaziladi. Munozara turli nuqtai nazarlar to'qnashgan vaziyatda o'quvchilarda ma'lum hodisaga nisbatan insonchilik hissiyatini yordam beradi.

Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor me'yoriylarini shakllantirish (masbq) metodlari: masbq, pedagogik talab, ijtimoiy fikr, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyat.

Masbq va o'rgatish metodlari muayyan masbq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yoriylari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

O'qituvchi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. O'quvchilar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdaqlar bilan faol munosabatda kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib topiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi.

Masbq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Masbq va odatlantirish o'quvchi uchun ongli, ijobiy jarayondir. Masbq natijasini ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilindi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

Topshiriq o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul. O'quvchilarning topshiriqlarni jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. O'quvchilar o'z kuchlarini umum ishga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar, mehnat qilish o'quvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur

bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yori. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Faoliyatni rag'batlash va motivatsiyalash metodlari: rag'batlantirish, tanbeh berish, uyaltirish.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. O'qituvchi har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglash olishi zarur.

Tanbeh berish - eng muhim jazo chorasi. O'qituvchi o'quvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

Uyaltirish - o'quvchining ma'lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiya uchun mas'ul bo'lgan subyektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilardan biri uyat, or-nomus va sharm-hayodir. Odamda insonda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, avvalo, o'zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu his-tuyg'ularni ehtiyotkorlik bilan o'stirish lozim, lekin hadeb uyaltiraverish va qiziriraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rinda foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

3. Tarbiya metodlarini tanlab olish shartlari. Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqtai nazaridan baholash mumkin.

Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog'liq:

Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Maqsad natijaga metodlarni oqlaydi, balki ularni aniqlab beradi. Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo'lishi zarur.

Tarbiya mazmuni. Unutmastik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir.

Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish.

U yoki shunga o'xshash vazifalar tarbiyalanuvchilarning yoshi bilan bog'liqlikda amalga oshiriladi. Yosh bu oddiygina qara yashaganligi son ko'rsatkichi emas. Unda egallangan ijtimoiy tajriba, psixologik va ahloqiy sifatlarning rivojlanganlik darajasi o'z aksini topadi. Aytaylik, mas'uliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda hai shakllantirish mumkin. Biroq ha8 bir bosqichda muakor sifati shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi.

Jamoa shakllanganlik darajasi. O'zini o'zi boshqarishning jamoa shakllaning rivojlanishi bilan bog'liqlikda pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlari hai o'zgarmasdan qiyoiyayo. Bizga ma'lumki boshqaruvning moshlashuvchanligi tarbiyachining tarbiyalanuvchilar bilan muvaffaqiyatli hamkorligining zaruriy sharti.

Tarbiyalanuvchilarning individual o'ziga xosliklari.

Umumiy metodlar, umumiy dasturlarning o'zi tarbiyaviy o'zaro ta'sir etishning asosi bo'la olmaydi. Ularga individual va shaxsiy tuzatishlar kiritish zarur. Insonparvar pedagog har bir shaxs o'ziga xosligini rivojlantirishga, o'ziga xosligini saqlashga, o'zining «Meni» ro'yobga chiqarishga imkon beradigan metodlarni qo'llashga harakat qiladi.

Tarbiyaviy shart-sharoitlar. Unga moddiy, psixofiziologik, sanitari-gigienikdan tashqari sinfda yuzaga keladigan munosabatlar: jamoadagi iqlim, pedagogik rahbarlik usuli va boshqalar tegishlidir. Ma'lumki, mavsum shart-sharoitlar bo'lmaydi, ular hamisha aniq. Ularning birlashuvi aniq holatlarda ko'rinadi. Tarbiya amalga oshadigan sharoit pedagogik vaziyatlar deb ataladi.

Tarbiya vositalari. Tarbiya metodlari tarbiya jarayonining tarkibiy qismi sifatida yuzaga chiqadigan tarbiya vositalaridan tashkil topadi. Metodlar ular bilan mustahkam bog'langan va birgalikda qo'llaniladigan boshqa tarbiya vositalari ham mavjud. Masalan, metodlarni samarali qo'llash uchun zaruriy yordam beruvchi ko'rgazmali qurollar, tarbiyaviy san'at asarlari va musiqa san'ati, ommaviy axborot vositalari.

Pedagogik malakani egallaganlik darajasi. Tarbiyachi odada faqat o'zi biladigan va qo'llay oladigan metodlarni tanlab oladi. Ko'plab metodlar murakkab bo'lganligi bois, o'qituvchidan ko'p kuch ishlatishni talab etadi. Bunday mas'uliyatdan bo'yin tovladigan pedagoglar ularsiz faoliyatni tashkil etishga harakat qiladi. Natija esa

turli obrazli, xilma-xil maqsad, vazifa, shart-sharoitlardan kelib chiqib metodlardan foydalanishga qaraganda past samaraga ega bo'ladi.

Tarbiya vaqti. Qachonki, vaqt kam, maqsad esa katta bo'lsa, «kuchi harakatga keltiradigan» metodlar qo'llaniladi, qulay sharoitlarda esa, tarbiyaning «oddiy» metodlaridan foydalaniladi. Tarbiyani «kuchi harakatga keltiradigan» va «oddiy» metodlarga bo'linishi shartli: birinchisi tanbeh berish va majbur qilish bilan, ikkinchisi nasihat qilish va doimiy o'rnatish bilan bog'liq.

Kutladigan natija. Metodni tanlayotganda, tarbiyachida muvaffaqiyatga erishishga nisbatan ishonch bo'lishi kerak. Buning uchun qo'llanilayotgan metod qanday natijaga olib kelishini oldindan ko'ra bilish kerak.

3. Aqliy, axloqiy, ma'naviy va jismoniy tarbiyaning maqsadi va vazifalari.

Aqliy tarbiya ta'limoluvchining intellekti, bilish imkoniyatlarini, iqtidor va qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Uning asosiy vazifasi - ta'lim oluvchilarning fan asoslari bo'yicha bilimlar tizimi bilan qurollantirish. Ularni o'zlashtirish natijasida dunyog'arash asoslari shakllanishi zarur.

Aqliy tarbiya asosiy vazifasi ta'lim oluvchilarning fan asoslari bo'yicha bilimlar tizimi bilan qurollantirishdir.

Aqliy tarbiyaning vazifalari quyidagilar:

- belgilangan hajmdagi ilmiy bilimlarni egallash;
- dunyog'arashni shakllantirish;
- aql kuchi, iqtidor va qobiliyatlarini rivojlantirish;
- bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirish;
- shaxs salohiyati imkoniyatlarini rivojlantirish;
- bilish faoliyatini shakllantirish;
- doimiy ravishda o'z bilimlarini to'ldirish, umumta'limiy tayyorgarlik darajasini oshirish ehtiyojlarini rivojlantirish;
- ta'lim oluvchilarni bilish faoliyati metodlari bilan qurollantirish;
- fikrlash qobiliyati, ijodiy faoliyat tajribalarini shakllantirish.

Agar inson odamlar orasida ijtimoiy muhida yashar ekan, uning aqliy taraqqiyoti, intellekti haqida gapirishga to'g'ri keladi. Bu esa uning jismoniy taraqqiyoti uchun ham muhim.

Aqliy rivojlanish deganda hayotiy ta'sir etish va oqibatlarining barcha miqdoriy imkoniyatlari natijasida kelib chiqadigan aql kuchi va fikrlashning rivojlanish jarayonini tushunish mumkin.

Aqliy rivojlanishning nima ekanligini aniqlash uchun "fikrlash" va "aql kuchi" tushunchalariga to'xtalish lozim bo'ladi.

Amaliy tajribamizda fikr so'zini juda ko'p uchramiz. Oddiy qilib aytganda, ob'ektiv olamdagi voqea-hodisalarni ongimizga ta'sir etishi natijasida hosil bo'lgan tuyg'u fikr deb ataladi. Uning tub mohiyati shunda-ki, fikrimiz orqali biz ko'zimiz bevosita ilg'amayotgan, ko'z o'ngimizda bo'l-magan, bo'lgan taqdirda ham o'sha narsaning tekki xususiyatiga aloqador bo'lgan «siri» jihatalarini ko'rish imkoniga ega bo'lamiz.

Fikrlash esa, shaxs bilish faoliyati jarayoni bo'lib, voqelikni bevosita va umumlashgan holda aks ettirish bilan xarakterlanadi. Boshqacha aytganda, u aqliy faoliyat mahsuli. Eng qizig'i fikrlash merosiy tushuncha, u barcha insonlarga xos. Falsafiy, pedagogik, psixologiyk talabiyotlarda fikrlashning 20 dan ortiq turlari ajratib ko'rsatiladi: mantiqiy; abstrakt(mavhum); umumlashgan; nazariy; texnik; reproduktiv; ijodiy(produtiv); tizimli; kategorial; induktiv; deduktiv; algoritmik; tanqidiy; mustaqil va boshqalar.

Aqliy rivojlanish - inson psixikasining individual o'ziga xosliklaridan, u yashayotgan ijtimoiy-tarixiy sharoitlar bilan bog'liq. Ikki hayotiy tajribalarni oshib borishi va uning yoshi bilan aloqadorlikdagi intellektual faoliyatidan kelib chiqadigan miqdoriy va sifat o'zgarishlarining murakkab dinamik tizimi. Insoniyat tajribasini qonunchilik o'zlashtirganlik aqliy rivojlanishda hal qiluvchi omil sifatida aks etadi. Amaliy bilimlar zahirasi aqliy rivojlanishning tuzilishiga kiruvchi tarkibiy qismlardan biri sifatida qaralishi kerak.

Amaliy bilimlar zahirasi bilan bir qatorda aqliy rivojlanishning tuzilishida ta'lim olganlik o'z aksini topadi. Ta'lim olganlik - bu aql sifatini shakllantiruvchi shaxs intellektual xususiyatlarining tizimi.

Aqlning teranligi inson yangi materialni egallashda mavhumlashtra olishi mumkin bo'lgan belgilarning muhimligi bosqichi va ularni umumlashganligi darajasida namoyon bo'ladi.

Aqlning sustligi qarama-qarshilikda: bir qoliplikka, fikrlashdagi odatiylikka moyillikda, bir harakatdar tizimidan boshqasiga o'tishdagi qiyinchilikda namoyon bo'ladi.

Fikrlarning moslashuvchanligi maqsadga muvofiq o'zgaruvchanlikni talab etadi.

Aqlning barqarorligi insonga vazifalarni fikrli hal etish, ularning butun belgilarini xotirada eslab qolishga imkon beradi. Bu sifat tasniflashga oid biror vazifani hal etishda aniq ko'rinadi.

Fikrli faoliyatning anglanganligi - uning mahsuli sifatida so'zda ifoda etish imkoniyatida aks etadigan aqlning sifati.

Aqlning mustaqilligi - yangi bilimlarni, vazifalarni hal etishning yangi yo'llarini faol izlashda namoyon bo'ladi.

Fikrning tejankorligi - kam vaqt sarflab etarlicha bilimlarni egallay olishda aks etadi.

Axloq va ma'naviyat chuqur ichki o'zaro aloqadorlikka ega.

Zero, ma'naviyat individ mansub bo'lgan guruhlar axloqi ta'sirida yuzaga keladi, axloq esa, o'z navbatida, guruh a'zolari bo'lgan individlar ma'naviyatining o'zaro tutash ommaviy munosabatlarda namoyon bo'ladi.

Axloq - ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. Zero, axloq, axloqiy me'yorlarsiz shaxsning ruhiy va jismonan etukligining me'zoni bo'lgan ma'naviy kamolotga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham ma'naviy-axloqiy tarbiyada uzviylik, aloqadorlik dialektik xarakterga ega bo'lib, shaxsning ma'naviy-axloqiy shakllanishida muhim sanaladi.

Axloq - ijtimoiy ong va tarbiyaviy ta'sir etish shakli sifatida. Axloq - ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi.

Axloq (arabcha - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, ijtimoiy munosabatlarda hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soladigan qonun-qoidalar majmuidir.

Axloq tushunchalari umumiy xarakterga ega, ular alohida munosabatlarni emas, hamma sohasidagi munosabatlarni qamrab oladi. Bunday tushunchalar axloqiy kategoriya deb ataladi.

Ezgulik, tartiblilik, haqqoniylik, rostgo'ylik, adolatlilik, mehnatsevarlik, jamoaviylik kabi sifat va xususiyatlarni o'zida birlashtirgan shaxs tavsifi axloqiy tamoyillar deb ataladi.

Hayotda qoida sifatida qabul qilingan talablardan kishilar o'zlariga odamlar orasidan namuna tanlaydi. Bu axloqiy ideal deb ataladi.

Axloqning asosiy qirralari (tamoyillari) - birdamlik (shaxsiy manfaatlarining umumiylikning yuqori ko'rinishi sifatidagi ijtimoiylikka bo'yundirilishi) va insonparvarlik (shaxsga o'z-o'zicha qadriyat va yakuniy maqsad sifatida munosabada bo'lish). Axloqiy ongning

o'ziga xos tushunchalari sifatida yaxshilik va yomonlik, burch, vijdon, shon, qadr-qimmat kabilarni keltirib o'tish mumkin. Yuqorida aytilganlarni e'tiborga olib, axloqning jamiyat a'zolarining faoliyatiga yo'nalganligi va uni bosqartirishi ma'nosida, faoliyatli tavsifini ko'rsatib o'tish to'g'ri bo'ladi.

Axloqiy me'yorlar har bir inson va jamiyat uyg'unlikda mavjud bo'la olishiga intilgan kishiilik jamiyatining ko'p asrlik tajribasi natijalidir.

Insoniyat hamisha eng muhim maqsadlardan biri sifatida kishilarning hamkorlikdagi yashashda uyg'unlikka intilib kelgan. Axloq me'yorlari insonning yaxshilik va yomonlikni chegaralash, ezgulik bilan ekaniy aniqlashga intilishlari natijasida yuzaga kelgan.

Axloq me'yor va qadriyatlardan iborat. Axloqning uchinchi elementi idealarni esa, shaxs o'zida tarkib topitirishni xohlagan me'yor va sifatlardan ajratib ko'rsatish mumkin.

Me'yor - bir turdagi xulq-atvor, takrorlanadigan vaziyat, talab, standart, taqdid uchun misol, ijtimoiy fikr, did, qoida, urf-odat shaklidagi namuna. Me'yorlar ajdodlarning katta ijobiy ahamiyatga ega tajribasini o'zida mujassamlaydi, zero ular u yoki bu xulq-atvorning ko'plab avlodlar tajribasida sinalgan maqsadga muvofiqdagi aks etadi.

Qadriyatlar - ijtimoiy munosabatlarda va jamiyat a'zolarining ijtimoiy ahamiyatli fazilatlar. Qadriyatlar xilma-xil tasnifga ega bo'lib, eng umumiy tarzda mutlaq va nisbiy qadriyatlar farqlanadi. Absolyut qadriyatlar, ya'ni umumahamiyatli (ob'ektiv) tavsifga ega bo'lib, ular o'zida shubhasiz asoslangan, istalgan nuqtai nazardan, turlicha munosabatlarda va barcha sub'ekt uchun ijobiy xususiyatga ega. Ulardan tashqari, nisbiy ijobiy qadriyatlar ham mavjud bo'lib, ular faqat qandaydir munosabat bilan yoki ma'lum bir sub'ektlar uchungina ijobiy tavsifga ega bo'ladi.

Ma'naviyat va axloq o'z navbatida tarbiya jarayonini samarali tashkil etishni taqozo etadi. Ma'lumki, tarbiya yosh avlodni jamiyatda yashashga maqsadli tayyorlash jarayoni bo'lib, maxsus tashkil etilgan davlat va jamoat institutlari orqali amalga oshiriladi, jamiyat tomonidan nazorat qilinadi va tuzatishlar kiritib boriladi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimida ma'naviy-axloqiy his-tuyg'ular inson tomonidan, uning voqea-hodisalar, kishilar hamda o'z xulqiga nisbatan his-tuyg'ularni uyg'unlashtirishga rag'bat paydo qiluvchi tarbiyaviy ishlar tizimi tashkil etilgandagina samarali kechadi. Mazkur tizimda

xulq-atvorni shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlar aks etadi. Shunga ko'ra ma'naviy-axloqiy xulq-odobga doir xislatlarni shakllantirishga undovchi rag'bat bilan hosil bo'ladigan faoliyat eng asosiy bo'lib hisoblanadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida uyushtiriluvchi tadbirlar xulq-odobga doir xatti-harakatlar zanjiridan iborat bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy xatti-harakatlar esa o'quvchi tomonidan axloqiy me'yor va tamoyillar mohiyatini o'rganish, ularni anglab etishdan iboratdir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari. Ma'naviy-axloqiy tarbiya - yagona ijtimoiy tarbiya jarayonining tarkibiy qismi. Jamiyat tomonidan insonlar xulqining boshqarilishiga zarurat ikki o'zaro bog'liq vazifani shart qilib qo'yadi: birinchidan, jamiyat ongida me'yorlar, tamoyillar, ideal, adolat, e'zgulik va yovuzlik kabi tushunchalar ko'rinishida aks etadigan va asoslanadigan axloqiy talablarni ishlab chiqish; ikkinchidan, inson o'z xatti-harakatlarini yo'naltirishi va nazorat qila olishi, shuningdek ijtimoiy xulqni boshqarishda ishtirok eta olishi, ya'ni boshqa kishilarga talab qo'ya bilishi va ularning xatti-harakatlarini baholay olishi uchun bu talablarni hamda ular bilan bog'liq tasavvurlarni har bir inson ongiga singdirish. Aynan shu ikkinchi vazifa insonda shaxsning tegishli e'tiqod, ma'naviy moyilliklar, his-tuyg'ular, odatlar, bargaror axloqiy sifatlarni shakllantirishdan iborat bo'lgan axloqiy tarbiya orqali hal qilinadi. U yoki bu jamiyatda ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonining mazmuni uning maqsadlari bilan belgilanadi. Bu maqsadlar ijtimoiy munosabatlar tavsifi bilan belgilanadi.

O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish ularning ma'naviy dunyosini, ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatlari va xulqini tarbiyalash hamda rivojlantirishni taqozo etadi. O'quvchilarni axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi: 1) o'quvchilarda axloqiy his-tuyg'ular va xatti-harakatlarni tarbiyalash; 2) xulq madaniyati va ijobiy his-tuyg'ularni tarbiyalash; 3) axloqiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi: ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi; ta'lim-tarbiya ishiga o'quvchi shaxsini hurmat qilgan holda yondashishi; ma'naviy-axloqiy tarbiyani hayot va amaliyot bilan bog'lab olib borish; o'quvchilarning faolligi; jamoada tarbiyalash;

tarbiyaviy ishning tizimliliigi va izchilligi; tarbiyaviy ishning ta'sirchanligi; oila, ta'lim muassasasi, davlat va nodavlat tashkilotlar hamda kattalar tarbiyaviy ta'sirining birligi; o'quvchidagi ijobiy sifatlarga aynanish; o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishni ko'zda tutish.

Tarbiyaning zamonaviy tamoyillari - tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasida sub'yekt-sub'yekt munosabatlarining o'rnatilishi, dialog muqolai nazariyaga muvofiq tarzda shunday xulosaga kelindiki, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun psixik jarayonlarga (motivatsiya, anglash, interiorizatsiya va boshqalar) tashqi ta'sirlar ichki, individual-shaxsiyga organik va mustahkam aylanadigan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari. Ma'naviy-axloqiy tarbiyada turli metod va usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari deganda, o'quvchilarning axloqiy tasavvur va bilimlarni egallab olishga, ularni madaniy xulq va ijobiy munosabatlarni, shaxsning axloqiy his-tuyg'ulari va sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan faoliyat usulidir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlarini shartli ravishda quyidagicha tasnif etish mumkin:

Ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirish metodlari: hikoya, tushuntirish, etik suhbat, izohlash, nasihat, o'git, ko'rsatma, namuna va boshqalar.

Ma'naviy-axloqiy xulq-atvorni shakllantirish metodlari: mashq, o'rgatish, pedagogik talab, tarbiyalovchi vaziyat, topshiriq va hokozolar.

Ma'naviy-axloqiy motivatsiyani hosil qilishga doir metodlar: rag'batlantirish, musobaqa, tanbeh berish kabilar.

Ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirish metodlari. Ma'naviy-axloqiy mavzudagi hikoya - axloqiy mazmundagi voqea-hodisalarni yorqin emosional bayon etilishidir. Hikoya tarbiyalanuvchilarning his-tuyg'ulariga ta'sir etib, ularni axloqiy me'yor va qoidalarni tushunish hamda o'zlashtirishga yordam beradi. Yaxshi bayon tavsifga ega hikoya axloqiy tushunchalarning mohiyatini ochib berishgagina xizmat qilib qolmay, balki tarbiyalanuvchilarda madaniy xulq-atvor qoidalariga ijobiy munosabatning yuzaga kelishiga xizmat qiladi. Ma'naviy-axloqiy mazmundagi hikoya bir nechta vazifani bajaradi:

bilimlar manbai bo'lib xizmat qiladi, tarbiyalanuvchining xulq-atvor tajribasini kattalarniki asosida boy'itadi.

Ushbu metodning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

1) tarbiyalanuvchilarda ijodiy axloqiy hislarni uyg'ota olish, hikoya qahramonlariga hamdardlik bildirish - yutug'idan quvonib, muvaffaqiyatsizligiga birgalishib achinish;

2) tarbiyalanuvchilarga tushunarsiz bo'lgan ayrim axloq qoidalarining mazmunini ochib berish;

3) ma'naviy-axloqiy mavzulardagi hikoyalardan mashg'ulotlarda, sayrlarda, tarbiyalanuvchilarning o'z hayoti bilan bog'liq bo'lgan joylarda ham foydalanish.

Ma'naviy-axloqiy mazmundagi hikoya samaradorligini ta'minlash uchun quyidagi shartlarga rioya qilinishi zarur:

1. Hikoya tarbiyalanuvning ijtimoiy tajribasiga mos kelishi lozim. Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilar uchun hikoyaning qisqa, emosional, tushunarliligi bo'lishi maqsadga muvofiq.

2. Hikoyaning rasmlar bilan, musiqqa jo'rliqida bayon qilinishi uning yaxshi idrok qilinishini ta'minlaydi.

3. Ma'naviy-axloqiy mavzudagi hikoyaning yaxshi idrok qilinishi uchun unga mos muhitning yaratilganligi muhim ahamiyatga ega.

4. Hikoyadan ko'zlangan maqsadga erishish uchun uni mohirona bayon etib bera olish lozim. Ishonarsiz, bir xil ohangda hikoya qilish orgali buni amalga oshirib bo'lmaydi.

Tushuntirish metodi esa, tarbiyalanuvchilarga yangi axloqiy tushuncha, me'yor va qoidalarni bayon qilib berilayotganda ishlatiladi. Tushuntirish kattalarning jonli so'zi va namunasiga asoslaniladi. Masalan, ro'paradan kelayotgan tanish kishiga xushmuomatalik bilan salom berish uchun biroz to'xtab u kishining yuziga qarab, kulimsirab "Assalomu alaykum" deyish, keyin yo'lda davom etish kerak. Tushuntirish va ko'rsatish tabiiy bo'lmog'i lozim.

Ma'naviy-axloqiy mavzudagi suhbatlar orgali tarbiyalanuvchilar axloq me'yorlari va qoidalarini, ijodiy xulq shakllarini egallabgina qolmay, shu bilan bir qatorda ularda axloq qoidalari va me'yorlariga nisbatan talab yuzaga keladi. Suhbat jarayonida tarbiyalanuvchilarning axloqiy tajribalarini kengaytirib borish, xulqning axloqiy sabablarini aniqlab berish kerak. Suhbat vaqtida tarbiyalanuvchilar o'z fikrlarini erkin aytilishlariga keng imkon berish lozim. Shunda ular har bir xatiri-

harakatlarini ong'li ravishda, axloq me'yorlari va qoidalari asosida bajarishga urinadilar.

Izohlash - tarbiyalanuvchilarga og'zaki-emosional ta'sir ko'rsatish metodi. Milliy tarbiyamizda mazkur metod "ta'birlamoq" tarzida ham ishlatiladi. Ta'birlamoq - tarbiyalanuvchida, tarbiyalanuvchilar guruhida uchrab turuvchi xatti-harakatlarni sifatlamoqdur. Tushuntirish va hikoyadan farqli ravishda izohlashning muhim jihati biror yosh guruhini yoki alohida tarbiyalanuvchiga ta'sir etishga yo'nalganligidur. Mazkur metodni qo'llashda maktabgacha yosh guruhini va tarbiyalanuvchilar guruhining shaxsiy sifatlarga asoslaniladi. Maktabgacha yosh guruhida sodda izohlash ko'rinishidan foydalaniladi: «Mana bunday qilish kerak», «hamma shunday qiladi» va boshqalar. Izohlash metodi yangi axloqiy sifatlari yoki xulq-atvor shakllarini shakllantirish hamda tarbiyalanuvchilarda ma'lum bir xatti-harakatlarga to'g'ri munosabatni tarkib topirish uchun xizmat qiladi.

Tarbiyalanuvchilarni axloqiy tarbiyalashda nasihat qilish muhim o'rin tutadi. **Nasihat** - sokin, xayrixoh vaziyatda tarbiyalanuvchini yaxshi yo'lga solish, ta'lim berish maqsadida aytilgan gap, maslahat, pando, o'git. Aynan nasihat tinglash va unga rioya etish mazkur yosh guruhini uchun xosdir. Nasihat orgali tarbiyalanuvchi psixikasiga tizimli ta'sir ko'rsatilib, unda ma'lum bir faoliyat motivlari va ustanovkalar hosil qilinadi.

Shuningdek, tarbiyalanuvchilarning axloqiy ong'ini shakllantirishda ko'rsatma berishdan ham foydalaniladi. Ko'rsatmoq - tarbiyalanuvchiga, tarbiyalanuvchilarga o'rnatilgan yoki ibrat olishlari yoki ularda yangi tushuncha, bilim hosil qilish maqsadida biror narsaga diqqat-e'tiborlarini jalb qilishdir.

Ishonitirish - tarbiyalanuvchilarni axloqiy tarbiyalashda katta yordam beradi («Kasal bo'lmalik uchun ovqatlanishdan oldin qo'lni yuvish kerak», «O'rtoq'ini urish yomon»). Ishonitirish o'z navbatida namuna ko'rsatishni talab etadi. Namuna tarbiyalanuvchining birinchi signal tizimiga faol ta'sir ko'rsatib, harakatlarni uchun aniq timsolini hosil qiladi va o'z navbatida tarbiyalanuvchida axloqiy ong, his-tuyg'ular, talonchilarni tarkib topirish, uning faolligini oshiradi.

Ma'naviy-axloqiy xulq-atvorni shakllantirish metodlari. Mashbuq - ma'naviy-axloqiy xulq va odatlarni tarbiyalashning eng ta'sirli metodidir. Unga qoidalarni mashbuq qildirish - foydal odatlarni qaytarish kiradi. Eslatish, o'rgatigan tajribani yangilash, nazorat - o'rgatigan

odatning to'g'ri va samarali ekanligini tekshirish, o'z-o'zini nazorat qilish, tarbiyalanuvchini faollashtiruvchi shaxsiy gigiena qoidalarini, ovqatlanish madaniyati, ko'chada, shaxsda xulq-atvor madaniyatini egallashni mashq qildirish bunga misol bo'la oladi. Mashq qildirish natijasida tarbiyalanuvchida malaka va odatlar tarkib topadi.

Mashq metodining samaradorligi quyidagi shart-sharoitlarni hisobga olishni talab qiladi: 1) mashqlar tizimi; 2) ularning mazmuni; 3) mashqning tushunarliligi bo'lishi; 4) hajmi; 5) takrorlash tezligi; 6) nazorat va tuzatish; 7) tarbiyalanuvchilarning individual o'ziga xosliklari; 8) mashqni bajarish joyi va vaqti; 9) individual, guruhli va jamoaviy mashq shakllarini uyg'unlashtirish; 10) motivatsiya hosil qilish va rag'batlantirish. Mazkur omillar orasida mashqning hajmi va sur'ati hamda kutiladigan natija o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqadorlik mavjud: mashq qanchalik ko'p va tez-tez bajarilsa, uning yordamida shakllantiriladigan sifatlarning shunchalik tez rivojlanadi.

Talab - tarbiyalash maqsadida tarbiyalanuvchidan biror narsani qat'iyat bilan so'rab turish bo'lib, tarbiyalanuvchilarning ma'lum bir faoliyatini rag'batlaydi yoki bartaraf etishga xizmat qiladi.

Taqdim etish shakliga ko'ra bevosita va bilvosita talab farqlanadi. Bevosita talab uchun qat'iylik, aniqlik, mohiyatning tushunarliligi bo'lishi xos bo'lib, keskin ohang, yuz harakatlari uyg'unligi aks etadi.

Bilvosita talab (maslahat berish, yalinish, ta'kidlash, qaytarish) bevosita talabdan farqli ravishda tarbiyalanuvchida qayg'u, urish, qiziqish, intilish kabi psixologik omillarni chaqirishga xizmat qiladi. Maslahat berish orqali tarbiyalanuvchida ma'lum xatti-harakatning foydali ekanligiga ishonch hosil qilinadi. Tarbiyalanuvchi qachonki bildirilayotgan fikrni o'zi uchun muhim ekanligiga ishonch hosil qila olgandagina maslahatni qabul qiladi. Yalinish - agar boshqa talab qilish ko'rinishi kor qilmasligiga ko'zi etsa, tarbiyalanuvchi qalbida mehri yong'ilash, uyg'un o'tish maqsadida uni biror narsaga ko'ndirish uchun iltimos qilish, o'tinib so'rashdir. Ta'kidlash - tarbiyalanuvchilar bilan o'tkazilgan har bir vaziyatda, ularga malol kelmaydigan axloqiy mazmuni uqtirib, tayinlashdir. Qaytarish - tarbiyalanuvchi jahli chiqib, qizishib biror kor-hol, yomonlik qilishga qaror qilsa yoki vazijahat shuni ko'rsatsa, uni bunday nomaqbul, nojo'ya tishdan, xatti-harakatdan o'zini tutishga undash, tiyish.

O'rgatish - tarbiyalanuvchiga biror ish-harakat (masalan, turli joy va vaziyatlarda o'zini tutishni, gapirishni va boshqalar) bajarish

usulini, yo'l-yo'rug'ini tushuntirish, bildirish va shu ishni mustaqil bajarib o'ladigan qilish. Mazkur metodni to'g'ri qo'llash qoidalariga quyidagilar kiradi:

1. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar tarbiya maqsadini aniq tasavvurga ega bo'lishlari lozim. Ayniqsa, tarbiyalanuvchi o'rgatilayotgan ish-harakatning nima uchun xizmat qilishini tushunib etmasa, tarbiyachining harakati zoe ketadi.

2. Ish-harakatni bajarishga o'rgatishda buyruqqa emas, tushuntirishga asoslanish lozim. Masalan: «Qo'shimlar bilan salomlashib yursang, ular seni yaxshi ko'rishadi», «Seni chiroyli kuladi deyslari uchun tishlaringni yuvib yurishing kerak» va boshqalar.

3. Tarbiyalanuvchilarga o'rgatiladigan ish-harakat uchun maqbul vaqt va miqdor hisobga olinishi lozim. Odatlantirish uchun ma'lum muddat zarur, shoshilish kerak emas. Dastlab tarbiyalanuvchini harakatlarni to'g'ri bajarishi haqidagi qayg'u urish, keyin uni tez amalga oshirishga intilish zarur.

4. Tarbiyalanuvchiga harakatlar qanday bajarilishini, natijasi nima bilan tugashini ko'rsatib berish lozim. Masalan, toza va iflos poyabzal, silliq va g'ijimlangan kiyimni taqqoslab ko'rsatish orqali tarbiyalanuvchini bunday holatlarni bartaraf etishga o'rgatib borish mumkin.

5. O'rgatish doimiy nazoratni talab etadi. Nazorat chin ko'ngildan, qiziqish bilan amalga oshirilishi, zarda-jahl tarzida bo'lmasiligi hamda o'z-o'zini nazorat qilish bilan uyg'unlikda olib borilishi lozim.

6. O'rgatish o'yin orqali amalga oshirilsa, yaxshi samara beradi. O'yinda tarbiyalanuvchi belgilangan qoidalarini boshqalarning majburlashtirish ham o'z xohishiga ko'ra bajaradi.

Muammoli vaziyat o'zining ahamiyati jihatidan mashqqa yaqin turadi, ammo uning o'ziga xos tomoni tarbiyalanuvchida faollik, ijodkorlik, mustaqillik namoyon bo'lishi uchun sharoit yaratadi. Dastlab hikoya-vaziyat tavsifiya etiladi, masalan bitorra hikoya ma'lum bir erida to'xtatiladi.

Tarbiyachi tarbiyalanuvchilarga hikoyadagi qahramonlar xulqini baholashni tavsiya etadi. Tarbiyalanuvchilarning javoblari muhokama etiladi va hikoyadagi ijobiy, insoniy xulq haqida bir fikrga kelinadi. Keyinchalik tarbiyalanuvchilarga real muammoli vaziyat taklif etiladi: futbol o'yini keyyapti. Bir jamoaning sardori yaxshi o'yinchi, uning jamoasi har doim yutib chiqadi. Mana shunday voqea sodir bo'ldi: u jamoadagi bir o'yinchi koptokni noto'g'ri tepgani uchun uni qattiq

uradi. Undan o'yinchi bilan qo'pol munosabatta bo'lgani uchun o'yinchidan kechirim so'rash talab etiladi. U kechirim so'rashdan bosh tortadi, demak, uni o'yindan chetlashtirish kerak. Tarbiyalanuvchilariga avval tarbiyachining yordamida, keyinchalik esa mustaqil ravishda bu muammoni hal etish tavsiya etiladi.

Ma'naviy-axloqiy motivatsiyani hosil qiluvchi metodlar. Bu guruh metodlaridan tarbiyachi tarbiyalanuvchilarda ijobiy axloqiy sifatlarni mustahkamlash, tarbiyalanuvchi xulqidagi salbiy tomonlarni yo'qotish maqsadida foydalaniladi. Bunda koyish, maqlash, taqdirlash, ta'qirlash, tahsinlash, terqash, uyaltirish, shavqlantirish kabi metodlardan foydalaniladi. Koyish - jazo berishning yengil turi. Tarbiyalanuvchiga tanbehlovchi so'z ayitish, tanbeh berish, urishib qo'yish. Maqlash - tarbiyalanuvchini uning o'ziga yoki boshqalar oldida yaxshi tomonlarini ko'rsatib gapirish, yaxshi qilib ko'rsatish. Taqdirlash - tarbiyalanuvchini qadrlash, munosib baholash, tarbiyalanuvchiga uning qadri bor ekanligini sezdirish. Ta'qirlash - tarbiyaviy maqsadda tarbiyalanuvchiga, tarbiyalanuvchiga biror narsani man etish. Tahsinlash - tarbiyalanuvchini «ofarin», «balli» kabi so'zlar bilan qarshi olish, maqlab yuksak baholash. Terqash - vaqit-vaqit bilan tarbiyalanuvchiga etarli darajada qatig'qo'llikni namoyon qilib, tekshirib, nojo'ya xatti-harakatlari uchun koyib, «yo'ldan qaytarib turish. Uyaltirish - noma'qul qilg'i uchun tarbiyalanuvchiga o'ta noqulaylik tug'dirish, xijolot qildirish. Shavqlantirish - tarbiyalanuvchining xulqi, muvafaqqiyatlari, kelajagiga g'oyat mamnunlik hissi bilan qiziqish, ruhiy ko'tarinkilik bilan zavqlanish, zavqlantirish, qanoatlantirish.

5. Oila bolalarini ma'naviy-axloqiy tarbiyalash mazmuni.

“Biz uchun muqaddas bo'lgan oila asoslarini yanada mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik-xotirjamlik, ahillik va o'zaro hurmat muhtini yaratish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to'ldirishdan iborat bo'lmog'i zarur” Sh.M. Mirziyoev “Oila er-xotinlik ittifoqiga, qarindoshlik aloqalariga, umumiy xo'jalik yuritadigan er va xotin, ota-ona va bolalar, aka-uka va opa-singillar va boshqa qarindoshlar o'rtasidagi munosabatlarga asoslanadigan kichik ijtimoiy guruh, jamiyatning asosi, davlat qudratining manbai. Oilaning hayoti moddiy (biologik, xo'jalik) va ma'naviy (axloqiy, huquqiy, psixologik) jarayonlar bilan xarakterlanadi. Oila-tarixiy kategoriya. Uning

shakllari va funksiyalari mavjud ijtimoiy munosabatlarning xarakteriga, shuningdek jamiyatning madaniy taraqqiyoti darajasiga bog'liq”.

Oila— kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o'zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruh. «Jamiyat» va «oila» tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Bu bog'liqlik jamiyatning oilasiz mavjud bo'lmastligi hamda o'z navbatida oilaning ma'lum bir jamiyat tarkibida vujudga kelishi va yashovchanligida ko'rinadi. Oila hamda jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar ikki tomonlama aloqadorlik xususiyatiga ega. Har bir oila umumijamiat talablari asosida faoliyat yuritadi. Jamiyat taraqqiyotining rivoji esa uning bag'rda mavjud bo'lgan oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy qiyofasining shakllanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir. Chunonchi, ijtimoiy borliqning oilalar zimmasiga qo'yadigan talablari ularning manfaatlariga zid bo'lmasa, aksincha, oilalar farovonligi, tinchligini ta'minlashga yordam bersa, oilalar tomonidan ijtimoiy talablarning qo'llab-quvvatlanishi, ularning amaldagi ifrosini ta'minlash ko'rsatkichi shuncha yuqori bo'ladi. Ilmiy-pedagogik, psixologik, fiziologik hamda falsafiy asarlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, oila bola uchun eng asosiy tarbiya muhiti bo'lib, bu muhitda shaxs kamoloti uchun muhim hisoblangan xulq-atvor, iroda, xarakter va dunyoqarash shakllanadi. Bola oila timsolida jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini ko'radi, jamiyat talablari mohiyatini ilk bora shu kichik jamoa orasida, oilaviy munosabatlarni tashkil etish jarayonida anglaydi. Oilaviy munosabatlar — ota-onalar yoki bolaning kamoloti uchun mas'ul bo'lgan shaxslar (buva-buvilar) hamda farzandlar o'rtasida turli yo'nalishlarda tashkil etiluvchi munosabatlardir.

Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari mazmunan boyib boradi, real hayot mohiyatini chuqurroq anglash, ya'ni, farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini kurish holati ro'y beradi. Shaxsning ma'naviy sifatlarga ega bo'lishi, unda ma'naviy bilimlarni egallashga nisbatan ehtiyoj va qiziqishning paydo bo'lishida oila tarbiyasi asosiy rolni bajaradi. Oila qator topgan sog'lom ma'naviy-ruhiy muhit farzandlarning yetuk, barkamol bo'lib voyaga yetishlari uchun beqiyos ahamiyatga egadir. Sharqda azal-azaldan oila

tarbiyasiga yuksak baho berib kelingan. Totalitar tuzum davrida esa oilaning shaxs tarbiyasida tugan o'rin inkor etilib, uni ijtimoiy borliq vositasida tarbiyalashga harakat qilindi.

Oila tarbiyasining mohiyati. Oila tarbiyasi, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ota-onalar yoki shaxs kamoloti uchun mas'ul shaxslar tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama yetuk, sog'lom etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon. Ota-onalar o'zlarining ijtimoiy burchlarini bajarar ekanlar, farzandlarida mehnatga, uni tashkil etuvchilarga nisbatan mehr-muhabbat, hurmat tuyg'usini shakllantirish, ularni ijtimoiy-foydali mehnatga tayyorlash, turli ko'rinishdagi munosabatlarni uyushtirish vaqtida tartib-intizomga amal qilish, ijtimoiy me'yorlarga og'ishmay rioya etish, sog'lom turmush tarzini yaratish, o'z shaxsiy hayotlari mazmunini belgilashda maqsad, so'z va faoliyat birligini ta'minlash borasida har tomonlama ijobiy ibrat namunasini ko'rsatadi.

Oila tarbiyasini tashkil etish shakli, metod va vositalari. Oila sharoitida uyushtirilayotgan subhatlar alohida diqqatga sazovordir. Ommaviy axborot vositalari orqali aholi e'tiboriga havola etilayotgan huquqiy mavzulardagi maqolalar, ko'rsatuv, eshittirish, shuningdek, ommaviy-huquqiy adabiyotlar hamda ularida ilgari surilgan g'oyalar yuzasidan o'tkaziladigan subhatlar bolalarda huquqiy tasavvur, idrok, savodxonlik, tafakkur, faollik, mas'ullik, e'tiqod va salohiyatni qaror topishiga olib keladi. Oila muhitida bolalarga ularning burchlari to'g'risidagi ma'lumotlarni berib boshlash, o'z navbatida huquqlardan foydalanish yo'llarini ko'rsatib berish bu borada yaxshi samara bera oladi. Oila bolalarda vatanparvarlik, insonparvarlik tuyg'ularini hosil qiluvchi o'ziga xos maskan sanaladi. Bolalar «Vatan», «Xalq» tushunchalarining mohiyatini dastlabana shu maskanda o'zlashtiradilar. Binobarin, oilaning o'zi Vatanning bir bo'lagidir. Oila sha'nini himoya qilish, uni saqlash to'g'risida qayg'urishning Vatanning sha'ni, el-yurt manfaatini uchun kurashish tuyg'ulari bilan uzviy bog'liq bo'lishiga erishish oilada tashkil etilayotgan ijtimoiy-siyosiy tarbiyaning asosi bo'lishi lozim.

Yuqorida qayd etilgan tarzda oila tarbiyasini tashkil etish komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazish muvaffaqiyati uchun poydevor bo'ladi. Farzandlarning har tomonlama yetuk bo'lib voyaga yetishlarida ota-ona, oilaning boshqa a'zolarining dunyoqarashlari, hayotiy yondoshuvlari va ma'naviy dunyosi o'ziga xos o'rin tutadi.

Shuningdek, ota-onalarning muayyan darajada pedagogik bilimlarga ega bo'lishlari ham ahamiyatlidir. Oila va ta'lim muassasalari o'rtasida tashkil etilgan hamkorlikning bosh g'oyasi ota-onalar uchun pedagogik yordam ko'rsatishdan iboratdir.

Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar:

I. Ota-onalar bilan o'tkaziladigan subhatlar:

Subhatlar yakka va umumiy tarzda olib boriladi. Ilk subhat chog'ida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda ma'naviy-axloqiy madaniyat unsurlarini qaror toptirish muvaffaqiyatini ta'minlash kafolati bo'lgan ota-onalar va farzandlarning ijtimoiy ongliklik hamda faollik darajasini aniqlashga yordam beruvchi anketa so'rovlarini o'tkazish mumkin. So'rovnomalar ikki turda bo'lib, ularidan birinchisi har bir o'quvchining umumiy portretini tasvirovchi, diagnostik tavsifga ega, ikkinchi turdagi so'rovnoma esa ota-onalarning ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish, farzandlar ma'naviy madaniyatini shakllantirishga nisbatan ularning shaxsiy munosabatlarni aniqlashga xizmat qiluvchi so'rovnomalardir.

II. Maktabning o'quv yili davomida ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar:

I. Sinf ota-onalar majlisi. Majlis o'quv yili davomida besh marta o'tkaziladi, ya'ni, o'quv yili boshlanishi oldidan, I, II, III va IV cho'raklar yakunida. Majlislarda o'quv yurti ichki-tarib qoidalari, umumijamoa ijtimoiy me'yorlariga rioya etish holatlari, yuzaga kelgan ziddiyatlar tahlil etiladi, navbatdagi davr uchun belgilangan ishlarni rejalashtirish, ularni hal etish yo'llari, chora-tadbirlari belgilanadi. Maktabda ta'lim olayotgan, jamoa hayoti, shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar faollik ko'rsatayotgan, o'qishda, mehnatda alohida o'rnatilgan bo'layotgan o'quvchilarning ota-onalariga minnatdorchilik izhor etiladi.

Ayrim o'quv yurtida tashkil etilayotgan tadbirlarda faol ishtirok etmasliklari aytib o'tiladi va buning sabablari aniqlanadi, bunday holatlarga barham berish borasida fikrlashib olinadi.

Umummaktab ota-onalar majlisi. Ota-onalarning umumiy yig'ilishida o'quv yili davomida o'quvchilar, ota-onalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning borishi va yakuni muhokama qilinadi. Ota-onalar maktab hayoti va o'quvchilarning intizomi, xulq-atvori, ijtimoiy me'yorlarga amal qilishlari, o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash borasida erishayotgan natijalar bilan tanishtiriladi.

O'quvchilarda ongli intizomlilikni tarbiyalash. Jitimoiy jamiyat hayotining tartibli kechishini ta'minlash maqsadida axloqiy hamda huquqiy me'yorlar qabul qilingan. Jamiyat jitimoiy hayotida muhim o'rin tutuvchi jitimoiy-huquqiy me'yorlar esa davlat tomonidan qabul qilinib, tegishli qonun aktlari asosida tartibga solinadi.

Intizom jitimoiy-axloqiy va huquqiy me'yorlarga nisbatan ongli yondashuv, ularga to'la amal qilish demakdir. Ongli intizom tushunchasi shaxs faoliyatining jitimoiy-axloqiy hamda jitimoiy-huquqiy me'yorlar talablari asosida aqliy quvvatga tayangan holda tashkil etilish ko'rsatkichidir. Ongli intizom tarbiyasi o'quvchilar tomonidan intizomning mohiyati, uning jitimoiy jamiyat hamda shaxs hayotida tutgan o'rini to'g'ri baholash, shuningdek, jitimoiy-axloqiy va jitimoiy-huquqiy me'yorlar talablariga ongli munosabatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir. Talabalar o'rtasida ongli intizom tarbiyasini tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

1. Jitimoiy-axloqiy va jitimoiy-huquqiy me'yorlar mohiyatini o'quvchilar ongiga singdirish, ongli intizom tushunchasini qaror top-tirish.

2. O'quvchilar tomonidan jitimoiy burch mohiyatining o'zlashtirishiga erishish.

3. O'quvchilarda jitimoiy burchni ado etish jarayonida ongli va ixtiyoriy faoliyatini tashkil etish borasidagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

4. O'quvchilarda kundalik hayotiy rejim asosida faoliyatni tashkil etish ko'nikmasini hosil qilish.

5. O'quvchilarda mehnatni ilmiy asosda tashkil etish (mehnat va dam olish faoliyati, aqliy va jismoniy mehnat faoliyati o'rtasida o'zaro mutanosiblikning qaror topishiga erishish) ko'nikma va malakalarini hosil qilishga erishish.

6. O'quvchilarda ta'lim muassasasi ichki tartibi qoidalariga bo'ysunish hissinii shakllantirish.

7. Intizomsizlikning oldini olgan holda intizomsizlikka qarshi kurashishga yo'naltirilgan faoliyatini yo'lga qo'yish va boshqalar.

Ta'lim muassasalarining muhim vazifalaridan biri yosh avlodni ongli intizom ruhida tarbiyalashdir.

Ta'lim muassasalarida o'rnatilgan intizom ta'lim muassasalari jamoasini jipslashtirish, ta'lim muassasasi ichki hayoti va faoliyatining

mo'tadil kechishini ta'minlaydi. Intizom o'quvchilardan hamjihatlik asosida faoliyat olib borish, o'quv yurti manfaati uchun birgalikda kurashish, rahbariyat hamda vakolatli o'quvchilar organlari, uning a'zolari talablarini to'g'ri talqin etish va ularning bajarilishini talab etadi.

Ongli intizom o'quvchilarning o'qish va mehnat faoliyatiga ongli munosabada bo'lish, o'quv yurti ichki tartib intizomiga bo'ysunish, jamoa tomonidan topshirilgan topshiriqni bajarishga vijdonan yondashgan holda xulq-atvor me'yorlariga qat'iy rioya etish zarurligini tushunib olishlari va ularga o'z ixtiyorlari bilan itoat etish ko'nikmalarining hosil bo'lishiga sharoit yaratadi.

Ta'lim muassasalari o'quvchilarida intizomlilik xislatining hosil bo'lishi uchun ta'lim-tarbiya ishlarining sifatini yaxshilash, ularning samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Ongli intizom jamoa yordamida olib borilgan tarbiyaviy ishlarning natijasiga bo'lib qolmay, ayni vaqtda, tarbiya vositasi sifatida xizmat qiladi. Intizom ko'rsatkichi qanchalik yuksak darajaga ko'tarilsa, uning tarbiya vositasi sifatidagi ta'siri shuncha ortib boradi. Intizomli jamoa o'z a'zolarini ichki tartibga rioya qilishga, muayyan xulq me'yorlariga amal qilishga, o'quvchilar topshiriqlarini bajarishga, o'z tengdoshlariga namuna ko'rsatishga, jitimoiy burchni anglashga o'rgatadi. Bunday jamoa o'quvchi noto'g'ri harakat qilsa, uning xatosi ko'rsatiladi, natijada o'quvchi tomonidan o'z xatosini anglashi, to'g'rilashga bo'lgan urinish yuzaga keladi. O'quvchi va jamoa o'rtasida ongli intizomni qaror topirish ikki tomonlama ta'sir kuchiga egadir. Talaba jamoa doirasida jamoaning salbiy xususiyatlarini yo'qotish uchun kurashadi, jamoa esa o'quvchidagi mavjud nuqsonlarni bartaraf etishga o'z ulushini qo'shadi.

Intizom o'quv ishlariga g'oyat katta ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning topshiriqlarini, jamoa qarorlarini bajarish, mashg'ulotlarga kechikmadan yetib kelish hamda sababsiz bironta ham darsni qoldirmaslik, darsda tarbiyasqlash, uy vazifalarini o'z vaqtida bajarish kabi holatlar ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini, shuningdek, o'quvchilarning chuqur bilim olishlari uchun imkon yaratadi. Shunday ekan, gavsiki o'quv yurtida o'quvchi va o'quvchilar jamoasi intizom qoidalariga qat'iy rioya qilsa, o'sha o'quv yurtida o'zlashtirish yuqori darajada bo'ladi, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda yuksak natijalar qo'lga kiritiladi.

O'quvchilarning ongli intizomini qaror topirishda kundalik hayotiy rejim hamda unga qat'iy amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Qat'iy dars jadvali, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirish va ularni o'tkazish, kundalik faoliyatni aniq rejalashtirish o'quvchining shaxsiy hayotini muayyan tartibga solishga xizmat qiladi.

Ongli intizom tuyg'usini o'quvchilarda shakllantirish quyidagi mazmundagi faoliyatni tashkil etish asosida kechadi:

a) maqsadga muvofiq talablarning qo'yilishi hamda ularning o'quvchilar tomonidan bajarilishini uzluksiz, doimiy nazorat qilib borish;

b) ijtimoiy-axloqiy va ijtimoiy-huquqiy me'yorlar mohiyatini tushuntirish;

v) ongli intizom mezonlaridan biri bo'lgan intizomli xulq, xarakter va iroda sifatlarini hosil qilish maqsadida mashq qildirish va o'rgatish;

g) rag'batlantirish va jazolash. Rag'batlantirish – o'quvchining namunali xulqi uchun boshqalarga ibrat qilib ko'rsatish, faxriy yorliqlar bilan taqdimlash, devoriy gazeta va ushbu o'quvchi to'g'risida kichik ma'lumotnoma berish, uning suratini maxsus doskaga qo'yish, ota-onasining nomiga tashakkurnoma yuborish va boshqalar.

Jazolash – o'quvchi (talaba)ning xatti-harakati va faoliyatini jamoa muhokamasiga qo'yish kabi holat asosida tashkil etiladi.

Jismoniy tarbiya deganda organizmning morfologik va funksional rivojlanishini jamiyat talablari darajasida amalga oshirish, jismoniy sifatlarini, qobiliyatlarni rivojlantirish, jismoniy madaniyat va sport sohasiga taalluqli maxsus bilimlarni o'zlashtirib olish tushuniladi.

Jismoniy tarbiya - tarbiyalanuvchilarning jismoniy va sportga oid faoliyatlarini maqsadga yo'naltirilgan, aniq tashkil etiladigan va rejalashtirilgan tarzda amalga oshirish tizimi.

Jismoniy tarbiyaning vazifalari xilma-xil bo'lib, pedagogikada qator tasniflar yaratilgan. Jumladan, V.A.Slastenin, I.F.Isaev, E.N.Shivanovlar jismoniy tarbiyaning quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatishadi:

1) bolalarning jismoniy to'g'ri rivojlanishiga yordam berish - organizmning morfologik va funksional rivojlanishini ta'minlovchi ishchanlik qobiliyatini oshirish, uning tashqi muhitning noqulay vaziyatlariga barqaror qarshi tura olishini mustahkamlash;

2) asosiy harakatlantiruvchi sifatlarini rivojlantirish - bolaning xilma-xil harakatga doir faoliyatga qobiliyatligi uning barcha jismoniy sifatlari - kuchlilik, chidamlilik, chaqonlik va echlilikni yuksak uyq'unkda rivojlanishini ta'minlaydi;

3) hayotiy muhim harakatga oid ko'nikma va malakalarni shakllantirish - bolada maxsus harakatga doir bilim, ko'nikma va malakalarni tarkib topirish. Harakatga doir tasavvurlarga tayangan holda bola turli sharoitlarda o'z xatti-harakatlarini boshqara olish imkoniyatiga ega bo'ladi;

4) jismoniy madaniyatning tizimli mashg'ulotlariga barqaror qiziqish va ehtiyojlarni tarbiyalash. Sog'lom turmush tarzining asosida bolaning doimiy ravishda o'z-o'zini jismonan rivojlantirishga ichki tayyorligi yotadi. U muntazam jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish va bolalarning jismoniy mashg'ulotlarga faol munosabati natijasida yuzaga keladi;

5) jismoniy madaniyat va sport, tibbiy va gigiena sohalariga oid minimum nazariy bilimlarni egallash zarurligi. Bolalar kun tartibi va shaxsiy gigiena haqida, jismoniy madaniyat va sportning salomatlikni mustahkamlashdagi ahamiyati aniq tasavvurlarga ega bo'lishi zarur.

B.T.Lixachev jismoniy tarbiyaning quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatadi:

1) rivojlantiruvchi - bolalarning jismoniy kuchini va nerv tizimini takomillashtirish, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashuvini ta'minlash;

2) tarbiyaviy - bolalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarining tarkibiy topishiga erishish. Boshqacha aytganda, «Sog'lom tunda - sog' aql»;

3) ta'limiy - bolalarning jismoniy madaniyatning nazariy asoslari bilan tanishtirish, uning inson hayotidagi ahamiyatini tushunib etish;

4) sog'lomlashtiruvchi - bolalarda harakatga doir sifatlarini tarkib topirish, ularning baqaruv va tetiklashuviga ko'maklashish;

5) umummadaniy - bo'sh vaqtni mazmunli va foydali o'tkazish.

I.P.Podlasy tomonidan taklif etilgan jismoniy tarbiyaning vazifalari V.A.Slastenin, I.F.Isaev, E.N.Shivanovlar tasnifiga mos kelib, shu bilan birga jismoniy tarbiyaning yana ikkita funksiyasi alohida ajratib ko'rsatilgan: 1) tarbiyalanuvchilarda estetik sifatlarini tarbiyalash; 2) tarbiyalanuvchilarda axloqiy sifatlarini tarbiyalash.

Jismoniy tarbiya vositalari. Jismoniy tarbiyani amalga oshirish vositalari xilma-xil bo'lib, ularni umumlashgan tarzda uch guruhga

ajratish mumkin: tabiiy omillar, gigienik shart-sharoitlar va jismoniy mashqlar.

Tabiiy omillar tabiat in'omlari (suv, havo, quyosh)ning sog'liqni mustahkamlash, bolaning morfologik va jismoniy to'g'ri rivojlanishiga ko'maklashish imkoniyatlarini o'zida aks ettiradi. Ilmiy adabiyotlarda mazkur holat «bola organizmini chinig'itirish» atamasi bilan tavsiflanadi. Bola organizmini chinig'itirish deganda, organizmni mustahkamlash, chidamlilik, zararli ta'sirlarga qarshilik ko'rsatish, hayotiy sharoitlarning o'zgarishiga tez moslashish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar tizimi tushuniladi.

Gigienik shart-sharoitlar. Bolalarning jismoniy to'g'ri rivojlanishi uchun gigienik shart-sharoitlar - uyqu, ovqatlanish va kiyinish, kun tartibi kabi larni hisobga olish zarur.

Bolalarning jismoniy jihatdan tarbiyalashdagi muhim vazifa nerv tizimi gigienasidir. Bu vazifani hal etishda uyqu katta ahamiyatga ega. Uyqu miya yarim sharhlarining normal ishlashi uchun zarur bo'lgan kuch-quvvatni tiklaydi. Chuqur va yaxshi, uzoq davom etadigan uyqu nerv tizimining, organizm charchashining oldini oluvchi asosiy vositadir. Agar bola yomon uxlasa, uyquga to'ymasa nerv tizimining buzilganidan dalolat beradi. Nerv tizimi qo'zg'aluvchan bolalar aksariyat yomon uxlashadi. Bunday bolalarning uyqu tormozlanishi chuqur normal uyquni ta'minlay olmaydi.

Kiyinish ham gigienik omil sifatida bolaning jismoniy rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Kiyim har doim bolani o'rab turgan havo temperaturasiga mos kelishi kerak. U engil materialdan tayyorlanib, havoni, issiqlikni yaxshi o'tkazadigan bo'lishi, oson yuviladigan, yaxshi ho'llanadigan, namni shimadigan, elastik va badanni bevozvta qilmaydigan bo'lishi lozim.

Bolalarning ovqatlanishi (nonushta, tushki ovqat, kech tushki ovqat va kechki ovqat) osoyishta vaziyatda o'tishi kerak. Bola stol atrofiga yaxshi ishlaha bilan o'tirsa, uning organizmida ovqatning yaxshi hazm bo'lishiga yordam beruvchi shart-sharoit hosil qiladi. Yaxshi ishlaha bolalarda mustaqillikni, madaniy-gigienik malakalarni, stol atrofiga o'zini to'g'ri tutib o'tirish malakalarini tarbiyalashga yordam beradi. Eng muhimi - bolalarning yoshligidan boshlab ularda yaxshi ishlaha bo'lishini ta'minlash muhim ahamiyatga egadir.

Kun tartibi jismoniy tarbiyaning muhim shartidir. Kun tartibi xilma-xil faoliyat hamda dam olishning vaqt jihatdan maqsadga muvofiq taqsimlanishi, hayot tartibidir.

Jismoniy mashqlar deganda, jismoniy tarbiya qonuniylari va vazifalari bilan bog'liqlikda maxsus tashkili etiluvchi hamda ongli ravishda bajarishga qaratilgan harakatlarni yig'indisi tushuniladi. Jismoniy mashqlarga tasnif etishga doir xilma-xil yondashuvlar mavjud bo'lib, ko'proq umumlashgan tasnif o'zida gimnastika, o'yin, sayr kabi larni qamrab oladi.

Pedagogik nuqtai nazardan gimnastika organizmga nafis ta'sir etish yoki uning alohida tizim va funksiyalarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Gimnastikaning asosiy, gigienik, sportga oid, badiiy, ishlab chiqarishga doir, tibbiy turlari mavjud.

O'yin bolaning jismoniy kuchini, qo'llarining qattiqligini, qaddi-qomatining tikligini, ishonchi ko'zlarni rivojlantirishga xizmat qilib, unda o'tkir zehni, topqirlik, tashabbuskorlik kabi sifatlarni tarbiyalaydi. O'yinning tarbiyaviy ahamiyati katta bo'lib, bolalarda g'amxo'rlik, o'z jamoasi uchun qayg'u'rish, birgalikdagi harakatlardan quvonish, do'stlik va o'rtoqlik hissinu kuchaytiradi.

Sayr piyoda, qayiqda, chana va velosipedda o'tkazilishi mumkin. Sayr bolalarning uzoq vaqt ochiq havoda bo'lib, ularning sog'lig'i va jismoniy taraqqiyotiga har tomonlama jolib ta'sir ko'rsatadi.

3. Estetik tarbiya va uning vazifalari - tarbiyalanuvchilarda estetik his-tuyg'u, estetik ong va munosabatni shakllantirishga qaratilgan tarbiyaning alohida shakli. Estetik tarbiya - bu estetik jihatdan rivojlangan va ijodiy faol bo'lgan inson shaxsini shakllantirish jarayoni. Estetik tarbiya insonparvar mohiyatga, estetik orzuva mos keladigan voqealarni idrok etish, baholash va nafosat qonunlari asosida qayta yaratishga qodir bo'lgan inson shaxsini shakllantirishga mo'ljallangan tarbiya sohasidir.

Estetik tarbiyaning maqsadi: tarbiyalanuvchilarda shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur bo'lgan axloqiy-estetik, insonparvarlik idealini, go'zallikni ko'ra olish, his qilish, tushunish va yaratish ko'nikmalarini shakllantirish.

Estetik tarbiyaning vazifalari:

1) tarbiyalanuvchilarni san'atdagi, atrofi-mizdagi go'zallikni his qila olishga o'rgatish;

2) voqealikka estetik munosabatni qaror toptirish;

3)estetik didni, go'zallikni baholash qobiliyatini tarbiyalash.

Estetik madaniyatni shakllantirish - bu faqatgina badiiy

dunyogarashni o'stirish, o'qilgan kitoblar, ko'rilgan kinofilmlar, tinglangan musiqiy asarlar sonini ko'paytirishgina emas. Aksincha, bu insonning hissiyotiga ta'sir ko'rsatish, shaxs ma'naviyatini boyitish, xulq-atvorini boshqarish va tuzatishdir. Agar befarqlik, loqaydlik namoyon bo'lsa, inson o'zining antiestetikligini namoyon etadi. Agar o'quvchi go'zallikni his qilishning ijobiy odatlari, she'rifat, ijodiy mehnatini o'zlashtirgan bo'lsa, u holda uning estetik madaniyatining yuqori darajada ekanligi haqida bimalol gapirish mumkin. Shunday odamlar borki, romanlar, she'rlar o'qishadi, ko'rgazma va konsertlarda ishtirok etadi, biroq ijtimoiy axloq me'yorlarini buzishadi. Bunday odamlar estetik madaniyadan uzoq, chunki estetik qarashlar va estetik lazzatlanish ularning ichki dunyosiga kirib bormagan. Buning uchun shaxs estetik madaniyatini shakllantirishning muhim tarkibiy qismlari - estetik qiziqish, estetik ehtiyoj, estetik ong, estetik mulohaza, estetik did, estetik idealni tarkib topirish, ularning psixologik-pedagogik jihlatlarini asoslash lozim.

Estetik madaniyatning tarkibiy qismlari:

Shaxsning voqelikni estetik jihatdan bilib olishga undovchi sub'ektiv omillar estetik ehtiyoj deb ataladi.

Shaxsning estetik faoliyatiga, voqelik va san'at asarlarini estetik jihatdan o'zlashtirishga kirishishi estetik qiziqish deb ataladi.

Ijtimoiy voqelik, tabiat, san'at bilan bevosita mulqot jarayonida -nazariyalar, qarashlar, badiiy ta'lim va tarbiya natijasida shakllanadigan xususiyat estetik ong deb ataladi.

Shaxsning aniq bir estetik hodisaga munosabatini bildiruvchi aqliy harakati estetik mulohaza deb ataladi.

Estetik axborotlar oqimi, estetik va axloqiy normalar yig'indisi orqali shakllanadigan va shaxsning narsa-buyum, hodisalarga estetik baho berishida yaqqol namoyon bo'ladigan hodisa estetik did deb ataladi.

Shaxsning tabiat, jamiyat va san'atdagi maqsad tarzida idrok etadigan, takomillashgan go'zallik borasidagi bahosining aks etishi estetik ideal deb ataladi.

Tarbiyaviy faoliyatning shunday shakllari borki, ular shaxsning estetik voqelikka munosabatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarbiyaviy faoliyatning bunday shakllari

Estetik tarbiya vositalari deb ataladi.

Estetik tarbiya vositalariga tabiat, mehnat va san'at kiradi.

Mehnat takomillashgan sari, ayniqsa, jismoniy mehnat turlari texniklashib borgan sari, ularning ko'ngil va ijodiy tabiati ortib boradi. Shu tariqa mehnat estetik tarbiyaning eng muhim omili bo'lib qoladi. Qolqoq ishlab chiqarish texnikasi va texnologiyasi sharoitida har qanday mehnat turi shaxsga estetik ta'sir ko'rsata olmaydi. Ishlab chiqarish jarayonida qatnashayotgan har bir shaxs o'z mehnatidan ko'proq moddiy va ma'naviy manfaatdor bo'lsagina, mehnat estetik tarbiya omili bo'la oladi.

Estetik tarbiyaning eng muhim omili - bu tabiatdir. Tabiat bilan doimiy ravishda munosabatda bo'lmay turib, estetik jihatdan rivojlanish, estetik tarbiyani uyushirish mumkin emas. Boshqacha ayt-ganda, tabiat hech narsa bilan almashirib bo'lmaydigan go'zallik manbai. U estetik his-tuyg'u, kuzatuvchanlikni rivojlantirish uchun boy material beradi. Ayniqsa, tabiat badiiy obrazlar orqali ifodalansa, yanada o'zining estetik jihatini yaqqol namoyon etadi.

Estetik tarbiya vositalari orasida san'at muhim o'rin egallaydi. San'at voqelikka estetik munosabating eng muhim shaklidir. Jamiyat estetik madaniyatining darajasi ko'p jihatdan san'at rivojining darajasi, uning ijtimoiy hayotda qanchalik ko'p ahamiyat kasb etishiga bog'liq.

San'at estetik tarbiya vositasi sifatida har bir shaxsga mo'ljallanganligi bilan, dunyoga keng va ochiq ko'z bilan qarash tuyg'usini shakllantirish, na'fosatni bevosita mushohada etish, yuksak orzu-umidlar yo'lida ijodkorlik qobiliyatini vujudga keltirishi bilan izohlanadi.

Fuqarolik va siyosiy tarbiya zaruriyati.

Fuqarolik tarbiyasi fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, Vatan, jamiyat manfaatlari yo'lida kurashuvchi fuqarolar etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon. Fuqarolik tarbiyasining markaziy ob'ekti fuqaro sanaladi.

Fuqaro fuqaroligi huquqiy jihatdan e'tirof etilgan hamda muayyan jamiyat (davlat) a'zosi bo'lgan shaxsdir.

Fuqarolik esa huquqiy va axloqiy me'yorlarga ongli rioya etish, mu'ammolarni huquqlardan foydalanish hamda burchlarni bajarishga muvaffiqlik bilan yondoshuv, mehnat jarayoni va jamoadagi faollik, mu'ammolarni yotaklik asosida muayyan davlatga mansublik.

Fugʻarolik tarbiyasining vazifalari tizimini quyidagilar tashkil etadi:

1. Yosh avlodni doimiy ravishda jamiyatda ustuvor mavqega ega boʻlgan axloqiy va huquqiy meʼyorlarga rioya etishga oʻrgatib borish.
2. Oʻquvchilarga fugʻarolik huquq va burchlari toʻgʻrisida maʼlumotlar berib borish, ularda fugʻarolik faoliyatini tashkil etish borasida koʻnikma va malakalar hosil qilish.
3. Oʻquvchilarda davlat ramzlariга nisbatan hurmat va muhabbatni qaror toptirish, Respublika Prezidenti shaʼni, or-nomusini himoya qilishga tayyorlik hissinı shakllantirish.
4. Oʻquvchilarda xalq oʻtmishi, milliy qadriyatlarga nisbatan muhabbat tuygʻusini uygʻotish, ulardan gʻururlanish, faxrlanish va iftixor hislarini oshirish.
5. Vatan, xalq va millat ishiga sodiqlik, oʻz manfaatlarini yurt manfaatlari bilan uygʻunlashira olishga erishish, fidoiy fugʻaroni tarbiyalab voyaga yetkazish.
6. Vatan, yurt ozodligi va mustaqilligini eʼzozlovchi, ardoqlovchi, uni himoya qilishga tayyor fugʻaroni tarbiyalash ishiga keng jamoatchilik eʼtiborini jalb etish.

Fugʻarolarning burchlari quyidagilardan iboratdir: fugʻarolar Konstitutsiya va qonunlarda koʻzda tutilgan talablarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, shaʼni, qadr-qimmatini hurmat qilish; Oʻzbekiston xalqining tarixiy, maʼnaviy-madaniy merosini avaylab asrash; fugʻarolar tabiiy atrof-muhitga ehtiyokkorona munosabatda boʻlish; qonunlar bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yigʻimlarni toʻlash; Oʻzbekiston Respublikasini himoya qilish. Yuqorida qayd etilgan burchlarni bajarish Oʻzbekiston Respublikasining fugʻarosi sanaluvcchi har bir kishining muqaddas burchidir.

Oʻquvchilarni fugʻarolik ruhida, tarbiyalashda davlat ramzlarining ahamiyati. Davlat ramzlari muayyan millat, elatning etno-psixologik xususiyatlari, qarashlari, orzu-umidlari, intilishlari hamda maqsadi, hududiy, ijtimoiy-gʻoyaviy birlik mohiyatini anglatishga xizmat qiluvchi tasviriy belgilar majmuidir.

Muayyan davlatning bayrogʻi, gerbi (tamgʻasi) hamda madhiyasi davlat ramzlari majmuni ifodalaydi.

Davlat ramzlari oʻzlarida chuqur siyosiy va ijtimoiy-gʻoyaviy mazmunni ifoda etadi. Davlat ramzlari (bayroq, gerb)da tasvirlangan ranglar, tasvirlar muayyan xalq, millat oʻtmishi, qadim anʼanalari, xalqning turmush tarzi, orzu-umidlari, maqsadi, hayotiy intilishlarini

ifoda etishga xizmat qiladi. Davlat madhiyasida esa xalq, millat, davlat va jamiyatning yagona maqsadi, birligi gʻoyalari tarannum etiladi.

Davlat ramzlari davlatning mavjudligini koʻrsatuvchi belgilar sanaladi. Ramzlar – bu shartli belgilar boʻlib, ular qadim davrlardayoq turli xalqlarda u yoki bu hodisa, olam, mavjudot, odamlar tasvirini, ularning qarashlarini ifodalagan.

Fugʻarolik tarbiyasini tashkil etish uchun maʼlum shart-sharoitlarning mavjudligi taqozo etiladi. Bular:

- 1) oʻquv yurtida tashkil etilayotgan taʼlim-tarbiya jarayoni yuksak darajada uyushtirilishi kerak;
- 2) fugʻarolik tarbiyasini tashkil etish jarayonining muvaffaqiyati oʻqituvchi va oʻquvchilar jamoasining saviyasiga bogʻliq;
- 3) tarbiyaviy ishlarning rejalı, uzluksiz, tizimli boʻlishiga erishish;
- 4) oila, maktab va mahalla oʻrtasida oʻzaro hamkorlikning yuzaga kelishi fugʻarolik tarbiyasining muvaffaqiyatini taʼminlaydi;
- 5) oʻquvchilarning axloqiy va huquqiy meʼyorlar, umumiy tartibga qatʼiy rioya etishga oʻrgatish, zimmasidagi burchni toʻlaqonli ado etishlariga eʼtiborni qaratush.

Fugʻarolik tarbiyasini tashkil etishda suhbat, munozara, maʼruza, bahslardan foydalanish, mashq, test, anketa savollarga javoblar olish kutilgan natijani qoʻlga kiritishga imkon beradi.

Fugʻarolik tarbiyasida uning natijasini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Bunda oʻquvchining tarbiyalanganlik darajasi asos qilib olinadi. Ushbu maqsadda diagnostik (tashis qoʻyish), statistik va qiyosiy tahlil tahlilini olib borish lozim.

Ijtimoiy fugʻarolik tarbiyasining tashkili etilishi natijasida kamol topgan fugʻaro oʻzida quyidagi sifatarnı namoyon eta olishi lozim:

- fugʻarolik burchini bajara olish (oʻz Vatani, xalqi, ota-onasi oldidagi majburiyatni his eta olish) qobiliyatiga egalik;
- milliy gʻurur va vatandparvarlik tuygʻusiga ega boʻlish;
- davlat Konstitutsiyasi, davlat hokimiyati organlari, mamlakat Prezidenti hamda davlat ramzlari (gerb, bayroq va madhiya)ga nisbatan hurmatda boʻlish;
- mamlakat taqdiri va istiqboli uchun javobgarlik, masʼullik;
- ijtimoiy huquqiy hamda axloqiy meʼyorlarga nisbatan hurmat va itoatda boʻlish;
- mamlakat milliy boyliklarini asrash, ularni koʻpaytirish haqida qaygʻurish;

-davlat tili, milliy madaniyat va anʼanalarga sodiq, ularga nisbatan ehtiyoqkorona munosabatlarda boʻlish, ularni asrash; -ijtimoiy faollik;

-demokratik tamoyillarga amal qilish;

-tabiatga nisbatan ehtiyoqkorona va masʼuliyati munosabatlarda boʻlish;

-fuqarolarning huquq va burchlarini hurmat qilish;

-huquqiy ong va fuqarolik madaniyatiga ega boʻlish;

-toʻgʻri soʻz, adolatlilik, muruvvatlik, mehribon boʻlish;

-oʻz faoliyati va xatti-harakatiga nisbatan masʼuliyati boʻlish;

-baynalmillalik, oʻzga mamlakatlarning xalqlariga nisbatan hurmatda boʻlish va boshqalar.

-Vatanparvarlik va baynalmillalik tarbiyasining maqsad, vazifalari va metodlari. Fuqarolik tarbiyasini tashkil etish jarayonida shaxsda vatanparvarlik (lotincha «patriotes» – vatandosh, «patriis» – vatan, yurt) tuygʻusini shakllantirishga alohida eʼtibor qaratiladi. Binobarin, fuqaro muayyan davlatning aʼzosi sifatida uning shaʼni, obroʻ-eʼtiborini taʼminlashi, uning manfaatlari uchun kurasha olishi zarur.

«Vatan atamasi aslida arabcha soʻz boʻlib, ona yurt maʼnosini bildiradi. Vatan tushunchasi ken va tor maʼnoda qoʻllaniladi. Bir xalq vakillari jumlam yashab turgan, ularning ajdodlari azal-azaldan istiqomat qilgan hudud nazarda tutilsa, bu keng maʼnodagi tushunchadir. Kishi tugʻilib oʻsgan uy, mahalla, qishloq nazarda tutilsa, bu tor maʼnodagi tushunchadir»¹¹.

Vatanparvarlik shaxsning oʻzi mansub boʻlgan millat, tugʻilib oʻsgan vatani tarixidan gʻururlanishi, buguni toʻgʻrisida qaygʻurishi hamda uning portloq istiqboliga boʻlgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat sanaladi.

Vatanparvar shaxs qiyofasida quyidagi sifatlar namoyon boʻladi:

1. Vatanga boʻlgan mehr-muhabbat, unga sadoqat.
2. Oʻzi mansub boʻlgan millat oʻtmishi, urf-odatlari, anʼanalari va qadriyatlariga sodiqlik.
3. Vatan va millat tarixidan gʻururlanish.

4. Yurtning moddiy, shuningdek, millat tomonidan yaratilgan maʼnaviy boyliklarini asrash, ularni koʻpaytirish borasida gʻamxurlik qilish.

5. Vatan ravnaqi va millat taraqqiyoti yoʻlida mehnat qilish.

6. Vatan ozodligi va millat erkiga qilinayotgan har qanday tahdidga qarshi kurashish.

7. Vatan va millat obroʻi, shaʼni, or-nomusini himoya qilish.

8. Vatan ravnaqi va millat taraqqiyotiga nisbatan ishonchga ega boʻlishi.

Baynalmillalik («inter» – orasida, oʻrtasida, aro, «natio» – xalq) oʻzga millat va elatlarning haq-huquqlari, erki, urf-odatlari, anʼanalari, turmush tarzi, tili hamda vijdon erkinligini hurmat qilish, ularning manfaatlariga ziyon yetkazmaslikni ifoda etuvchi shaxsga xos maʼnaviy-axloqiy fazilatlardan biridir.

Oʻquvchilar oʻrtasida vatanparvarlik va baynalmillalik tarbiyasi ularga oid mavzularda subhat, davra subhati, matbuot konferansiyasi, viktorina, uchrashuv, koʻrik-tanlov, bahs-munozaralar tashkil etish kabi shakllarda amalga oshirilishi mumkin. Shuningdek, muzeylarga ekskursiyalar uyushtirish, vatanparvarlik va baynalmillik mavzularida yaratilgan asarlar mazmunini birgalikda oʻrganish, kinofilmlar tomosha qilish ham oʻzining ijobiy natijasini beradi.

Nazorat uchun savol-topshiriqlar:

1. Axloq va maʼnaviyatning oʻzaro aloqadorligini asoslang.
2. Maʼnaviy-axloqiy tushunchalarga nimalar kiradi?
3. Maʼnaviy-axloqiy tarbiyaning maqsad va vazifalarini izohlang
4. Jismoniy tarbiya deganda nima tushuniladi?
5. Jismoniy tarbiyaning maqsadi va vazifalarini tushuntiring.
6. Jismoniy tarbiyaning estetik va axloqiy vazifalariga nimalar kiradi?

¹¹ Ibrohimov A., Sultonov X., Joʻraev N. Vatan tuyʻusi. – Toshkent, Oʻzbekiston, 1996. – 139-bet.

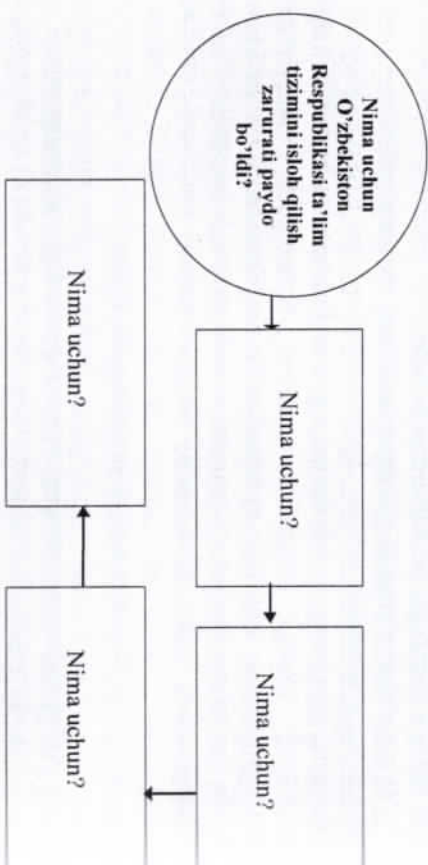
AMALIY MASHG'ULOT ISHLANMALLARI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIM TIZIMI

Reja

1. Ta'lim sohasidagi davlat siyosati.
2. Kadrlar tayyorlash Milliy modeli.
3. Ta'lim tizimi va turlari.
4. Ta'lim sohasida amalga oshirilgan yangi islohatlar.

1-topshiriq. Quyidagi chizmaga e'tibor qaratib. Muammo yuzasidan fikr yuritib.

2-topshiriq. Kichik guruhlariga mo'ljallangan topshiriq

1. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi davlat siyosati va uning me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks etishini o'rganish va tahlil etish.
2. Kadrlar tayyorlash Milliy modeli va uning tarkibiy qismlarining o'zaro aloqadorligini ko'rsatib berish.
3. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va turlari.
Kichik guruhlariga bo'lingan holda yuqoridagi masalalar guruh ishtirokchilari tomonidan taqdimot asosida yoritib beriladi.

3-topshiriq. "O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va turlari" mavzusidagi chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi

Quyida keltirilgan jumalar bilan tanishib. Ularni mos ravishda jadvalning kerakli ustuniga yozib qo'yib va asoslab bering.

1. Beshita bo'lim, o'ttiz to'rt moddadan iborat.
2. Ta'lim oluvchilarni ijtimoiy himoya qilish masalasi.
3. Shaxs.
4. Ta'lim xizmati ko'rsatish bozorini rivojlantirish.
5. Fan.
6. Ta'lim-tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi.
7. Bilim olish huquqi.
8. Bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish.
9. Ishlab chiqarish.
10. Xalqaro hamkorlik.
11. Ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi.
12. Uzlaksiz ta'lim.
13. Pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqi.
14. Davlat va jamiyat.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonun	Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi	Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari

4-topshiriq. Ta'lim tizimi va turlariga oid topshiriqlar.

4.1-topshiriq. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va turlariga doir topshiriq.

Kichik guruh ishtirokchilari aqliy hujum orqali quyidagi savollarga javob berishadi.

1-guruh

1. O'zbekiston Respublikasi hududida qancha vaqt yashayotganidan qat'iy nazar...
2. Davlat ta'lim standartlari...

3. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: ...
4. O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi: ...
5. Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar...
6. Ta'lim muassasasini akkreditatsiyalash....
7. ... - ishlab chiqarishdan ajralmagan holda doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida mutaxassislikni chuqur o'rganish va ular tomonidan ilmiy izlanishlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) yoki fan doktori (DSc) ilmiy darajalari izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.
8. ... - yangi kasbiy bilimlar, mahoratlar, zamonaviy ko'nikmalar hamda boshqaruv va pedagogik faoliyatni yuritish uchun zarur hajmda va yetarli darajada hamda davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv-ta'lim jarayoniga talab qilinadigan sifatlari ta'minlaydigan darajada vakolatlarni nazarda tutadigan oliy ta'limdan keyingi o'qitish shakli.

2-guruh

1. Davlat ta'lim muassasalarini moliyalash...
2. Nodavlat ta'lim muassasalariga qabul...
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tartibiy qismlariga quyidagilar kiradi: ...
4. Ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida marketingni rivojlantirish yo'li bilan...
5. ... bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi.
6. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi yagona va ...
7. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tartibi O'zbekiston Respublikasi ... tomonidan belgilanadi.
8. ... - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida ular tomonidan

ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha fan doktori (DSc) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog

3-guruh

1. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim institutida ta'lim quyidagi shakllarda tashkil etiladi:...
2. O'zbekiston Respublikasida ta'lim ... turda amalga oshiriladi.
3. ...bola shaxsini har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlangan, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi.
4. Davlat ta'lim standartlarini bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ... uchun majburiydir.
5. ... Yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minlaydi.
6. ... o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus o'quv yurtidir.

7. O'quv-ishlab chiqarish majmuasi - o'quvchilarga... rivojlantirishni ta'minlaydigan ta'limni tashkil etish shakli.

8. ... - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida ular tomonidan ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosliklari bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

4.2-topshiriq. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'quv-ishlab chiqarish majmuasini o'ziga xosligini tushunchalar tahlili metodi orqali aniqlang.

Tushunchalar	Tushunchalar mazmuni	O'quvchi faoliyatidagi o'rni
kasbiy bilim		
ta'limkorlik		
ishbiarmonlik		
mehnat ko'nikmalari		
kasb ko'nikmalari		
kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish		

kasbiy sifatlarini rivojlantirish		
--------------------------------------	--	--

Mustaqil ta'lim uchun topshiriqlar:

Mavzu: O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6 sentyabrda PF-5812-son Farmoniyuzasidan fikr - mulohaza yuritish.
 2. Ta'lim sohasidagi davlat siyosati tamoyillarini tahlil qilish.
- Adabiyot: Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.
- T.: Sharq, 1997.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni / Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa kontserni, 1998.
2. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonuni / Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa kontserni, 1998.
3. Pedagogika. X.Ibragimov, Sh.Abdullaeva.-Toshkent, 2007.
4. Pedagogika nazariyasi va tarixi. R.Mavlonova va boshqalar. - Toshkent, fan va texnologiya. 2010.
5. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. - Toshkent, O'zbekiston faylasufi milliy jamiyati, 2010.
6. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va varovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.-T.: O'zbekiston, 2017.
7. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar Ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. 2018 yil

PEDAGOGIK METODLARNI O'RGANISH VA O'ZLASHTIRISH.

Reja:

1. Pedagogik metodlar haqida tushuncha.
2. Pedagogik metodlarni o'rganish.
3. Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mardonov, U.Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi.-T: "Ishonch hamkor", 2021.
2. R.A.Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik -T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjaev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik - T.: Sano-standart, 2017.

1-topshiriq. "Pedagogika" tushunchasining kelib chiqishi, pedagogika fanining ob'ekti, predmeti, maqsad va vazifalariga doir bils-so'rov savollari

1. "Pedagogika" so'zi qanday ma'noni bildiradi?
 2. Pedagogika fani qay tarzda paydobo'ldi?
 3. Ilmiy pedagogika nechanchi asrda yuzaga keldi?
 4. Pedagogika fani nimani o'rganadi?
 5. Pedagogika fanining ob'ekti nima?
 6. Pedagogika fanining ob'ektini belgilashda xilma-xil yondashuvlar ko'zga tashlanadi. bunday yondashuvlarga sizning munosabatingiz qanday?
 7. Pedagogika fanining predmetini nima tashkil etadi?
 8. Pedagogikaning tahliliy funksiyasi qanday va zifalarni bajaradi?
 9. Pedagogikaning prognostik funksiyalariga nimalar kiradi?
 10. Pedagogikaning tashkiliy funksiyasi o'z ichiga nimalarni qamrab oladi?
 11. Pedagogikaning metodologik funksiyasi deganda nimani tushunasiz?
- 2-topshiriq. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari va pedagogik tadqiqotlar metodini aniqlashda Charxpalak metodini bajarish**

Tushunchalar	Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari	Pedagogika fanining ilmiy tadqiqotlar metodlari
Subbat		
Anketa (test)		
Rivojlanish		
Pedagogik kuzatish		
Bilim		
Ma'lumot		
Malaka		
Bolalar ijodini o'rganish		
Ko'nikma		
Pedagogik tahlil		
Pedagogik tajriba		
Shaxs		
Intervyu		
Hujjatlarni tahlil qilish		
Matematik statistika		
Ta'lim		

3-topshiriq. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalarini aniqlashda mugobili testni tanlash testi

1	Malaka	A	psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi						
2	Rivojlanish	B	o'quvchilarni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon						
3	Ma'lumot	G	shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi boriq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui						
4	Bilim	D	shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati						
5	Ta'lim	E	muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli						
6	Ko'nikma	F	ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui						
7	Shaxs	J	shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab						
Javobi	1	2	3	4	5	6	7		

4-topshiriq. Pedagogika fanining ilmiy tadqiqotlar metodlarini aniqlashda Tushunchalar tahlili metodi

Tushunchalar	Mazmuni
Subbat	
Anketa	
Intervyu	
Pedagogik tahlil	
Pedagogik kuzatish	
Hujjatlarni tahlil qilish	
Bolalar ijodini o'rganish	
Pedagogik tajriba	
Matematik statistika	
Test	

Mustaqil ta'lim uchun topshiriqlar:

Mavzu: Shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi

1. "Pedagogika" darsligining mavzuga bag'ishlangan bo'limini o'qib chiqib, akademik litsey va kasb-hunar kolleji o'quvchilari yosh davri xususiyatlariga tavsif yozish.

2. O'quvchilarni pedagogik va psixologik jihatdan o'rganib tavsifnoma tayyorlash.

Adabiyotlar: Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.- Toshkent, "Sano-standard" nashriyoti, 2017.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. X.Ibragimov, Sh.Abdullaeva. -Toshkent, 2007.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. R.Mavlonova va boshqalar. - Toshkent, fan va texnologiya. 2010.
3. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. - Toshkent, O'zbekiston faylasufi milliy jamiyati, 2010.

4. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

5.Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. -Toshkent, Fan, 2008.

6.Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asgarova. -Toshkent, Istiqol, 2005.

7.Xalq pedagogikasi / O'quv qo'llanma. M.Mutalipova. -Toshkent, 2015

8.Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi"

O'QUVCHI SHAXSI TARBIYANING OBYEKTI VA SUBYEKTI

Reja:

Mashg'ulot rejas:

1. Shaxs tushunchasi. Shaxs rivojlanishi.
2. Shaxsni shakllantirishga ta'sir etuvchi omillar.
3. Shaxsni rivojining yosh davrlari.

Adabiyotlar:

- 1.Sh.Mardonov., U.Zokirova.Pedagogika nazariyasi va tarixi.-T: "Ishonch hamkor", 2021.
- 2.R.A.Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika.Darslik-T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjaev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik – T.:Sano-standart, 2017.

1-topshiriq. Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni tushunchalar tahlili metodi orqali aniqlash.

Tushunchalar	Mazmuni	Hayotimizdagi ahamiyati
Biologik omil		
Ijtimoiy muhit		
Tarbiya		

2-topshiriq. Shaxs shakllanishiga oid turli yondashuvlarni.Mugobilitanlashmetodiorgatilanqlash.

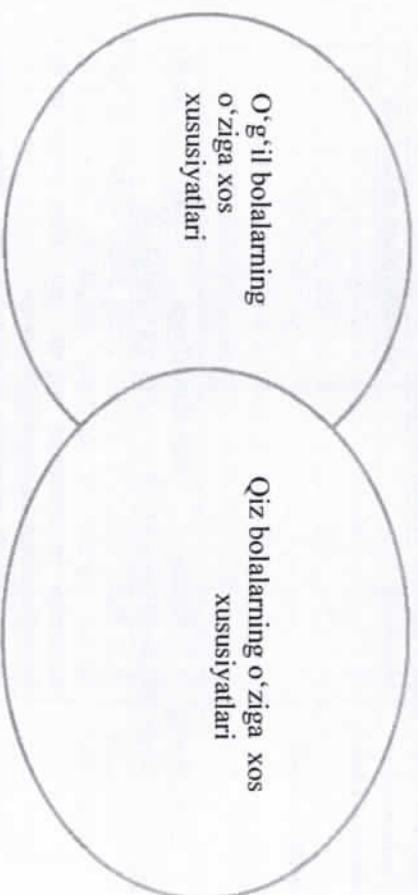
1. Psixologik yondashuv	inson tabiiy mavjudot bo'lib, uning butun xatti-harakatlari tug'ma instink va ehtiyojlar natijasidir. Inson jamiyat talablarga bo'ysunishga majbur, shu bilan birga tabiiy ehtiyojlarini ham namoyon qilib boradi.
2. Yaxlit yondashuv	inson biologik mavjudot sifatida tug'iladi, faqat hayotiy faoliyati davomida boshqalar bilan doimiy mulogot va ijtimoiy guruhlarining ta'siri ostida ijtimoiylashadi.
3. Biologik yondashuv	insondagi psixik jarayonlar (sezgi, idrok, fikrlash kabilar) tabiiy tavsifga ega, insonning yo'nalganligi - qiziqishlari, qobiliyatlari ijtimoiy hodisa sanaladi.
4. Ijtimoiy yondashuv	shaxs yaxlit tavsifga ega bo'lib, uning rivojiga nafaqat uning faoliyatidagi o'ziga xosliklar, balki turmush tarzi ham ta'sir

	ko'rsatadi. Shu bilan birga ijtimoiy hayot natijalari-motiv, maqsad, qiziqish kabilar ham uning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.
--	--

3-topshiriq. "Shaxsni shakllantirishning yosh davrlari" mavzusidagi toifalash jadvali

Maktabgacha ta'lim yosh davri	Kichik maktab yoshi	O'rta maktab yoshi (o'smirlar)	Katta maktab yosh davri (o'spirlar)

4-topshiriq. Shaxs rivojlanishining gender xususiyatlarini Venn diagrammasi yordamida yoritish.

5-topshiriq. Shaxsning ijtimoiylashuv doir amaliy topshiriq. "O'quv yordam" metodi

Mazmuni	Tushuncha
Refleksiv - o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini o'qitish, o'z-o'zini pedagogik qo'llab-quvvatlash, o'z-o'zini pedagogik qo'llab-quvvatlash, o'z-o'zini pedagogik qo'llab-quvvatlash...	
Institutsional - ijtimoiy institutlar va ta'lim muassasalari tomonidan o'quvchilarning rivojlanishi uchun zaruriy ... va insoniyatlarini yaratish	
Shaxslararo - o'quvchilarning ijtimoiy aloqalar ... ga jalb etish, ularni mutlaqotimandlik malakalarini rivojlantirish	
Ijtimoiy tajriba o'quvchilarni ... ning integral natijaviy ta'virlari o'zida aks ettirib, faoliyatga yo'naltirilgan va akademik yondashuvlarga asoslanishni talab etadi.	
O'quvchilarni o'z-o'zini boshqarishga yo'naltirish ... shaxsiyatini rivojlantirish bilan bog'liq intellektual, emosional-hissiy va faoliyatga yo'naltirilgan sohalar uyg'unligini talab etadi.	
Shaxsda o'z-o'zini tashkillashtirish va o'z-o'zini korreksiyalash madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan "o'z-o'zini boshqarish tajribasi"ni ijtimoiy tajribaning komponenti ... da qat'iy maqsadga muvofiqdir.	

Mustaqil ta'lim uchun topshiriqlar:

Mavzu: Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida

1. Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlaridan "Didaktik tizimlar" mavzusini konspekt qilish.

2. Savollarga javob berib. "Didaktika" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi? Didaktikaning predmeti, ob'ekti va vazifalari nimalardan iborat? Didaktikaning asosiy kategoriyalari qaysilar? Zamonaviy didaktik tizimning o'ziga xos belgilari nimalardan iborat? Ta'lim jarayoni nima? Bilimlarni egallash bosqichlari nimalardan iborat? "Ta'lim tamoyili" deganda nimani tushunasiz?

Adabiyotlar: Slavenin V.A., Isaev I.F. pedagogika. - M.: Akademika, 2005; pedagogika.

Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standard" nashriyoti, 2017.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. X.Ibragimov, Sh.Abdullaeva. -Toshkent, 2007.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. R.Mavlonova va boshqalar. -Toshkent, fan va texnologiya. 2010.
3. Pedagogika. To'xtaxodjaeva M.X. va boshqalar. - Toshkent, O'zbekiston faylasufi milliy jamiyati, 2010.
4. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
5. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. -Toshkent, Fan, 2008.
6. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asqarova. -Toshkent, Istiqlo'l, 2005.
7. Pedagogik ensiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. -Toshkent, 2012.
8. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.idpu.uz

TALIM MAZMUNI.

Reja:

Mavzu rejas:

1. Ta'lim mazmunining tushunchasini va ta'lim mazmunini belgilashga doir yondashuvlar.
2. Ta'lim mazmunini belgilab beruvchi asosiy me'yoriy hujjatlar.
3. Darslik va uning vazifalari, unga qo'yiladigan talablar.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mardonov., U.Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. -T: "Ishonch hamkor", 2021.
2. R.A. Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik -T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjaev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik - T.: Sano-standart, 2017.

1-topshiriq. Ta'lim mazmuni va ta'lim mazmunini belgilashga doir yondashuvlarni aniqlashitirishga doir blits-so'rov savollari.

1. Ta'lim mazmuni tushunchasini yoriting?
2. Ta'lim mazmuni tarkibida nimalar aks etadi?
3. Ta'lim mazmuni aniqlovchi omillariga nimalar kiradi?
4. Ta'lim mazmunini modernizatsiyalash deganda nimani tushunasiz?

5. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning ta'lim mazmunini belgilashdagi imkoniyatlarini qanday baholaysiz?

6. Umumiy o'rta ta'lim tizimiga kompetent yondashuv deganda nimani tushunasiz?

2-topshiriq. Ta'lim mazmunini loyihalashni Assisment texnikasi yordamida yoritish

Tesk.	Muammoli savol.
1. Ta'lim mazmunini loyihalash qanday tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi? A. Ta'lim mazmunining barcha elementlarining jamiyat, fan, madaniyat va shaxs rivojlanishi talablariga mos bo'lishi tamoyili. B. Ta'lim mazmunining barcha elementlarining jamiyat, fan, madaniyat	Ta'lim mazmunini loyihalash tamoyillarini yoriting?

rivojlanishi talablariga mos bo'lishi tamoyili. D. Ta'lim mazmunining barcha elementlarining tabiat, fan va shaxs rivojlanishi talablariga mos bo'lishi tamoyili.	
Simptom.Nuqtalar o'rni kerakli so'zni qo'ib, gapni davom ettiring. O'quvchi uchun kompetensiya - ...	Amaliy topshiriq. Ta'lim mazmunini loyihalashtirishda qanday mezonlarga asoslanadi?

3-topshiriq. Ta'lim mazmunini loyihalash tamoyillarini tushunchalar tahlili metodi yordamida aniqlash.

Tamoyillar	Mazmuni
Ta'lim mazmunining tashkiliy-jarayon bilan aloqadorlik tamoyili	
Ta'lim mazmunining yaxlit strukturaga aloqadorlik tamoyili	
Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish tamoyili	
Ta'lim mazmunini fundamentalashtirish tamoyili	
Ta'lim mazmunining ketma-ketligi tamoyili	
Ta'limning mazmuni muntazamligi tamoyili	
Ta'lim mazmunining o'quvchilar yosh xususiyatlariga mosligi tamoyili	

4-topshiriq. Ta'lim mazmunini belgilovchi me'yoriy hujjatlarni ikki qismini kundalik metodi yordamida yoritish

Me'yoriy hujjatlar	Me'yoriy hujjatlar mazmun-mohiyati
Davlat ta'lim standart	
O'quv reja	
O'quv dasturi	
maktab talablari	

5-topshiriq. Darslik va uning vazifalarini Muqobilini tanlash testi orqali belgilash

A	O'qitish vazifasi	darslik mazmunining o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy ta'sir ko'rsatishi, kitoblar bilan ishlash jarayonida ulardan mehnatsevarlik, faol fikrlash, ijodiy qobiliyat kabi sifatlarni shakllantirishdan iborat;
B	Mashq dafari	darslik bilan ishlashda mustaqil bilim olish uchun zarur bo'lgan konsept yozish, umumlashtirish, asosiyini ajratib ko'rsatish, mantiqiy eslab qolish kabi malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishda ko'zga tashlanadi
D	Motivation vazifa	darslikning tarkibiy qismi hisoblanadigan, davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quvchilar tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash hamda o'quv fanining mavzulariga mos ravishda ishlash chiqilgan, mantiq va tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlardan iborat bo'lgan didaktik vosita.
E	Darsliklarning multimediali ilovalari	darslikdagi har bir mavzuni samarali o'qitish metodikasi, qo'shimcha sinov topshiriqlari va o'quvchining darsni qiziqarli tashkil etishiga oid boshqa metodik ko'rsatmalar berilgan, har bir darsning maqsadi, darsda foydalaniladigan vositalar va ulardan foydalanish usullari, darsning mazmuni, amaliy mashg'ulotlar, qo'shimcha topshiriqlar va boshqalar haqida metodik ko'rsatmalar aniq bayon qilingan kitob shaklidagi o'quv nashri.
F	O'quvchi uchun metodik qo'llanma	axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida o'quv faniga oid materiallarni davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturiga mos ravishda yoritilgan, o'quv fanini samarali o'zlashtirishga, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olishiga ko'maklashuvchi hamda video, ovoz, animatsiya, jadval, matn va lug'atlarni o'z ichiga olgan, bilimlarni nazoratdan o'tkazish va mustahkamlashga yo'naltirilgan interaktiv elektron axborot-ta'lim resursi.

G	Rivojlanituv va hi-tarbiyalovchi vazifasi	bu vazifa o'quvchilarni ushbu fanni o'rganishga yo'naltiradigan, ularda ishga pozitiv munosabati va qiziqishini shakllantiruvchi rag'bat (sabab)larni hosil qilishdan iborat							
H	Axborot vazifasi	o'quvchilarga axborotlarni etkazish, samarali usullar yordamida ularning bilimlari hajmini kengaytirishga imkon beradi							
I	Nazorat-tuzatish	material ustida ishlash jarayonida ta'limning boshqa vositalari (xartalar, ko'rgazmali materiallar, diapozitiv va boshqalar)ni jalb etishni ifodalaydi;							
J	Muvofiqlashtirish vazifasi	ta'lim jarayoni, uning natijalarini tekshirish, o'quvchilarda o'zini baholash va tuzatish layoqati hamda zarur bo'lgan ko'nikma, malakalarni shakllantirish uchun o'rganish mashqlarini tavsiya etishni nazarda tutadi.							
J	1	2	3	4	5	6	7	8	9
a									
v									
o									
b									
i									

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

Mavzu: Ta'lim mazmuni

Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlarini o'qib, ta'lim mazmunini tanlash mezonlari va tamoyillarini konspekt qilish.

Adabiyotlar: Сластенин В.А. Общaya педагогика. Часть I. М., 2003;

Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. В.Х.Ходжаев.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. X.Ibragimov, Sh.Abdullaeva. -Toshkent, 2007.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. R.Mavlonova va boshqalar. -Toshkent, fan va texnologiya. 2010.
3. Pedagogika. To'xtaxodjaeva M.X. va boshqalar. - Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.

4. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. В.Х.Ходжаев.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

5. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. -Toshkent, Fan, 2008.

6. Pedagogik ensiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. -Toshkent, 2012.

7. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar Ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. 2018 yil

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.idpu.uz

DARS – TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING ASOSIY SHAKLI

Reja:

1. Dars tavsifi va darsni tashkil etishga qo'yiladigan didaktik talablar.
2. Darsning turlari va tuzilishi.
3. Darsga qo'yiladigan talablar.
4. O'qituvchining darsga tayyorlanishi.
5. Ta'limni tashkil etishning yordamchi shakllari.

1-topshiriq. Darsning maqsad va vazifalariga doir bits-so'rov savollari

1. Zamonaviy ta'limning asosiy turlari nimalardan iborat?
2. "Ta'limning tashkiliy tizimi" tushunchasini mohiyati nimalardan iborat?
3. Ta'limning individual shakli afzalliklari nimalardan iborat?
4. Sinf-dars tizimining afzalliklari nimalardan iborat?
5. Dars ta'limning boshqa shakllaridan farq qiluvchi o'ziga xos belgilarinimalardan iborat?
6. Darsga qo'yilgandidaktik talablar nimalardan iborat?
7. Darsga qo'yilgan tarbiyaviy talablar nimalardan iborat?
8. Darsga qo'yilgan rivojlantiruvchi talablar nimalardan iborat?
9. Yangi materiallar bilan tanishish darsining mohiyati nimalardan iborat?
10. Bilimlarni mustahkamlash darsining mohiyati nimalardan iborat?
11. Umumlashtiruvchi darsining mohiyati nimalardan iborat?
12. Nazorat darsining mohiyati nimalardan iborat?

2-topshiriq. Dars va unga qo'yiladigan talablarning o'zlashirishiga doir ijodiy test topshiriqi

1. *Kerakti so'z yoki jumlani topib qo'ying.*
... bevosita o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruh bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli.
2. *Gapni davom ettiring.*
Dars ta'limning boshqa shakllaridan farq qiluvchi quyidagi o'ziga xos belgilarga ega: ...

3. Gapni tugallang.

Darsga qo'yiladigan didaktik (yoki ta'limiy) talablarga har bir darsning ta'lim vazifalarini aniq belgilash, darsni axborotlar bilan boyitish, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish bilan mazmunini optimallashtirish, idrok etish eng yangi texnologiyalarini kiritish, turli xildagi shakli, metodlari va ko'rinishlaridan mos ravishda foydalanish ...

4. Kerakti so'zni topib qo'ying.

O'quv materialining tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash, darsdagi faoliyat, aniq erishilishi mumkin bo'lgan tarbiyaviy maqsadlarni shakllantirish va qo'yish, faqat o'quv ishlari maqsadlari va mazmunidan tabiiy ravishda kelib chiqadigan tarbiyaviy masalalarni belgilash, o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlarida tarbiyalash, hayotiy muhim sifatlarni (tirshqoqlik, tartibliik, mashuliyatlik, intizomlik, mustaqillik, ish bajarishga qobiliyatlik, ehtiborlik, halollik va boshqalar)ni shakllantirish kabilarining darsga qo'yiladigan ... talablarni o'zida aks ettiradi.

5. Gapni davom ettiring.

Darsga qo'yiladigan rivojlantiruvchi talablarga o'quvchilarda o'quv-o'rganish faoliyati ijodiy sifatlari, qiziqish, ijodiy tashabbuskorlik va faollik shakllantirish hamda rivojlantirish, o'quvchilarning idrok etish imkoniyatlari darajasini o'rganish, hisobga olish, "rivojlanishning yaqin zonasini loyihalashtirish", "o'zib ketish" darajasidagi o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish ...

3-topshiriq. Darsning turlari va tuzilishiga oid "Chalkashlikni aniqlang" didaktik o'yini

1. Quyidagilar orasidan aralash darsning tuzilishini aniqlang: a) tashkiliy qism; b) o'tilgan mavzuni takrorlash (uy vazifasini tekshirish); c) yangi mavzuni bayon qilish; d) o'rganilgan materialni mustahkamlash; e) mazorat ishini o'tkazish; f) uy vazifasini berish.	4. Quyidagilar orasidan yangi bilimlarni bayon qilish darsining tuzilishini aniqlang: a) tashkiliy qism; b) yangi mavzuni bayon qilish; c) o'rganilganlarni umumiy tarzda takrorlash (yodga tushirish); v) o'rganilgan materialni mustahkamlash; g) o'quvchilarni baholash; d) uy vazifasini berish.
3. Quyidagilar orasidan o'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlash darsining tuzilishini aniqlang: a) tashkiliy qism;	5. Quyidagilar orasidan o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish darsining tuzilishini aniqlang: a) tashkiliy qism;

b) o'rganilgan mavzularga doir savol-javob o'tkazish; v) o'rganilgan mavzularga doir amaliy topshiriqlarni bajarish; g) amaliy ish topshiriqlarni bajarish; d) o'quvchilarni baholash.	b) o'rganilganlarni umumiy tarzda takrorlash (yodga tushirish); c) yangi mavzuni bayon qilish; d) nazorat ishini o'tkazish; v) o'quvchilarni baholash; g) uy vazifasi (o'rganilganlarni qayta takrorlash maqsadida).
3. Quyidagilar orasidan Laboratoriya darslarining tuzilishini aniqlang: a) tashkiliy qism; b) yangi mavzuni bayon qilish; c) nazariy materiallarni mustahkamlash; d) laboratoriya ishini o'tkazish; g) o'quvchilarni baholash; d) uy vazifasi.	6. Quyidagilar orasidan Amaliy darslarining tuzilishini aniqlang: a) tashkiliy qism; b) o'tilgan mavzuni takrorlash (uy vazifasini tekshirish); c) yangi mavzuni bayon qilish; d) nazariy materiallarni mustahkamlash; v) amaliy ish topshiriqlarni bajarish; g) o'quvchilarni baholash; d) uy vazifasi.

4-topshiriq. Ta'limni tashkil etish bo'yicha "Assisment texnikasi"

Test. 1. Nostandart darslar qachondan boshlab tashkil etildi. A. XX asr 70-yillari boshlarida B. XX asr 70-yillari o'tralarida V. XX asr 70-yillari oxirlarida 2. Nostandart dars qanday dars? A. Nostandart dars an'anaviy tuzilishdagi improvizatsion o'quv mashg'ulotidir. B. Nostandart dars an'anaviy tuzilishdagi kreativ o'quv mashg'ulotidir. V. Nostandart dars an'anaviy tuzilishdagi innovatsion o'quv mashg'ulotidir. 0,1 ball	Maamoli topshiriq. "Dalton-reja" tushunchasini mazmun mohiyatini yoritib bering? 0,1 ball
Simpptom. Nuqtalar o'rniiga ferakli so'zlarni qo'yning. Yan Amos Komenskiy tomonidan joriy etilgan ta'limning Sinf – dars shakli o'qitish pedagogikaga ... kabi tushunchalarni kiritdi. 0,1 ball	Amaliy topshiriq. Ochiq dars ko'rinishlari: 0,1 ball

5-topshiriq. Kichik guruhlarda ishlashga mo'ljallangan an'anaviy va noan'anaviy dars turlarini tashkil etishga doir amaliy topshiriqlar

1-topshiriq. Kichik guruhlarda hamkorlikda ishlash asosida o'qitish darsni ko'rsatib berish.

1-guruh darsning tashkiliy qismi va o'tilgan mavzuni takrorlashni ko'rsatib beradi;

2-guruh: yangi o'quv materialini bayon qilish tartibini tushuntirib beradi;

3-guruh: o'rganilganini mustahkamlash, o'quvchilarni baholash va uy vazifasi berishni amalga oshiradi.

Mazkur topshiriqni bajarishda o'qituvchi zig-zag metodiga asoslanadi. Ya'ni har bir kichik guruh o'ziga berilgan topshiriqni bajarib bo'lgach, bir-birlari bilan o'zaro almashinuv asosida o'tkaziladigan dars haqida yaxlit tasavvur hosil qilinadi. Talabalarda o'tkaziladigan dars haqida yaxlit tasavvur hosil bo'lgach, kichik guruhlar navbati bilan o'zlariga berilgan vazifalarning taqdimotini o'tkazishadi.

Topshiriqni bajarish oldidan guruh bilan kelishilgan holda, mutaxassislik bilan bog'liq biror mavzuni tanlab olish maqsadga muvofiq.

2-topshiriq. Kichik guruhlarda nostandart darslardan lavha ko'rsatish.

1-guruh uchun: konferentsiya darsini o'tkazilishini ko'rsatib berish.

2-guruh uchun: musobaga turidagi darsni tashkil etish.

3-guruh uchun: o'yin tipidagi darsni namoyish etish.

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

Mavzu: Ta'lim turlari va ta'limni tashkil etish shakllari. Dars – ta'limni tashkil etishning asosiy shakli

Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlardan mavzuga doir qismlarini o'qib, quyidagi masalalarni yozma bayon etish:

1. O'qitishning sinf-dars tizimining boshqa ta'lim tizimlaridan farqi nimada?

2. Nostandart darslarga tavsif yozing.

Adabiyotlar: Сластенин В.А., Исаев И.Ф. Педагогика. – М.: Академия, 2005; Подласый И.П. педагогика. В 2-х кн. Кн.1. – М.: ВЛАДОС, 2003.

Педагогика nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. X.Ibragimov, Sh.Abdullaeva.-Toshkent, 2007.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. R.Mavlonova va boshqalar. – Toshkent, fan va texnologiya. 2010.
3. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
4. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. –Toshkent, Fan, 2008.
5. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asqarova. –Toshkent, Istiqol, 2005.
6. Pedagogik ensiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. -Toshkent, 2012.
7. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.
8. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar Ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. 2018 yil

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.tdpu.uz

O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI TASHXIS ETISH

Reja:

1. Ta'lim olganlikni tashxis etishning tarkibiy qismlari.
2. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish turlari, shakl, metodlari.
3. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari.
4. Ta'lim sifati monitoringi.

1-topshiriq. Ta'lim olganlikni tashxis etishning tarkibiy qismlarini o'zlashtirishga doir blis-so'rovsavollari

1. Didaktik jarayonda tashxis deganda nima tushuniladi?
2. Ta'lim olganlikni tashxis etishning o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini an'anaviy tekshirish va baholashdan farqi nimada?
3. Tashxis etish jarayonining tarkibiy qismlariga nimalar kiradi?
4. Nazorat deb nimaga aytiladi?
5. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, o'lash, baholash nima deb ataladi?
6. Tekshirish deganda nima tushuniladi?
7. Aniqlash va o'lash nima deb ataladi?
8. Tekshirishning qanday bo'g'inlari (zvenolari) mavjud?
9. Baholash deb nimaga aytiladi?
10. Baho deb nimaga aytiladi?
11. O'quv faoliyatini hisobga olish deganda nima tushuniladi?

2-topshiriq. Ta'lim jarayonida nazorat va hisobga olish, ularning vazifalarini aniqlashga doir Tushunchalar tahlili metodi.

Tushuncha	Tushuncha mazmuni	Faoliyatningizdagi ahamiyati
Tashxislash		
Nazorat		
Tekshirish		

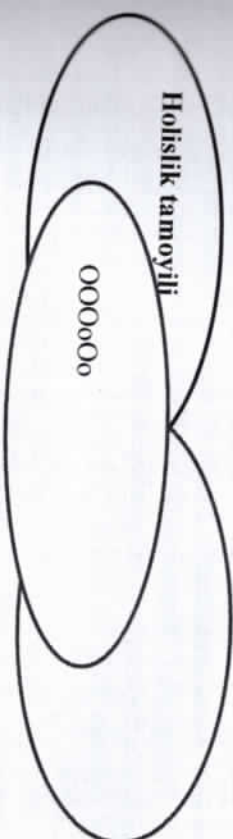
2-topshiriq. "O'quvchilarning bilim va malakalarini tekshirish" mavzusidagi toifalash jadvali

Birinchi bo'g'in	Ikkinchi bo'g'in	Uchinchi bo'g'in	To'rtinchi bo'g'in	Beshinchi bo'g'in

3-topshiriq. O'zlashtirishni nazorat qilish vazifalarini aniqlashda muqobilni tanlash tectini bajarish.

1	Rivojlantiruvchi vazifasi	A	Vazifasi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash va baholashdan iborat. Bu o'quv materiallarini o'rganishning keyingi bosqichiga o'tish imkoniyatlarini aniqlashtradi hamda o'qituvchining o'quv metodlarini va usullarini to'g'ri tanlaganini nazorat qiladi.	
2	Tarbiyalash vazifasi	B	O'quvchilarning bilimini tekshirishda aniq ko'rinadi. Yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida yoki uy vazifalarini tekshirishda o'quvchilarning o'tilgan mavzuni takrorlashga, ular uchun tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlarni bilib olishlariga imkon tug'iliadi.	
3	Nazorat qilish	G	O'quvchilar tekshirishga tayyor bo'lish uchun darslarni o'z vaqtida tayyorlaydilar, bo'sh vaqtlardan umumiy foydalanishga harakat qiladilar, intizomga o'rganadilar.	
4	O'qitish vazifasi	D	Agar nazoratning o'qitish va tarbiyalash vazifalari to'g'ri amalga oshirilsa, shaxsning tafakkurini rivojlantirishga, xis-tuyg'ulari va axloqiy sifatlarini tarbiyalashga imkon tug'iliadi.	
Javobi	1	2	3	4

4-topshiriq. Ta'lim olganlikni nazorat qilish va tashxislash tamoyillariga oid Venn diagrammasi

5-topshiriq. "O'quvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilish turlari, shakl va metodlari" mavzusidagi chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi

- 1) og'zaki; 2) test; 3) uy vazifasi; 4) ommaviy; 5) o'z-o'zini nazorat qilish; 6) yozma; 7) individual; 8) amaliy; 9) joriy; 10) kombinatiyalangan; 11) oralig; 12) guruhli; 13) yakuniy

Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma:

- 1) chalkashtirilgan holda berilgan ta'lim metodlari bilan tanishning;
- 2) daftaringizga metodlarni jadvalda ko'rsatilganidek, mos ustunga yozib chiqing va asoslab bering.

Nazorat turlari	Nazorat shakllari	Nazorat metodlari

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

Mavzu: Ta'lim olganlikni tashxis etish

Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlarini o'qib, quyidagi masalalarni konpektlashitirish:

1. O'quvchilarning bilimini baholashga doir chet el tajribasi.
 2. Ta'limda o'zlashtirishdan ortda qolish sabablari.
- Adabiyotlar: Сластенин В.А. Общая педагогика. СНАсть 1. М.: ВЛАДОС, 2003; Подласый И.П. Педагогика. В 2-х кн. Кн.1. – М.: ВЛАДОС, 2003;
- Педагогика назатигаси ва амалийоти. В.Х.Ходжаев.-Тoshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. X.Ibragimov, Sh.Abdullaeva. -Toshkent, 2007.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. R.Mavlonova va boshqalar. - Toshkent, fan va texnologiya. 2010.
3. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. - Toshkent, O'zbekiston faylasufi milliy jamiyati, 2010.
4. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. -Toshkent, Fan, 2008.
5. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asgarova. -Toshkent, Istiqlo, 2005.
6. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. -Toshkent, 2012.
7. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.
8. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev. -Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar Ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. 2018 yil

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.idpu.uz

TARBIYA METODLARINI O'ZLASHTIRISH

Reja:

1. Tarbiya metodlari, usullari va vositalari tushunchalari.
2. Tarbiya metodlarini o'zlashtirishning ahamiyati.
3. Shaxs ongini shakllantirish metodlari.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mardonov, U.Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. -T.: "Ishonch hamkor", 2021.
2. R.A.Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik -T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjaev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik - T.: Sano-standart, 2017.

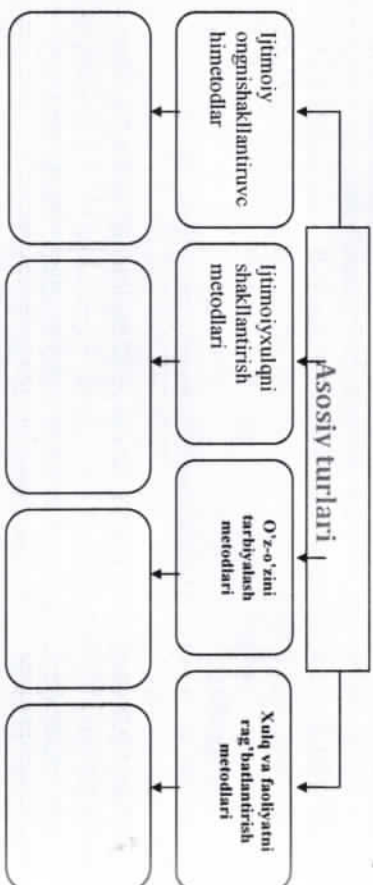
1-Topshiriq: "Bizga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ota-onalari-miz va o'qituvchilarning qanday yo'llardan foydalanishgan?" mavzusida erkin yozish topshirig'i

Topshiriq: "Bizga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ota-onalari-miz va o'qituvchilarning qanday yo'llardan foydalanishgan?" mavzusida besh daqiqa mobaynida o'z fikrlaringizni dafarga yozing. O'ylagan fikrlaringizni hech qanday to'xtovsiz bayon eting.

Erkin yozish ustida ishlashga doir ko'rsatma:

1. Talabalardan besh daqiqa mobaynida berilgan mavzu bo'yicha o'z fikrlarini yozish so'raladi.
2. Besh daqiqa tugagach, vaqt tuganganligi ma'lum qilinadi, biroq bir minut sukut saqlab turiladi. Chunki o'daida eng yaxshi fikrlar inson tang holatda qolgan vaziyatda tug'iladi.
3. Talabalardan ayrimlarining fikrlari tinglanadi. Uch-to'rt talaba o'z yozganlarini o'qib bergach, o'qituvchi qolgan talabalardan aytilganlariga o'xshamaydigan fikr kimda bo'lsa bildirishlarini so'raydi.

2-topshiriq. Tarbiyaning umumiy metodlarini aniqlashga doir standart topshiriq.

1. Ijtimoiy fikr.
2. Nasihat.
3. O'z-o'zini baholash.
4. Jazolash.
5. Munozara.
6. Musobaga.
7. Rag'batlantirish.
8. Izohlash.
9. Hikoya.
10. Mashq.
11. Namuna.
12. Ishontirish.
13. O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish.
14. Yo'riqnomalar.
15. Topshiriq.
16. Ma'ruza.
17. Tushuntirish.
18. Odatlantirish.
19. Etik suhbat.
20. Pedagogik talablar.
21. Tarbiyalovchi vaziyat.

3-topshiriq. Tarbiya metodlari, usullari va vositalari tushunchalarini farqlay olishga o'rgatish hamda tarbiya metodlarini o'zlashtirishga oid interfaol metodlar. 1-topshiriq. Tarbiya metodlari, usullari va vositalari tushunchalari hamda tarbiya metodlari tasnifiga doir Assisment metodi

Test	Muammoli vaziyat
Tarbiya metodlariga berilgan ta'rifni tanlang. A. Turti xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yori. V. Shaxsga tarbiyaviy ta'sir etish, uning hayoti va faoliyatini uyushirish asosida unda ma'naviy-axloqiy tushuncha, e'tiqod va fazilatlarni tarkib topirish usullari. S. Tarbiyalash, pedagogik ta'sir ko'rsatish	Sinf o'quvchilaridan biri doim ertalab darsga kechikib ketadi. Bunga odatlanib qolish yomon ekanligi qanchalik tushuntirilmagan, u bu odadini tashlamadi.

Anusisiyatga ega xatti-harakatlar majmumi. Simptom Tarbiyaning umumiy metodlari: Tarbiya vositalari:	Amaliy ko'nikma Xalq pedagogikasida qanday tarbiya metodlari qo'llaniladi?
--	---

4-topshiriq. Shaxs ongini shakllantirish metodlariga oid amaliy topshiriqlar
 Quyidagi jadvalni to'ldiring. Shaxs ongi va ijtimoiy xulqni shakllantirish metodlari uchun tegishli bo'lgan talablarni belgilang.

Talablar	ijtimoiy ongini shakllantirish metodlari	ijtimoiy xulqni shakllantirish metodlari
odatlantirish		
etik suhbat		
hikoya		
nashqlantirish		
pedagogik talablar		
ma'ruza		
zohlash		
tushuntirish		
ammoal fikri		
arbiyalovchi vaziyatlar		
nusihat		
munozara		
shontirish		
yo'riqnomalar		

5-tohpshtirig. Shaxs ongi shakllantirishga xizmat qiluvchi metodida "Kollaj interfaol metod" orgali qanday usullardan foydalanish maqsadga muvofiq.

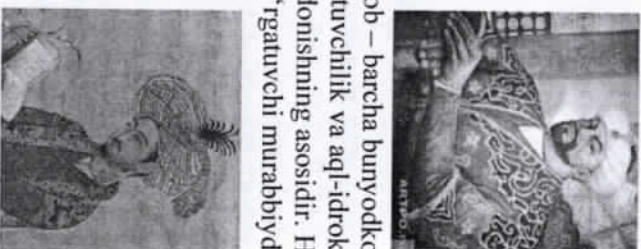
1-guruh. Sharq mutafakkirlari va davlat arboblari fikrlarini shaxs ongini shakllantirishga xizmat qiluvchi metod usullarini aniqlang.

Hayo – insonning abadiy go'zalligi va latofatidir. Hayosiz yuz jonisiz jasadga o'xshaydi.

Kitob – barcha bunyodkorlik, yaratuvchilik va aql-idrokning, ilmu donishning asosidir. Hayotni o'rgatuvchi murabbiydir.

Adab va tavoze' do'stlug ko'zgusiga jilo Bo'lur, ikki jonibdin yorug'lik yetkarur.

Shafqatsiz kishi azobga loyiqdir

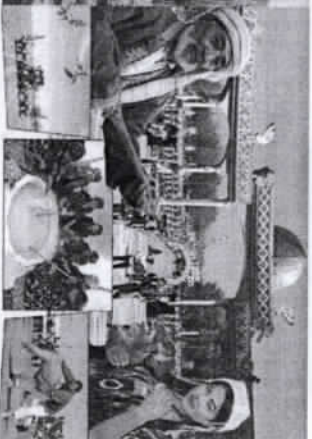

Insoniyat to'plagan bilim — bebahlo xazina. Dinlar, ta'limotlar, falsafiy maktablar tarixi, ularning ma'rifiy mag'zi, mohiyatini bilish bugungi avlod uchun juda zarur. Chunki «kuch-bilim va ma'rifatda»

2-guruh. Milliy qadriyatlarimiz va urf-odatlarimiz orgali shaxs ongini shakllantirishga xizmat qiluvchi metod usullarini aniqlang.

Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir

A'guruh. O'zbek xalq maqollari orqali shaxs ongini shakllantirishga xizmat qiluvchi metod usullarini aniqlang.

Javoboltinbo'lsa,
savollamush

Erkao'g'ilyovgay
aramas,
erkazizishga

O'g'lingisevsang,
qudekishlat

Bolalay,
onakutol

Qobilfarzand –
jongapayvand

Odoblikshi ziyonati,
ziynati kishi
hurmati

Bolaziz, odobi,
undanaiziz

Suvblanekino'sar,
tarbiyablanodam

6-topshiriq. Shaxsning xulq-atvorini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlariga doir amaliy topshiriqlar

6.1-topshiriq. Qaysi guruhda rag'batlantirish metodlari to'g'ri tasnif etilgan?

1. Hikoya, ma'qullash, ko'nglini ko'tarish, tushuntirish, hikoya, dalda berish, ishonch bildirish, namuna
2. Rag'batlash, jazolash, ma'qullash, ko'nglini ko'tarish, dalda berish, ishonch bildirish, mukofotlash, tanbeh berish, tashakkur bildirish.
3. Mashq, rag'batlash, o'rgatish, jazolash, maqullash, dalda berish, hikoya, tushuntirish, talab, topshiriq berish
4. Subbat, ogohlantirish, tarbiyalovchi vaziyat, o'rgatish, jazolash, maqullash, dalda berish, hikoya, nazorat.

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

13-mavzu: Tarbiyaning umumiy metodlari

Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlarini o'qib, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini qayta tarbiyalash metodlarini konspekt qilish.

Adabiyotlar: Mavlonova R., Raxmonqulova N., Normurodova B. Tarbiyaviy ish metodikasi. – T.: Tib-kitob, 2010;

Quronov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007

Xalq pedagogikasi. O'quv qo'llanma. M.Mutalipova. –Toshkent, 2015

14-mavzu: O'quvchilarning ilmiy dunyog'arashini shakllantirish

“Milliy istiqbol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” kitobining “Milliy mafkuramizning asosiy g'oyalari” bo'limini konspekt qilish.

Adabiyot: Milliy istiqbol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. – T.: O'zbekiston, 2001.

Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasufi milliy jamiyati, 2010.

3. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. –Toshkent, Fan, 2008.

4. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar/O'quv qo'llanma. O'Asqarova. –Toshkent, Istiqbol, 2005.

5. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. “O'zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. –Toshkent, 2012.

6. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.

7. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev. –Toshkent, “Sano-standart” nashriyoti, 2017.

8. Quronov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007

9. Xalq pedagogikasi. O'quv qo'llanma. M.Mutalipova. – Toshkent, 2015

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.idpu.uz

JAMOANING SHAXS TARBIVASIGA TA'SIRL. GURUH RAHBARINING TARBIVAVIY ISHI

Reja:

1. Jamoa va uning o'ziga xosliklari.
2. O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalari va bosqichlari.
3. Guruh rahbarining tarbiyaviy funksiyalari, huquqlari, majburiyatlari va ish shakllari.

1-topshiriq. Guruh rahbarining haftalik va yillik ish rejalarini tuzishda quyidagi chizмага asoslaning.

Haftalik ish reja namunasi					
Kunlar yoki sana	Rejalashtirilgan ishlar mazmuni	Izoh	Kunlar yoki sana	Rejalashtirilgan ishlar mazmuni	Izoh
Dushanb a (sana)			Payshanba (sana)		
Seshanb a (sana)			Juma (sana)		
Chorsha nba (sana)			Shanba (sana)		

Yillik ish reja namunasi					
T/r №	Ish yo'nalishlariva mazmuni	Muddati	Mas'ullar	O'tkazilish joyi	Izoh

Tarbiyaviy ishlar rejasida yoritiladigan ishlar mazmuni quyidagi yo'nalishlar asosida bo'lishi mumkin.

- I. Prezident Sh.M. Mirziyoyevning nutq va asarlarini o'rganish.
- II. Milliy mafkura tarbiyasi.
- III. G'oyaviy-siyosiy tarbiya masalalari.
- IV. Ma'naviy-ahloqiy tarbiya.
- V. Huquqiy tarbiya.
- VI. Iqtisodiy va ekologik tarbiya.
- VII. Jismoniy va estetik tarbiya.

- VIII. Giyohvandlik va OITSga qarshi kurash.
- IX. Milliy bayramlar va tarixiy sanalarni nishonlash.
- X. Oilava mahalla hamkorligi.

2-topshiriq. "Har qanday guruh jamoa bo'la oladimi?"

muavzusida munozarani o'tkazishga doir ko'rsatmalar

1. O'qituvchi munozara uchun savolni muhokama qilish uchun o'rtaga tashlaydi va o'ylash uchun bir daqiqa vaqt beradi.
2. Talabalarning javoblari tinglanadi va doskaga yozib boriladi. Garchi takrorlanish holati mavjud bo'lsa ham, mazkur holatda hamma javoblarning yozib borilishi talab etiladi.
3. Hamma o'z fikrini bildirib bo'lgach, o'qituvchi doskaga yozilganlarini talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi va to'g'ri javoblar ajratib olinadi.

3-topshiriq. Jamoa va uning o'ziga xos belgilarini o'zlashtirilishiga doir blis-so'rovsavollari

1. Jamoa deganda nima tushuniladi?
2. Jamoaning o'ziga xos belgilari nimalardan iborat?
3. Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsad deganda nima tushuniladi?
4. Jamoaning birgalikdagi umumiy faoliyati nimalarda aks etadi?
5. O'quvchilar jamoasining majburiy mas'uliyati munosabatini yo'lga qo'yish nima uchun zarur?
6. Jamoaning rasmiy va norasmiy tuzilishidagi farqlar nimada namoyon bo'ladi?

4-topshiriq. O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalari va bosqichlarini aniqlashirishga doir toifalash jadvali

O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalari	O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalari mazmuni	O'quvchilar jamoasini shakllantirish bosqichlari	O'quvchilar jamoasini shakllantirish bosqichlari mazmuni

5-topshiriq. Guruh rahbarining funksiyalari, huquqlari, majburiyatlari va ish shakllariga doir amaliy topshiriqlar

5.1-topshiriq. Quyida keltirilgan fikrlar bilan tanishib va ularni mazmunan guruh rahbarining qaysi funksiyasini ifoda etishini aniqlang.

1) hududiy, mikromuhit, ta'lim muassasasi, o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish bilan bog'liq ulardagi ijobiy tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlash;

2) o'quvchilar tarbiyasidagi mavjud holat va doimiy o'zgarishlarni aniqlab borish, tarbiyalanuvchi shaxsi hamda individual rivojlanishini tadqiq va tahlil etish, samarali natijalarga erishilmayotganligining sabablarini izlash;

3) o'quvchilar bilan birgalikda tarbiyaviy faoliyatga doir maqsadlarni aniqlashirish, guruh rahbarining burchi o'quvchilarning yoshi va guruh jamoasining shakllanganlik darajasini hisobga olish;

4) o'z-o'zining va guruh jamoasi faoliyatini oqilona tashkil etishga yordam berish, pedagogik faoliyatning ketma-ketligini belgilash, pedagogik jarayonning ketma-ketligi, izchilligi, tizimligini ta'minlash;

5) tarbiyalanuvchilarning jismoniy, aqliy va ma'naviy-axloqiy jihatdan to'g'ri rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga muvafaqqiyatli moslashuvini ta'minlash.

5.2-topshiriq. Quyida keltirilgan muammoli pedagogik masalalar bilan tanishib va ularning yechimini toping.

1-masala. Guruhni bir necha yil davomida saylangan qat'iy faollar boshqarib, boshqa a'zolar ularga bo'ysunib kelishdi. Keyinchalik esa, ular bu holatga qarshi chiqib boshlashdi. Yangi guruh rahbari avvalgi o'qituvchining xatosini to'g'rilash maqsadida qat'iy chora ko'rdi. Guruhda qat'iy saylov o'tkazilib, avvalgi faollar o'rniga o'quvchilar orasidan yangi faollar saylandi. Lekin oradan bir oz vaqt o'tib, saylov o'zini oqlamaganligini ko'rsatdi. Yangi saylangan faollarning bir qismi o'z vazifalarini bajarishdan bosh tortishsa, ikkinchi qismi kuch bilan tartib o'rnatishga harakat qilishdi. Guruhda yangi norasmiy guruhlar tashkil topib, befarq, mas'uliyatsiz o'quvchilar soni ikki barobar ortdi.

Sinf rahbari qanday xatoga yo'l qo'ydi? Mazkur vaziyatda qanday yo'l tutish kerak edi? Qanday yo'l bilan faolning jamoani jipslashtirishga erishish mumkin?

2-masala. Guruh rahbari sosiometriya metodini qo'llash orqali guruhdagi kamsuqum Aziza guruh sardori Dildoradan ko'ra katta obro'ga ega ekanligini aniqladi.

O'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra Didora guruh sardori sifatida noto'g'ri saylangan, uni Aziza bilan almashirish kerak, degan xulosaga kelish mumkinmi? Guruh rahbari mazkur vaziyatda qanday yo'l tutishi kerak?

3-masala. Yosh o'qituvchini IX sinfga rahbar etib tayinlashdi. Bu sinf ancha murakkab bo'lgan va yaqinda qayta tuzilgan edi. Ana shu sababli sinf jamoa bo'lib uyushmagan, o'quvchilar tarqoq edi. Sinf rahbari ularni sinf va maktab ishlarini bajarishga chorlash bilan uyushtirishga harakat qildi. Bunga kuzgi ekskursiya ham yordam berdi. Bu o'qituvchiga har bir bolaning qiziqishi va imkoniyatini bilishga sharoit yaratdi. Sinfda o'tkazilgan har bir tadbir o'zaro sog'lom munosabatlarni o'rnatishga, yuqori sinf o'quvchilarning jamoadan talablarini qondirishga qaratilgan edi. Sinf o'quvchilaridan biri o'z inshosida shunday yozadi: "Men sinfga faqat o'qish uchun bormayman. Bu yerda mening diomo yordamga tayyor do'stlarim bor. Ilgari mening faqat ko'chada do'stlarim bor edi. Ular bilan juda mazmunsiz hayot kechirgan ekanman. Meni unday hayotdan sinfim olib chiqdi. Men go'zallikni qadrlashga, odamlarni sevishga, ularning mehnini qozonishga, o'z xatti-harakatlarim uchun javob berishga o'rgandim. Men sinfimga biror zarar yetkazishdan xavotirlanaman".

Yosh sinf rahbari faoliyatini tahlil eting. Ancha jiddiy e'tiborni talab etadigan sinfda ijobiy natijalarga erishishga nima yordam berdi deb hisoblaysiz?

6-topshiriq. Quyida keltirilgan fikrlarni o'qing va ularni ikki - guruh rahbarining huquqlari va majburiyatlari tarzida turkumlang.

1. Tarbiyalanuvchilarning jismoniy va psixik rivojlanishi haqida ma'lumotlar olish.

2. Murakkab muammolarni hal etishda o'quvchilarga yordam ko'rsatish.

3. Har bir o'quvchining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini nazorat qilish.

4. O'quvchilarning o'quv mashg'ulotlariga qatnashishini nazorat qilish.

5. O'quvchilarning shaxsiy salohiyatining rivojlanishi uchun sinfda maqbul ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish.
6. Mazkur guruhda dars beradigan o'qituvchilar ishini muvofiqlashtirish.
7. Maktab jamoasidan zurar pedagogik yordam olish.
8. Ota-onalar bilan aloqa o'rnatish va ularga tarbiyaviy ishda yordam berish.
9. Bolalar bilan individual ishlash tartibini aniqlashtirish.
10. "Kichik pedkengash", pedagogik konsilium, mavzuli va boshqa tadbirlar o'tkazish orqali guruh o'quvchilari bilan tarbiyaviy ishlarni tashkil etish.

Guruh rahbarining huquqlari	Guruh rahbarining majburiyatlari

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

12-mavzu: Bolalar tarbiya jamoasi – yaxlit pedagogik jarayonning asosiy shakli

1. Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlarini o'qib, guruh rahbarining sinfdan tashqarida o'tkaziladigan ish shakllarini konspekt qilish.
 2. Mavzuga oid keys tuzib kelish.
- Adabiyotlar: M. Quronov milliy tarbiya 2012; Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar – T.: Fan va texnologiya, 2010.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
2. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. – Toshkent, Fan, 2008.
3. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'. Asgarova. – Toshkent, Istiqbol, 2005.
4. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. – Toshkent, 2012.
5. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.

6. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X. Xodjaev. – Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
7. Quronov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007
8. Bolalarni tarbiyalash va sog'lomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya. – Toshkent. 2002.

TARBIYA TURLARI VA ULARDAN AMALIY FAOLIVATDA FOYDALANISH.

Reja:

Mashg'ulot rejas:

1. Tarbiya tarlari haqida ma'lumot.
2. Aqliy, axloqiy, ma'naviy, jismoniy va siyosiy tarbiya.
3. Tarbiya turlaridan amliy faoliyatta foydalanishning ahamiyati.

Adabiyotlar:

1. Sh. Mardonov, U. Zokirova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - T.: "Ishonch hankor", 2021.
2. R. A. Mavlonova va boshq. Umumiy pedagogika. Darslik - T.: "Fan va texnologiya", 2018.
3. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik - T.: Sano-standard, 2017.

1-topshiriq. Iqtisodiy tarbiyaning maqsad va vazifalarini hamda uni amalga oshirish yo'llarining o'zlashtirilishiga doir bitis-so'rov savollari

1. Iqtisodiy tarbiya deganda nimani tushunasiz?
2. Iqtisodiy tarbiyaning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
3. O'quvchilarning iqtisodiy madaniyatini shakllantirish tarkibiy qismlariga nimalar kiradi?
4. O'quvchilarga iqtisodiy bilim berishda qanday tarbiya metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq?
5. O'quvchilarni iqtisodiy tarbiyalashda qanday tarbiya shakllaridan foydalaniladi?
6. O'quvchilarni iqtisodiy tarbiyalashda qanday tarbiya vositalaridan foydalaniladi?
- 2-topshiriq. Ekologik tarbiyaning maqsad va vazifalarini hamda uni amalga oshirish yo'llarini o'zlashtirishga doir topshiriqlar
- 2.1-topshiriq. Ekologik tarbiyaning maqsad va vazifalarigadoir jodiy test topshiriq'i.
1. *Gapni tugallang.*
- "Ekologiya" tushunchasi ilk bor nemis zoologi

2. Nuqtalar o'rniga kerakli so'z yoki jumlani topib qo'ying.

O'quvchilarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.. ataladi.

3. Nuqtalar o'rniga kerakli so'z yoki jumlani topib qo'ying.

...O'quvchiga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy jarayondir.

4. *Gapni tugallang.*

Ekologik ong tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tushunchalarning ...

5. *Gapni davom ettiring.*

Ekologik faoliyat ...

6. *Gapni tugallang.*

Ekologik madaniyat o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini ...

7. *Gapni davom ettiring.*

Ekologik tarbiya ijtimoiy tarbiyaning yana bir muhim tarkibiy qismi bo'lib, uni tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar hal etilishi zarur

8. *Gapni davom ettiring.*

Ekskursiya, ekologik kechalar, ekologiya haftaligi, shoiralar olimlar bilan uchrashuvlar, sahna ko'rinishlari ...

9. *Gapni tugallang.*

Bashorat qilish, ikki yoqlama obrazlar, o'xshatish, o'yin kabilar ...

10. *Gapni davom ettiring.*

Hadislar, rivojat va hikoyalar, pandu nasihatlar, maqol va matallar, topishmoqlar, rebus, videoroliklar ...

2.2-topshiriq. Ekologik tarbiyani amalga oshirish yo'llarini o'zlashtirishga doir muammoli vaziyat

Quyidagi muammoli vaziyat bilan tanishib quraylik.

Yosh o'quvchi 5-sinf o'quvchilarini maktab bog'ida daraxt ildizlarini qazib olish uchun olib bordi. O'quvchilarga ushbu ish jarayoni qanday amalga oshirilishi tushuntirildi va ular chaqonlik bilan ishga kirishishdi. O'quvchi har bir o'quvchining oldiga borib, ularniq o'llab-quvvatlab turdi. Oradan biroz vaqt o'tar-o'tmas, ish

jarayoni to'xtab qoldi. O'quvchilarning ko'pchiligi belkuraklarga tayangan xolda turardi. O'qituvchi o'quvchilar bilan asabiylashgan xolda ularni koyir, dangasalikda ayblab ishlashga jalb etardi. O'quvchilar tezda ishini amalga oshirishga kirishardi yu, ammo jarayon hech oldinga siljimas edi. Nizoli vaziyatlar kelib chiqish ehtimoli ortdi. Aytinchi, nega bunday bo'ldi?

3-topshiriq. "Ekologiya haftaligi" rejasini tuzish va uni o'kazishga doir axboriy-metodik ta'minotni yaratish

Sana:

Mavzu:

Magsad:

Mashg'ulotning jilhozi:

Mashg'ulotning borishi:

№	Bosqichlari	Asosiy masala va mavzularning mazmuni		Mas'ul shaxs
		1	2	
1	Kirish (10 daqiq)	1 ...		Guruh rahbari
2	Asosiy qism (40 daqiq)	2 ...		Boshlovchi
3	Badiiy qism (20 daqiq)	3 ...		O'quvchi A Boshlovchi
4	Yakuniy qism (10 daqiq)	4 ...		O'quvchi B O'quvchi S Guruh rahbari

4. "Ekologiya haftaligi" rejasini tuzishda quyidagi namunaga asoslaning. Qavs ichida ko'rsatilganlarga mos mavzularning nomlarini kiriting.

I. Kuz fasli

1. (Ekotadbir).
2. (Ekomaraton).
3. (Videofil'm, videoroliklar namoyishi).
4. (Ekskursiya).
5. ("Mehjon" bayrami)

II. (Qish fasli)

1. (Ekologik mavzuda seminar)
2. (Ekoviktorina)
3. (Videofil'm, videoroliklar namoyishi)
4. (Ekologik harakat faollari bilan uchrashuv)
5. (Tabiat muzeyiga sayohat)

III. (Bahor fasli)

1. (Ekotadbir).
2. (Tabiat qo'ymiga sayohat).
3. ("Navro'z" bayramini o'kazish).
4. ("Gullar va qushlar" bayrami).

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

15-mavzu: O'quvchilarning aqliy tarbiyasi

Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlaridan mavzuga diir qismini o'qib, konspekt yozish.

Adabiyotlar: : Сластенин В.А. Общая педагогика. Часть 1. М.: ВЛАДОС, 2003; Подласый И.П. Педагогика. В 2-х кн. Кн.1. – М.: ВЛАДОС, 2003; Титов В.А. Общая педагогика. – М., 2003.

Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standard" nashriyoti, 2017.

Quronov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
2. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. – Toshkent, Fan, 2008.
3. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asgarova. – Toshkent, Istiqol, 2005.
4. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. – Toshkent, 2012.
5. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.
6. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standard" nashriyoti, 2017.
7. Quronov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007

FUQAROLIK TARBIVASI

Reja:

1. Fuqarolik tarbiyasining maqsad va vazifalari.
2. Vatandashlik va baynalmilal tarbiyasining ijtimoiy ahamiyati.
3. Huquqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari.
4. Fuqarolik tarbiyasini tashkil etishga doir amaliy topshiriqlar.

1-topshiriq. "Fuqarolik insonga nima uchun kerak?" mavzusidagi munozarani o'tkazishga doir ko'rsatmalar

1. O'qituvchi savolni muhokama qilish uchun o'rta tashlaydi va o'ylash uchun bir daqiqa vaqt beradi.
2. Talabalarning javoblari tinglanadi va doskaga ketma-ketlikda yozib boriladi. Garchi takrorlanish holati mavjud bo'lsa ham, mazkur holatda hamma javoblarning yozib borilishi talab etiladi.
3. Hamma o'z fikrini bildirib bo'lgach, o'qituvchi doskaga yozilganlarini talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi va to'g'ri javoblar ajratib olinadi.

2-topshiriq. Fuqarolik tarbiyasining maqsad va vazifalariga doir bits-so'rov savollari

1. Fuqaro deganda nima tushuniladi?
2. "Fuqaro", "fuqaroligi bo'lmagan shaxs" va "chet el fuqarosi" tushunchalariga izoh bering.
3. Fuqarolik nima?
4. Kimlar O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bo'la oladi?
5. Fuqarolarning burchlariga nimalar kiradi?
6. Fuqarolarning majburiyatlari nimalardan iborat?
7. Fuqarolarning ma'suliyati nimalardan iborat?
8. Fuqarolik tarbiyasi deganda nimani tushunasiz?
9. Fuqarolik tarbiyasining maqsadi nima?
10. Fuqarolik tarbiyasining vazifalari nimalardan iborat?

3-topshiriq. Vatandashlik va baynalmilal tarbiyasining ijtimoiy ahamiyatiga oid topshiriqlar

3.1-topshiriq. "Vatandashlik, baynalmilal va harbiy vatandashlik" mavzusida sayohat metodini tashkil etish va o'tkazishga doir ko'rsatmalar

1. Talabalar uch guruhga bo'linadilar hamda ularga "vatandashlik", "baynalmilallik" va "harbiy vatandashlik" mavzusiga doir ijodiy ish tayyorlash vazifasi topshiriladi;
2. Guruhlarda ishlash uchun vatman qog'ozi, marker va skoch kabi jihozlar taqdim etiladi.
3. Guruhlarda ishlash tartibini o'qituvchi boshqarib borishi va talabalarning har birining ishtirokini ta'minlashi zarur.
4. Talabalar ularga berilgan mavzu bo'yicha ijodiy ishini tayyorlab bo'lganlaridan so'ng, uning taqdimotini amalga oshirishadi.

3.1-topshiriq. Vatandashlik va baynalmilal tarbiyasini aniqlashda "Chaynord" metodi

Mazmuni	Tushuncha
Vatanga bo'lgan	uniga sadog'at
O'zlari, an'analari, millat va	haq-huquqlari, erki, urf-odatlari,
turmush tarzi, til xususiyatlari bilan yaqindan tanishtirish	
O'zi mansub bo'lgan millat o'timishi, urf-odatlari, an'analari,	sodiqlik
Vatan va millat tarixidan	
Yurtning moddiy, shuningdek, millat tomonidan yaratilgan ma'naviy boyliklarini asrash, ularni	borasida g'amxo'rlik qilish
O'zga millat va elatlarning tarixi, bugungi taraqqiyoti, umuminsoniyat madaniyatiga qo'shgan hisssasi, jahon	tug'an o'rn, vijdon
erkiniyiga oid ma'lumotlarni berish	
Vatan ravnaqi va millat taraqqiyoti yo'lida	faoliyatini tashkil etish
O'zga millat va elatlarning haq-huquqlari, erki, urf-odatlari, turmush tarzi, til xususiyatlari, vijdon erkiniyiga hurmat, milliy manfaatlariga ziyon yetkazmaslik kabi	shakllantirish
O'zga millat va elatlarning vakillari bilan o'zaro	alohatlarini
o'rnatishga amaliy jihatdan tayyorlash	
..... ozodligi va millat erkiga qilinayotgan har qanday tahdidga qarshi.	Kurashish
Vatan va millat obro'yi	or-nomusini himoya qilish
Yurt ravnaqi va millat	ishonish

4-topshiriq. Huquqiy tarbiyaning maqsad va vazifalariga doir topshiriqlar

4.1-topshiriq. Huquqiy tarbiyaning maqsad va vazifalariga

doir ijodiy test topshiriq'i

1. Nuqtalar o'rninga kerakli so'z yoki jumlani topib qo'ying.
... o'quvchilarga huquqiy mehyorlar, qonunlar handa ijtimoiy-huquqiy munosabatlar mohiyati to'g'risida tizimlangan bilimlarni berish, ularda huquqiy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish, huquqiy ongni shakllantirish jarayoni bo'lib, u izchil, uzluksiz, tizimli tarzda tashkil etilishi lozim.

2. Nuqtalar o'rninga kerakli so'z yoki jumlani topib qo'ying.

... muayyan jamiyatning moddiy hayot tarzi bilan belgilanadigan tasavvur, idrok, tafakkur va ehtiqliklar tizimi bo'lib, ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida murakkab tuzilishga ega.

3. Gapni tugallang.

Huquqiy mehyorlar, qonunlar talablariga nisbatan ongli yondashish, ularga qat'iy va og'ishmay amal qilish, qonunlarni hurmat qilish, ularni shaxs erkini himoya qilish kafolati sifatida ehtirof etish, huquqiy munosabatlar jarayonidagi faol ishtirokni tashkil etishga yo'naltirilgan amaliy xat-harakatlar majmui ...

4. Gapni davom ettiring.

...xalqni xalq, millatni millat qilib ko'rsatadi.

5. Gapni davom ettiring.

Huquqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar hal etiladi: ...

6. Nuqtalar o'rninga kerakli so'z yoki jumlani topib qo'ying.

... shaxs tomonidan huquqiy bilimlarning o'zlashtirilishi handa huquqiy faoliyatni tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.

4.2-topshiriq. Huquqiy tarbiyaning maqsad va vazifalariga doir tushunchalar tahlili metodini bajarish

TUSHUNCHALAR TAHLILI		
Tushunchalar	mazmuni	Kasbiy faoliyatidagi o'rni
Huquqiy ta'lim		
Huquqiy ong		
Huquqiy madaniyat		
Huquqiy tarbiya		
Huquqiy faoliyat		
Milliy g'urur		

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

16-mavzu: Fugarolik tarbiyasi

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining "Inson huquqlari, erkinliklari va majburiyatlari" bo'limini konsept qilish.

2. Savollarga javob bering. Fugarolik tarbiyasining maqsadi nimadan iborat? Xuquqiy tarbiyaning maqsadini izohlang. Fugarolik nima?

Adabiyot: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent,

"Sano-standart" nashriyoti, 2017.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.

2. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasufi milliy jamiyati, 2010.

3. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. – Toshkent, Fan, 2008.

4. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asgarova. – Toshkent, Istiqlo, 2005.

5. Pedagogik ensiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. – Toshkent, 2012.

6. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.

7. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

8. Quronov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.idpu.uz

MA'NAViy-AXLOQiy TARBiyA

Reja:

1. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmun-mohiyati.
2. Sharq mutafakkirlarining ma'naviy-axloqiy tarbiyaga doir g'oyalari.
3. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish.
4. "Yoshlarning ma'naviy-axloqiy qiyofasi: muammo va yechimlar" mavzusida insho yozish.

1-topshiriq. "Moddiy va ma'naviy hayot uyg'unligiga erishish nima uchun zarur?" mavzusida erkin yozish va muhokama qilish.

Topshiriq: "Moddiy va ma'naviy hayot uyg'unligiga erishish nima uchun zarur?" mavzusida besh daqiqa mobaynida o'z fikrlaringizni dafarga yozing. O'ylagan fikrlaringizni hech qanday to'xtovsiz bayon eting.

Erkin yozish ustida ishlashga doir ko'rsatma:

1. Talabalardan besh daqiqa mobaynida berilgan mavzu bo'yicha o'z fikrlarini yozish so'raladi.
2. Besh daqiqa tugagach, vaqt tuganganligi mahlum qilinadi. Biroq bir minut sukut saqlab turiladi. Chunki odatda eng yaxshi fikrlar inson tang holatda qolgan vaziyatda tug'iladi.
3. Talabalardan ayrimlarning fikrlari tinglanadi. Uch-to'rt talaba o'z yozganlarini o'qib bergach, o'qituvchi qolgan talabalardan aytilganlariga o'xshamaydigan fikr kimda bo'lsa bildirishlarini so'raydi.

2-topshiriq. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning maqsad va vazifalariga doir blits-so'rov savollari

1. "Axloq", "axloqiylik", "etika" tushunchalariga tahrif bering.
2. Mazkur tushunchalar o'rtasidagi farq nimalarda namoyon bo'ladi?
3. Sizingcha, mazkur tushunchalar bizning jamiyatimizda qay tarzda namoyon bo'lmoqda?
4. Mazkur tushunchalar sizning hayotingizda qanday ahamiyatga ega?
5. Axloqiy qadriyatlar deganda nimani tushunasiz?

6. Maktab, kollej va oliy ta'limdagi o'qituvchilar sizning tarbiyangizga qanday ta'sir ko'rsatishgan (ko'rsatishmoqda)?

7. Siz kelajakda o'z o'quvchilaringizni qanday tarbiyalashni tasavvur qila olasizmi?

8. Siz kelajakda o'z farzandlaringizni qanday tarbiyalashni xohlaysiz?

9. O'zingizni tarbiyali inson deb ayta olasizmi?

10. O'zingizni axloqli inson deb hisoblay olasizmi?

11. Sizda o'zingiz tuzatishni xohlaydigan axloqiy kamchiliklar mavjudmi?

12. O'zingizda qanday sifatlarni rivojlantirishni xohlaysiz?

13. Qanday inson axloqiy yetuk hisoblanadi?

14. Sizingcha, axloqiy yetuklik bugungi kunda qanday tarzda namoyon bo'lishi muhim sanaladi?

15. Bugungi kunda tengdoshlaringizni axloqiy yetuk insonlar deb ayta olasizmi?

16. Kursdoshlaringizning axloqiy rivojlanishidagi asosiy muvaffaqiyatlar va muvaffaqiyatsizliklarni sanab bering.

3-topshiriq. O'ylang / jufliklarda fikr almashing.

Quyida keltirilgan Sharq mutafakkirlarining ma'naviy-axloqiy tarbiyaga doir qarashlari bilan tanishing va ularni muhokama qiling.

1. Inson yaxshi tarbiya ko'rmagan va turmushda yaxshi tajriba

ortitmagan bo'lsa, u ko'p narsalarni nazarga ilmay va ulardan jirkanaadi. Bunday narsalar unga noo'rin bo'lib ko'ringan narsalar zaruriy bo'lib chiqadi (Abu Nasr Forobiy).

2. Insonga yer yuzini obod etishi va uni boshqarib turishi uchun aql-zakovat ato etilgan, shuning uchun xar bir inson yuksak axloqli bo'lishi lozim (Abu Rayxon Beruniy).

3. Ma'lumki, inson hech qachon tug'ilganda yaxshi yoki yomon bo'lib tug'ilmaydi... Biroq har bir kishida biron bir fazilatga yoki qabixlikka mayl, qobiliyat bo'ladi: 1. Fikriy fazilat aqliy quvvatga kirib, aqlilik, donolik fahm-farosatlilik zehnilikdan iborat. 2. Xulqiy fazilat – intiluvchi quvvatga kirib iffat, injoat, sahbiylik va adolatlilikni o'z ichiga oladi. Yomon fazilatlar razillikdir (Abu Nasr Forobiy).

4. Yaxshi va yomon xulqlarning hammasi odatdan paydo bo'ladi, odamlarning yaxshi yoki yomon bo'lishida hukumat ahllarining ta'siri ham zo'r bo'ladi (Abu Ali ibn Sino).

5. Kishi ikki narsa bilan xayotda mangu qoladi: biri xushxulqlik bo'lsa, ikkinchisi yaxshi so'z (Yusuf Xos Xojib).

6. Ey farzand, yaxshilik qil va qilg'on yaxshilikdan hargiz pushaymon bo'lmagil. Bir kishiga bir yaxshilik qilsang, ko'rgilki, yaxshilik qilg'on vaqda u kishiga naqadar rohat yetadi, sening ko'nglingga ham undan ziyodroq shodlik va yozish xuramlik yetishur. Demak, bu jahonda yaxshilik va yomonlik mukofoti, albatta, yetgusidur. Yaxshilikning yaxshilik bilan qaytishi ayni haqiqatdir (Kaykovus).

7. Insonda ikki narsa bo'lsa unga muruvvat yo'li yopiladi: biri bexuda so'zlarni ko'p gapirsa, ikkinchisi, uning so'zlari yolg'on bo'lsa (Ahmad Yugnakiy).

8. Ulug'likka yetsang, unutmaga o'zing
Agar atlas kiysang, unutmaga bo'zing (Ahmad Yugnakiy).

9. Insonparvarlik va mardlikni Alloh ham, xalq ham ulug'laydi (Amir Temur).

4-topshiriq. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishga doir amaliy topshiriqlar

1-topshiriq. "Kerakli so'zlarni topib qo'yning" treningini o'tkazish. Treningning maqsadi: talabalarda guruhdoshlariga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirish.

Treningning borishi:

1. O'qituvchi talabalarga bir varaq qog'oz olib, doskaga yozilgan quyidagi gaplardagi tushirib qoldirilgan so'zlarni topib yozishni so'raydi.

1. Men ko'proq insonlardagi ... qadrlayman.
2. Men o'z tengdoshlarimni ... uchun hurmat qilaman.
3. Men o'z tengdoshlarimni ... uchun hurmat qilmayman.
4. Men o'zimdagi ko'proq ... fazilatlarini aks ettirishni xohlayman.
5. Mening hayotdagi eng asosiy maqsadim – bu ...
6. Men istalgan qarorni chiqarishda ... asoslanaman.
- II. Talabalar individual tarzda gaplardagi kerakli so'zlarni yozib bo'lishgandan so'ng, dastlab jufliklarda va so'ngra guruhlarda o'z fikrlarini bir-birlari bilan o'rtoqlashtiradilar.
- III. Guruhlarda muhokama qilish uchun ajratilgan vaqt tugagach, o'qituvchi doskaga quyida ko'rsatilganidek, "Toifalash jadvali"ni chizadi va uni guruhlarda to'ldirishni so'raydi.

Biz qadrlaymiz.....	Biz hurmat qilamiz....	Biz hurmat qilmaymiz....	Biz eri-shishni istagan fazilatlar....	Bizning maqsadimiz....	Biz tayyanadigan asoslar....

IV. Har bir guruh o'z toifalash jadvallarini to'ldirib bo'lishgach, alohida-alohida taqdimot qiladilar.

2-topshiriq. Muammoli savollar.

Quyida keltirilgan muammoli savollar bilan tanishish va ularni hal eting.

1. Uchinchi sinf o'quvchilari shuhratparastlik va ma'manlik tushunchalarining mazmuni bir xil yoki boshqacha ekanligi to'g'risida bahs-lashib qoldilar. Nima uchun bolalar bu masalani tushunib olishlari qiyin? Ularga qanday qilib yordam berish mumkin?
2. "Uning vijdoni toza emas", "Bu – vijdon-siz kishi", "Bu ishini qilishga mening vijdonim yo'l qo'ymaydi" degan gaplarni siz qanday tushunasiz? Vijdonning kishi axloqiy tarbiyasiga qandaydir aloqasi bormi? Bu qanday aloqa?
3. Televizion orqali namoyish etilayotgan chet el seriallarining yoshlar tarbiyasiga qanday ijobiy va salbiy ta'siri bor deb o'ylaysiz? Ularni tomosha qilish va unga munosabat bildirishda ota-onalar qanday yo'l tutishlari lozim, deb hisoblaysiz?
4. Siz insonlarda qadrlaydigan, ulug'laydigan axloqiy fazilatlar qaysilar va siz "axloqsizlik" deb qaraydigan sifatlar nimalar?

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi.

1. Sharq allomalarining insonparvarlik to'g'risidagi fikrlarini alhida ajratib, konspekt qiling.
 2. To'xir Malikning "Saodat saroyining kaliti" asari tahlili.
 3. Ma'naviy-axloqiy tarbiya mohiyatini yoritishga xizmat qiladigan quyidagi tushunchalar glossariysini yarating.
- Insonparvarlik, halollik, qanoat, sabr, miqyosi nafs, saxovatliklik.
- Adabiyotlar: Xoshimov K., S.Ochil. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. – T.: O'qituvchi, 2010; Eganberdieva N.M. Madaniy-insonparvarlik yondashuv asosida talabalarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish. – T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2009.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Pedagogika. To'xtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
3. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. – Toshkent, Fan, 2008.
4. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'. Asgarova. – Toshkent, Istiqlo'l, 2005.
5. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. – Toshkent, 2012.
6. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.
7. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
8. Quronov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007

OILA TARBIYASI

Reja:

1. Oila, uning vazifalari va turlari.
2. Zamonaviy oilalar rivojining o'ziga xos xususiyatlari.
3. Ta'lim muassasasining oila bilan olib boradigan ish shakllari

1-topshiriq. Oila va uning vazifalarini aniqlash bo'yicha "Ikki qismli" kundalik metodi.

Vazifalari	Vazifalarning mazmuni
Tabiiy-biologik vazifasi	
Fiziologik vazifasi	
Oilaning moddiy-iqtisodiy vazifasi	
Huquqiy-qonuniy vazifasi	
Axloqiy-ma'naviy vazifasi	
O'zaro kommunikativlik vazifasi	
Ta'lim va tarbiya vazifasi	
Hissiy-emosional vazifasi	

2-topshiriq. Oilaning huquqiy asoslarini aniqlash uchun "Assisment texnikasi" ni bajarish.

Test.	Muammoli savol. Quyida keltirilgan fikrlarga nisbatan sizning fikrlaringiz.
1. O'zbekiston Respublikasida "Oila Kodeksi" qachon qabul qilindi?	Jinslar o'rtasidagi tenglik, oilaviy hayotdagi poklik va insondagi ma'naviy yetuklik haqidagi tushunchalar majmuasi quyidagicha bo'lishi mumkin:
A. 1996 yil 30 aprelda Oliy Majlisning XII sessiyasida	1) oilada doimo erkak kishi xo'jayin.
B. 1998 yil 30 aprelda Oliy Majlisning XII sessiyasida	2) ayol kishi hech qayerda ishlamasdan uyda o'tirishi kerak.
V. 1998 yil 30 aprelda Oliy Majlisning XI sessiyasida.	3) oilaga pul topib kelish faqat erkak kishining ishi.
2. Respublika "Oila" ilmiy-amaliy Markazi qachon tashkil etilgan?	4) xotin erining ruxsatisiz hech qayerga chiqqan olmaydi.
A. Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 2 fevraldagi 54-sonli qaroriga binoan	5) farzand tarbiyasida erkakka nisbatan ayol kishining o'rni katta.
B. Vazirlar Mahkamasining 1996 yil 2 fevraldagi 54-sonli qaroriga binoan	
V. Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 2 noyabrda 54-sonli qaroriga binoan	
0,25 ball	
Simptom.	Amaliy topshiriq. Konstitutsiyaning

Oila turmush va vijdon qonunlari asosiga quriladi, o'zining ko'p asrtik mustahkam va ma'naviy tayanchlariga ega bo'ladi. Oila demokratiya negizlarga asos solinadi, odamlarning talab-ehtiyojlari va qadriyatlarini shakllanadi. O'zbekistonning aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas, balki oilaning, qarindosh-urug'lari va yaqin odamlarining, qo'shnilarining omon-ehsonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'rinda qo'yadi. Bu esa eng oliy darajada ma'naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir.	nechanchi bobi "Oila" deb nomlanib, qaysi moddalar o'qilganligi huquqi kataloqlariga ajratilgan. ...-moddasi: "Oila jamiyatining asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega" deyiladi.
qadriyatlarini shakllanadi" Ushbu fikrlarning muallifi toping. 0,25 ball	0,25 ball

3-topshiriq. Oila yillari tasnifi bo'yicha muqobilni tanlash testi.

1. "Onalar va bolalar yili"	A. 1998 yil							
2. "Sog'lom avlod yili"	B. 1999 yil							
3. "Oila yili"	V. 2000 yil							
4. "Qariyalarni qadrlash yili"	G. 2001 yil							
5. "Mustahkam oila yili"	D. 2002 yil							
6. "Ayollar yili"	I. 2012 yil							
7. "Sog'lom ona va sog'lom bola yili"	Z. 2013 yil							
8. "Sog'lom bola yili"	U. 2015 yil							
Javobi	1	2	3	4	5	6	7	8

4-topshiriq. Ta'lim muassasining oila bilan olib boradigan ish shakllariga doir amaliy topshiriqlar

1-topshiriq. Quyida keltirilgan ta'lim muassasining oila bilan olib boradigan ish shakllari bilan tanishing. Ularni mazmuniga ko'ra ikki - jamoaviy va individual ish shakllariga ajrating.

1. Pedagogik leksiya.
2. Oila tashrif buyurish.
3. Ilmiy-amaliy konferensiyalar.
4. Pedagogik topshiriq.
5. Oila-onalar majlisi.
6. Pedagogik konsultatsiya.
7. Ochiq eshiklar kuni.
8. Majburiy pedagogik ta'lim.

Jamoaaviy ish shakllari	Individual ish shakllari
-------------------------	--------------------------

5-topshiriq. Mazmuniga ko'ra quyidagi fikrlar ta'lim muassasining oila bilan olib boradigan ish shakllaridan qaysi birtiga tegishli ekanligini aniqlang.

1. Mazkur shakl ota-onalarning e'tiborini tarbiyaning zamonaviy muammolariga e'tibor qaratishlari maqsadida o'tkaziladi. Bu shakl ota-onalarni tarbiya nazariyasiga asoslangan tizimli bilimlar bilan qurollantirishni ko'zda tutadi.

Mazkur shakl sinflar bo'yicha o'tkaziladi. Albatta 1-mashg'ulotni ta'lim muassasasi boshqaruvchilari: direktor, ilmiy mudir, ma'naviy va ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari o'tkazgani maqsadga muvofiq.

1. Mazkur ish shaklida tarbiya muammolari bo'yicha ota-onalar bilan bir yilda bir marotaba o'tkaziladi. Oila tarbiyasidagi ko'proq yetilib turgan muammo aniqlanadi. Ushbu ish shaklida ta'lim muassasasiga ota-onalar taklif etilib, o'quvchilar tomonidan amalga oshirilgan ishlar taqdimoti o'tkaziladi. Odatda uni ta'til vaqtida, chotakning boshlanishiga to'g'ri keladi.

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

18-mavzu: Oila tarbiyasi asoslari

1. Sharq ma'rifatparvarlarining oila tarbiyasiga doir hikmati so'zlarini topib yozish.

1. Oila portfolisini yaratish.

Adabiyotlar: Shaxs va oila tarbiyasining pedagogikasi. O'quv qo'llama. I.Sh. Alqarov.

Adabiyotlar: : Сластенин В.А. Общая педагогика. Часть 1. М.: ВЛАДОС, 2003; Подласый И.П. Педагогика. В 2-х кн. Кн.1. - М.: ВЛАДОС, 2003; Педагогика nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standard" nashriyoti, 2017.

Adabiyotlar: Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. - T.: O'qituvchi, 1993; Подласый И.П. Педагогика. В 2-х кн. Кн.1. - М.: ВЛАДОС, 2003; Педагогика nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standard" nashriyoti, 2017.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shaxs va oila tarbiyasining pedagogikasi. O'quv qo'llanma. I.Sh. Alqarov, R. Mamatqulova, N.D. Norqulov.-Toshkent. 2009
2. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
3. Oila pedagogikasi. Jamoa.-Toshkent, Aloqachi, 2008.
4. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asqarova.-Toshkent, Istiqlof, 2005.
5. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. -Toshkent, 2012.
6. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.
7. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
8. Qur'onov M. Milliy tarbiya – Toshkent: Ma'naviyat. 2007

O'QUVCHILARNING JISMONIY VA ESTETIK TARBIVASI

Reja:

1. Jismoniy tarbiyaning maqsad va vazifalari.
2. Estetik tarbiya mazmuni.
3. Jismoniy va estetik tarbiya vositalari..
4. Muzeyga ekskursiya uyushtirishga doir ishlanna.

1-topshiriq. Jismoniy tarbiyaning maqsad va vazifalariga doir biltis-so'rov savollari

1. Jismoniy tarbiya deganda nima tushuniladi?
2. "Jismoniy katoilat" tushunchasi o'zida nimani ifoda etadi?
3. Jismoniy tarbiyaning maqsadi nima?
4. V.A.Slastenin, I.F.Isaev, Ye.N.Shiyanovlar jismoniy tarbiyaning qanday vazifalarini ajratib ko'rsatishadi?
5. B.T.Lixachev tasnifi bo'yicha jismoniy tarbiyaning ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, sog'lomlashtiruvchi va umummadaniy vazifalariga izoh bering.
6. Jismoniy tarbiyaning estetik va axloqiy vazifalariga nimalar kiradi?

2-topshiriq. Jismoniy va estetik tarbiya:tushunchalar mazmunini ifodalang va qiyosiy taqqoslang.

3-topshiriq. Muzeyga ekskursiya uyushtirishga doir ishlanna tayyorlash.

Ekskursiya ishlannasini tayyorlashga doir ko'rsatmalar:

- 1) ekskursiya ishlannasi o'zaro bir-biri bilan bog'langan quyidagi aniq *tarbiyaviy tuzilish*ga ega bo'lishi lozim: tayyorlov bosqichi, ekskursiyaning borishi va ekskursiyadan keyin amalga oshiriladigan ish;

2) *tayyorlov bosqichida ekskursiya mavzusi, uning mazmun-mohiyati, o'qitilish muddati belgilab beriladi.* Shuningdek, ekskursiya uyushtiriladigan obyektni joylashgan o'rni va marshruti aniqlanadi. Ekskursiya davomida beriladigan namunaviy savollar tuziladi;

3) *ekskursiyani amalga oshirish jarayoni rejalashtirilishi lozim.* turli xil savollardan foydalaniladi: 1) dalillar keltirishni talab etuvchi savollar (qanday nomlanadi, qanday qismlardan iborat, qanday xususiyatlar va o'ziga xosliklarga ega); 2) fikrlashni faollashtiruvchi, qiyoslash, taqqoslash, farqini ajratish, umumlashtirishni talab etuvchi savollar (munosabat, aloqadorliklarni hosil qilish uchun); 3) anglash faolligini rag'batlovchi, ijodiy fikrlash, xulosalar chiqarishga undovchi savollar;

4) *ekskursiyadan so'ng amalga oshiriladigan ish* (alg'ibom tayyorlash).

Mustaqil ta'lim topshiriqlari:

Jismoniy va estetik tarbiya

Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlarini o'qib, mehnat tabiyasining turlarini konspekt qilish.

Mehnat tarbiyasi

1. Pedagogikaga oid o'quv adabiyotlarini o'qib, jismoniy va estetik tarbiyaning vositalarini konspekt qilish.

2. Savollarga javob bering. Jismoniy tarbiya deganda nima tushuniladi? "Jismoniy kamolat" tushunchasi o'zida nimani ifoda etadi? Jismoniy tarbiya samaradorligini. Jismoniy tarbiyaning maqsadi nima? Jismoniy tarbiyaning estetik va axloqiy vazifalariga nimalar kiradi? "Sog'lom avlod dasturi" talablariga muvofiq respublika miqyosidagi qanday sport musobaqalari yo'lga qo'yilgan? Jismoniy madaniyat qanday mazmunga ega?

R.Mamatqulova, N.D.Norqulov.-Toshkent, 2009

Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

O'ila pedagogikasi. Jamoa.-Toshkent, Aloqachi, 2008.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. – Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.

2. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. –Toshkent, Fan, 2008.

3. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'.Asqarova. –Toshkent, Istiqol, 2005.

4. Pedagogik ensiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. –Toshkent, 2012.

5. TEACHING AND LEARNING Pedagogy, Curriculum and Culture by Alex Moore 2012.

6. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. B.X.Xodjaev.-Toshkent, "Sano-standart" nashriyoti, 2017.

MUNDARIJA

1. Pedagogika fanining nazariyasi asoslari	3
2. Didaktika- ta'lim nazariyasi. Ta'lim metodlari va vositalari, ta'limni tashkil etish shakllari va turlari.	31
3. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish. Pisa va perls xalqaro baholash dasturlari	57
4. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri ta'limda hamkorlik asosi....	73
5. Tarbiya jarayonining mohiyati va tarbiya mazmuni. Tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari	81
6. Tarbiya turlari va ularning mohiyati. Tarbiyaning umumiy metodlari. Jamoa tarbiya obyekti va sub'ekti sifatida.....	97
Amaliy mashg'ulot ishlarnamolari	132
O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi.....	132
Pedagogik metodlarni o'rganish va o'zlashtirish.....	137
Ta'lim mazmuni	145
Dars – ta'limni tashkil etishning asosiy shakli	150
O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish.....	155
Jamoaning shaxs tarbiyasiga ta'siri. Guruh rahbarining tarbiyaviy ishi	168
Tarbiya turlari va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish	174
Fugarolik tarbiyasi.....	178
Ma'naviy-axloqiy tarbiya.....	182
Oila tarbiyasi	187
O'quvchilarning jismoniy va estetik tarbiyasi	191

- 13758/98-

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TALIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TALIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
2-FILIALI

S.B.Qorayev

PEDAGOGIKA

*Pedagogika ta'lim sohasi bakalavriat ta'lim
yo'nalishlari uchun o'quv qo'llanma*

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquliyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Muhammad

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TALIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TALIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI